

PETRE PANDREA

PSIHANALIZA JUDICIARĂ

MCMXXXIV

www.digibuc.ro

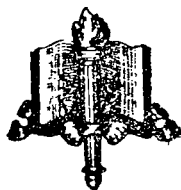
EDITURA „CULTURA ROMÂNEASCĂ”, S. A. R. — BUCUREȘTI

PETRE PANDREA

*Donatului
Prof. N. Iorga,
modest omagiu,
Petre Pandrea*

13. II. 1934

PSIHANALIZA JUDICIARĂ

MCMXXXIV

CULTURA ROMÂNEASCĂ S. A. R. — BUCUREȘTI

De același autor :

Germania hitleristă

(Documente. Idei. Oameni)

Editura „Adevărul“

Prețul 80 Lei

Va apărea în curând :

Filosofia juridică a

lui Simeon Barnuțiu

**Profesorului meu
G. G. MIRONESCU**

Psihanaliza judiciară

CAP. I

Interpretarea textelor și interpretarea psihologiei omului delicvent

Nu este vorba în paginile ce urmează de o imposibilă aplicație în Drept a sistemului de gândire a lui Sigm. Freud, în care Libido are un rol central, ci mai mult de o aplicație la interogatorul judecătoresc a mijloacelor *tehnice* de sondare a sufletului uman, găsite de școala psihanalitică. Nu ne interesează deci, discuția, dacă este exagerată sau nu importanța dată instinctului de reproducere, deși faima lui Freud are întâmplător la bază această picantă polemică. Școala psihanalitică — al cărui incontestabil șef e profesorul dela facultatea de medicină din Viena — are o importanță cu mult mai mare prin metodele nouă pe care le aplică în analiza conștientului și a subconștientului. Aceasta este adevărata sa glorie, partea rodnică, nedifuzată cu trâmbiți și surle, și probabil singura care va rămânea. O aplicație a acestor metode de investigație psihologică, cu interes mai mult

practic, este psihanaliza judiciară. Țelul ei este să civilizeze interogatoriile judecătorești, atât de brutale și de inumane, punând la îndemâna tuturor un manual de reguli și exemple, cu ajutorul cărora ciomagul și bicepsul să fie înlocuite cu subtilitatea și inteligența omului din veacul XX.

* * *

Pentru o bună distribuire a justiției, două condiții sunt indispensabile: interpretarea exactă a textului ce trebuie aplicat și interpretarea faptei și a sufletului acuzatului. O bună interpretare a textelor și o rea interpretare a subiectului, asupra căruia cad consecințele legii, aceasta este — în general — situația justiției actuale.

Pentru o mai echitabilă interpretare a textelor, o strălucită falangă de juriști, ca Saleilles, Gény, Josserand, au dus o luptă acerbă și au învins inerția și anchiloza, defecte specifice servitorilor zeiței Themis. Vechile cadre ale codului Napoleon au fost sfărâmate, iar litera infailibilă a fost găsită plină de greșeli și în contradicție cu aspirațiile și nevoile contemporane. Codul are astăzi situația pe care trebuie s'o aibă oricând o legislație, situația unui mijloc pentru atingerea unui scop ideal: justiția. „Par le code, mais au-delà du code“ este deviza spiritului nou în Drept. Dar, în afară de text, trebuie să ținem seamă și de acuzat, pentru a avea o sentință în conformitate cu spiritul codului și cu cerințele dreptății. Psihanaliza judiciară răspunde acestei nevoi. Ea este o nouă disciplină științifică, îngăduind investigațiuni utile în mecanismul sufletesc al delicvenților pentru a preciza vina și a putea face astfel dozajul pedepsei.

Enrico Ferri a făcut cândva observația că, cu cât gradul de civilizație este mai înalt, cu atâta crimele sângeroase, violențele și brutalitățile dispar, fiind înlocuite cu crima rafinată, cu furtul quasi-legal, cu escrocheria savantă și uimitoare. Asasinul se subțiază și, în locul toporului rustic, se întrebuițează — de pildă — otrava, dulce și fină, cu consecințe lente și extrem de îndepărtate. În locul banditului, avem pe cavalerul de industrie, gentleman cu cea mai aleasă politeță, și pe escrocul cu sclipiri geniale în darea „loviturilor“. Dar, în vreme ce crimele se civilizează, mijloacele de descoperire a lor rămân tot rudimentare. Psihanaliza judiciară poate fi o metodă fecundă în mâinile unui magistrat, pentru aflarea adevărului, cu ocazia comiterii unei crime, a unui delict, sau chiar cu prilejul luării unui interogator într'un proces civil.

Când memoria ezită; când cuvintele—mai ales cele proprii—sunt schimonosite; când avem erori de scris sau de lectură, toate devierile mecanismului sufletesc sunt pentru un psihanalist ipoteze și indicații care conduc la o mai bună cunoaștere a celui analizat. Psihanaliza nu este, așa dar, numai o metodă de vindecare a boalelor nervoase, cum mai ales a imaginat-o cunoscutul profesor dela facultatea de medicină din Viena, ci și o bună cale de investigație judecătorească. Se știe importanța enormă a psihologiei în cercetările judecătorești. Un bun magistrat — în chestiile penale cu deosebire — este un bun psiholog din instinct, prin îndelungată reflexie sau laborioase cercetări. Găsirea unei noi metode științifice — psihanaliza judiciară — echivalează deci cu invenția unei

noi arme pe care s'o pui la îndemâna împărțitorului de dreptate, în lupta zilnică ce o duce împotriva făcătorilor de rele care pun în pericol din ce în ce mai mult tihna cetățenească și o viață normală socială.

Cercetarea delicventului, pentru mărturisirea faptelor sale, se face și astăzi în mod cu totul barbar. Bătaia și schingiuirea, care se practicau de inchiziția medievală, sunt și acuma uneori în cinste, spre cea mai mare ocară a inteligenței anchetatorului. Violența, care apărea ca mijlocul sigur de a determina pe criminal să facă mărturisiri complete, este pentru psihanalist de o inutilitate evidentă. Investigații, conduse cu cea mai științifică rigurozitate, pun la îndemână tuturor mijloace ingenioase și subtile în sondarea sufletului uman.

Din cercetarea atentă și minuțioasă a declarațiilor unui inculpat se pot trage concluzii extrem de prețioase. Oricât de prudent ar fi cel cărui i se ia interogatorul judecătoresc, oricâte precauțiuni ar lua el, adevăratele sale preocupări apar în detalii insignifiante în aparență, dar de o incontestabilă semnificație pentru un psihanalist. Ceiace criminalul vrea să ascundă este ca o rană internă care se exteriorizează prin febră, amețeli, anemie, etc.. Un medic va pune diagnosticul după aceste simptome neliniștitoare. Cu ajutorul psihanalizei judiciare, vom încerca să arătăm simptomele după care un judecător își va spune părerea asupra unui delicvent. Nu este nevoie de operație chirurgicală pentru a descoperi natura maladiei interne. Tot astfel nu e nevoie de bătaie și violență pentru a face pe acuzat să-și mărturisească vina. Unul, două sau mai multe interogatorii, atent urmărite; analiza lor la

microscopul metodei celei noi pe care o preconizăm, în interogatorul judecătoresc, vor fi suficiente pentru a găsi adevărul pe care inculpatul zădarnic caută să-l ascundă. Gândul ținut în umbră este un element perturbator al mecanismului său psihologic. Între ceiace ascunde și între ceiace vrea să spună, se petrece o luptă. Rezultatul este o deviere și o tulburare sufletească, reflectată prin comiterea unui lapsus, prin uitarea sau prin deformarea cuvintelor. Cercetarea lor formează materialul psihanalizei judiciare.

CAP. II

Fundamentele psihanalizei judiciare

Metodele întrebuintate până acuma în interogatoriile judecătorești constau în efortul de a face pe delinvent să-și mărturisească singur vina.

Trebuiau deci găsite posibilități de a-l pune în contradicție cu sine însuși și, în fața probelor, să spună în mod forțat, dar *conștient*, ceiace a făcut. Pentru a ajunge la acest rezultat se dădea inculpatul pe mâinile subalternilor, care, după corecțiunile de rigoare, îl determinau să mărturisească fapte, de multe ori imaginate, pentru a scăpa de „arta“ anchetatorilor. Psihanaliza judecătorească rupe cu acest trecut odios.

Fundamentele care îi îndreptățesc stabilirea ei ca disciplină juridică aparte sunt următoarele: 1. existența *subconștientului* ce se exteriorizează prin detalii caracteristice, interpretabile într'un anumit sens; 2. existența fenomenului numit *refulare*; 3. actele sufletești,

la care conștientul nu a luat parte, sunt supuse unui determinism riguros, hazardul fiind inexistent în viața sufletească. La ultimul punct nu vom relua vechea discuție a determinismului, a existenței sau inexistenței liberului arbitru, deși Ferri obișnuia să spună cu dispreț că „il cosiddetto libero arbitrio“, ar fi „una pura illusione metafisica“ (I nuovi orizzonti, pg. 5). Desigur că există o infinitate de fapte — de obicei cele de mai mică importanță — care primesc o motivare conștientă. Dar, pe lângă fapte cu motivare conștientă, sunt altele ca: erorile de scris și de lectură, lapsus-urile, etc., care n'au o motivare decât în subconștient. Studiul acestor fapte, scăpate de sub controlul conștiinței, formează obiectul interogatorului psihanalitic. În rezumat, psihanaliza judecătorească se bazează *pe interpretarea subconștientului*, pe când toate celelalte metode se bazează mai mult pe conștient.

Psihanaliză înseamnă analiza conținutului sufletesc al omului; e sinonimă cu expresia de analiză psihologică, dar are ceva cu totul nou, ca metodă, și marchează o etapă în cercetările asupra fenomenelor sufletești; de aceea și nevoia de a găsi alt termen pentru aceste cercetări asupra subconștientului, considerat ca rezervoriu primordial din care se alimentează acțiunile și activitatea individului.

După cum în felurile țesuturi organice se petrec acțiuni și reacțiuni de care conștientul are numai în mod nelămurit date și informațiuni (prin tonusul vital și în cazuri excepționale, atunci când sunt deranjamente), tot astfel și în conștiința noastră nu avem cunoștință decât de un număr restrâns de fapte. Cea mai mare parte din ele își urmează cursul lor neștiut

și numai din când în când apar la iveală, asemenea subpământenei pânze de apă, care rare ori țâșnește sub formă de izvoare. Procesul psihic desenează cele mai capricioase arabescuri, exteriorizându-se în acte de-o obscuritate patentă, care pun în nedumerire pe spectatorul obișnuit. Fr. Wittels a analizat un caz dintre cele mai tragice din câte cunoaște istoria freudismului. Un tânăr a leșinat de emoție pe când asista la „Cadavrul viu“ al lui Tolstoi. Leșinul s'a repetat la „Aida“ lui Verdi și la drama „Bunica“ a lui Grillparzer. Suferea apoi de innăbușeală, de spaimă; nu putea suferi agenții de poliție, n'avea curajul de a trece podurile și adeseori simțea impulsia să se arunce pe fereastră. După mari eforturi, Wittels a putut deslega enigma, pe care bolnavul o ascundea cu cea mai mare grijă: întreținuse relații vinovate cu sora sa care, fiind bolnavă de nervi, a căzut într'o noapte în catalepsie. Câteva ore, cât a durat accesul, a avut o frică grozavă, amestecată și cu rușinea că s'ar putea întâmpla ca părinții s'o găsească în patul său. A avut însă noroc că s'a deșteptat mai înainte de a băga cineva de samă. Peste câțiva ani, când sora i-a murit, tânărul a fost convins, după anumite simptome pe care avusese ocazia să le observe altădată, că a căzut iarăși în catalepsie, dar ceva mai îndelungată. N'a spus nimic însă și a lăsat s'o îngroape de vie.

În viața noastră sufletească stăpânește încă legea talionului: ochiu pentru ochiu și dinte pentru dinte. Nimic nu se ascunde fără o pedeapsă cumplită: este concluzia de o înaltă și autentică moralitate a psihanalizei. Tânărul era, în conștiința sa, asasinul sorei

îngropate numai în stare cataleptică. Trebuie deci și el să moară pentru a-și expia greșala. E deci un „cadavru viu“; Aida, care a fost îngropată de vie, îi amintește tot de sora lui, iar piesa lui Grillparzer tratează despre un frate care își ucide sora. Avea fobia podurilor, fiindcă fac legătura între două maluri, sau simbolic, între viața de-aici și viața de apoi, iar frica de agenții de poliție îi indica convingerea că a asasinat-o cu voință. Spaima actuală era un ecou al spaimii din noaptea când sora lui căzuse în catalepsie, iar neputința de a respira e analoagă cu îngroparea de viu, care îți împiedecă răsuflul. Procesul psihologic, care ajunsese la simptomele enunțate, n'a putut fi împiedecat de pacient, atât este de adevărat că noi nu facem altceva decât să ratificăm hotărârile subconștientului.

Încă o dovadă sevizabilă de existența subconștientului sunt cazurile patologice de dedublare a personalității. În orice tratat de psihologie se descriu bolnavi, care o jumătate de zi au o anumită personalitate, comportându-se în consecință, iar în cealaltă jumătate își schimbă tot felul lor de a fi.

Pentru a se scobori în infern, Dante a avut nevoie de conducerea lui Virgil („tu duca, tu maestro, tu signore!“); pentru a se scobori în regiunea obscură a subconștientului criminalului, judecătorul instructor are metoda psihanalitică.

Impotriva reprezentărilor subconștientului, criminalul duce o luptă inversunată, și imaginile care nu sunt primite în pragul conștiinței se numesc *refulate*. Avem deci trinitatea inseparabilă: subconștientul, refularea și rezistența. Concepția lui Freud asupra acestor trei

elemente, ca și asupra vieții sufletești în genere, este o concepție esențialmente dinamică. Nimic nu e stabil, nimic viabil nu e definitiv, înțepenirea în forme rigide fiind o anticipare asupra morții. Doctrina lui Heraclit, care privea cu surâzătoare melancolie fluviul etern al vieții și continua devenire, primește noi confirmări în intuiționismul bergsonian, ca și în constatările freudismului. În sufletul omului se sbat tendințe contrarii și avem un antagonism permanent între forțele interne. Régis și Hesnard numesc *psihodinamism* această concepție.

Ceiace caută individul este în primul rând plăcerea. Dar, în adaptarea la realitate, principiul hedonic primește corecțiunile necesare. Experiențele făcute asupra realului sunt reținute și memorate pentru folosirea lor cu altă ocazie. Copilul, prin lovirea de zid, de exemplu, capătă noțiunea de duritate și, prin neplăcerea pe care i-o provoacă, va evita-o altădată. Tot dintr'o experiență asupra realului cunoaștem că în viața socială sunt anumite chestiuni considerate *tabù*, aprobându-se sau desaprobandu-se unele atitudini. Cei care se conformează regulilor prestabilite vor primi lauda și favorurile colective. Cei care le înfruntă vor suferi coercițiunile de rigoare. Astfel se aduc impedimente plăcerii pur individuale, silind-o să se pună în unison cu cea obștească. Dar dorințele, exprimate sau nu, nu dispar prin simpla lor neîndestulare, ci, din colțul unde au fost izgonite, își continuă acțiunea. O acumulare a acestor dorințe de același gen și de specii diferite (impresii vizuale, olfactive, tactile, amintiri) formează un complex psihic. Unul dintre cele mai importante este, fără îndoială, complexul Oedip, după

numele legendei grecești, în care fiul își omoară tatăl și se însoară cu mama sa. În acest complex toată iubirea băiatului este fixată asupra mamei sale și se teme, urăște sau, în cel mai bun caz, respectă pe tată. Din această constatare se trag concluzii importante pentru analiza nevrozelor.

La complexurile psihice se adaugă afectivitatea, energie motrice care conduce viața sufletească. Între complexuri poate fi uneori unire, alteori repulsii: va învinge acela căruia afectivitatea — dinamul vieții psihice — îi va da mai multă forță. De pildă, între complexul conservării speciei și între complexul social este o luptă surdă. Deși primul are o forță mai mare, este silit să se restrângă, să-și canalizeze energia pe alte căi, sublimând-o în opere de solidaritate socială: organizare, muncă, artă, știință, etc...

Înăuntrul aceluiași complex deosebim două aspecte: unul pozitiv și altul negativ. E o ambivalență, o bipolaritate a sentimentelor. Iubirea implică în sine ură, admirația dispreț, și trecerea dela una la alta se face uneori brusc. Revelația, drumul Damascului, etc... sunt expresii ce arată că în raportul de forțe s'a făcut o deplasare care a adus cu sine schimbarea atitudinii. Simpatiile și antipatiile, care nu-și au propriu zis o explicare rațională, sunt determinate de complexurile subconștiente. Ele lucrează fără aviz, și noi nu avem cunoștință decât de concluziile lor care se impun — cel puțin momentan — fără voia noastră. Numai târziu ele vor fi verificate, admise sau respinse de elementele raționale din conștiință.

Subconștientul este adevărata realitate a vieții psihice, și cunoașterea lui ne dă cheia cu care deschidem

multe compartimente secrete. Între eul conștient, care își dă seama de realitatea externă și se conformează cu ea, și între subconștientul polimorf sunt raporturi dela domnitor la supuși. Puterea celui dintâiu își are izvorul în marea masă care se lasă cu voie sau fără voie să fie condusă. Suveran model este acela care își exercită drepturile și datoriile sale, fără ură și fără părtinire, dând posibilitatea ca toate energiile să se desvolte în mod proporțional cu puterea lor. În cazul unei tiranii prelungite și crude sau în cazul unei slăbiciuni prea vizibile, răscoala supușilor e fatală. O refulare prea puternică ori o slăbire a zăgazurilor ce se opun tendințelor brutale din subconștient aduce cu ea nevrozele, tulburările mintale la nevropați sau diferite deranjamente pasagere, la omul normal.

Freud distinge, pe lângă conștient, încă două domenii: inconștientul și preconștientul. Alți psihologi le înglobează pe amândouă sub termenul generic de inconștient sau subconștient. În cadrul actual al cercetărilor psihologice credem că cea mai exactă diviziune ar fi una quadruplă: 1. conștientul, 2. preconștientul, 3. subconștientul și 4. inconștientul.

În inconștient sunt adunate experiențele și trăsăturile fundamentale ale rasei. Instinctul de conservare individuală, de conservare a speciei, impulsunile atavice și toată memoria speciei, aici sunt depozitate. În subconștient avem experiențele, concluziile personale și toate complexurile emoționale. La un loc dau tonul și caracteristicile specifice individului. Pe când inconștientul e colectiv și amorf, subconștientul e personal și destul de coordonat în linii generale.

Subconștientul ține samă numai de cerințele sale

individuale și vine în conflict cu realitatea externă fizică sau socială. În cerințele subconștiente, Libido, instinctul de reproducere, joacă rolul principal. Adler, discipolul lui Freud, crede că nu Libido e axul central, ci instinctul eului (ein Ichtrieb) care vine în conflict cu viața socială. E un fel de nietzscheianism în voința cătră putere pe care o acordă individului. Pentru Jung, elanul vital are două curente: 1. introversiune (cătră eu) și 2. extroversiune (cătră viața exterioară). Când un curent capătă o putere exagerată, ajungând până la excluderea celuilalt, apar nevrozele (teză contrară freudismului care pune întotdeauna nevrozele în legătură cu Libido).

Pentru a feri subconștientul de ciocnirea cu realitatea externă, avem conștientul și preconștientul, în care nu intră dorințe realizabile. La intrarea dintre subconștient și preconștient (conștientul nefiind decât forma de-o clipă a preconștientului, asemeni amfitrionului care se întreține rând pe rând cu invitații săi), există un gardian vigilent, dăruit și instruit de educație și de ambianța socială. El îndeplinește două funcțiuni: 1. să censureze tendințele care vor să treacă în preconștient, și de aici, când le vor veni rândul, să fie prezentate conștientului. Evident că nu orice nespălat poate fi prezentat amfitrionului și mai ales amfitrionului; 2. să opună rezistență atunci când musafiri nepoftiți vor să treacă pragul cu forța. Censurarea și Rezistența împotriva unor anumite elemente nu este lipsită de urmări. (Saloanele, deschise la puțini, sunt cele mai invidiate și mai dușmănite).

Acumularea în prea mare cantitate a aspirațiilor refulate poate fi asemănată cu acumularea unor aburi

într'un vas prea mic. Súpapele prin care ies, pentru ca vasul să nu facă explozie, sunt nevrozele în cazuri extreme, sau la omul normal: lapsusurile, uitarea, erorile, gesturi simptomatice, etc... Sarcina judecătorului de instrucție și a anchetatorului este de a pătrunde în mod indirect în subconștient, unde censura a refuzat crima sau delictul, pentru a apăra individul împotriva eventualei coercițiuni. Dar acest gardian este supus oboselilor, scăpărilor din vedere și neglijențelor inevitabile. Paznicii n'au excelat de altfel niciodată întru îndeplinirea datoriei. Atribuția judecătorului psihanalist este tocmai surprinderea acestor momente. Deaceia o condiție esențială a interogatorului psihanalitic este crearea unei stări de detentă, când delicventul să se supravegheze mai puțin, când censura să se anihileze, iar șirul gândurilor să nu mai fie supus restricțiilor, cum este de obicei în stare de veghe. Profir Petrovici, genialul judecător de instrucție al lui Dostoiewski, care mănuește metoda psihanalitică la delicvenți, poate nu atât în detalii, cât în spiritul ei, caută atunci, când anchetează pe Rascolnicoff, să-l facă să-și părăsească atenția, care-i era concentrată asupra eului său interior, și să se îndrepte spre alte lucruri. Ii vorbește cu persistență enervantă despre chestii indiferente. Rascolnicoff, care era un coleric, sfârșește prin a se enerva și a-și ieși din sărite comițând gesturi și spunând lucruri foarte semnificative pentru ceiace căuta agerul Porfir Petrovici.

Alt delicvent, la încercarea de a crea spiritul de detentă, poate să răspundă prin confiență, simțind că i s'a luat o piatră grea de pe inimă, atunci când nu-l întreabă direct despre crimă, lucru la care evident se

aștepta. Dar, prin îndepărtarea atenției încordate, gândul, izgonit în subconștient, va izbucni printr'unul din acele gesturi care ne conduc spre efervescența interioară.

* * *

Obiecția cea mai serioasă, care se poate aduce psihanalizei judiciare, ca disciplină independentă de psihanaliza medicală, ar fi că, în ultimul caz, bolnavul are tot interesul ca să ajute pe medic să găsească motivele ascunse, care-i tulbură sistemul nervos, pe când delicventul va pune la contribuție toată reaua lui credință și toată șiretenia — uneori înăscută — pentru a se eschiva.

Mefiența față de analist n'o are însă numai delicventul, ci și bolnavul. Wittels vorbește pe larg de impaciența arătată de bolnavi, ca și de curioasa lor încăpățănare de a ascunde detaliile cele mai caracteristice. Plângerea e unanimă la medici, și cauza e că bolnavul își face în genere din boală un culcuș din care cu greu îi vine să iasă. Pacientul se baricadează în sine și nu ține deloc ca gândul și preocupările-i intime să fie cunoscute și de ceilalți. Același lucru și la delicvent. Repulsia de a mărturisi e numai temporală, fiindcă nu trebuie să se uite că omul este supus legii numită de Platon și Nietzsche „eterna reînțoarcere“. Ce-a fost vrem să mai fie: să mai simțim încă odată dulceața sau durerea unor vremuri apuse, să repetăm emoțiile violente sau delicate prin care am trecut. Ce împinge pe criminal să viziteze locul unde a comis crima, dacă nu legea eternei reveniri? Polițiștii bătrâni știu din experiență că, pentru a putea

prinde mai ușor pe criminal, trebuie să păzești locul crimei. O curiozitate, care nu ține seamă de nici o primejdie, îl îndeamnă să reexamineze împrejurările în care a dat lovitura, să simtă încă odată senzațiile otrăvite ale omorului.

Reîntoarcerea pe urma pașilor făcuți e o necesitate fundamentală a individului. Omul matur regretă copilăria, și bătrânul suspină după frumoasele timpuri dela Aranjuez, după vigoarea tinereții și a maturității, pe veșnicie pierdute. O forță irezistibilă îndeamnă pe fiecare să peregrineze în Trecut. „Le retour éternel“, imperioasa lege a sufletului uman, l-a făcut să-și construiască dincolo o lume imaginară, o viață viitoare, și tot ea probabil determină pe om să-și iubească copilul, sânge din sângele lui, prelungire a vieții sale, menită să se repete în etern. Pe lângă setea ineditului este deci și porunca reîntoarcerii. Progres și conservare, nou și vechiu, revoluție și stabilitate, sunt fețele aceluiași suflet. Amintirea îndeplinește o funcție identică. Deaceia încercarea de a ceti în sufletul delicventului este mult ușurată. Pe lângă tendința de refulare, subsistă și voluptatea fatală a reîntoarcerii pe drumuri parcurse. Este exact că, pentru a ajunge la a doua etapă, trebuie să trecem pe subt furcile caudine ale celei dintâi. Inșă răbdarea și abilitatea sunt două condiții indispensabile pentru ca un judecător de instrucție să mănuiască metoda psihanalitică.

* * *

Toți bandiții se delectează cu cetirea isprăvilor lor în ziare. Omoritorii lui George Cair au fost găsiți întinși pe iarba verde, cetind Universul cu des-

cripția abominabilei crime. Iar Rascolnicoff, puțin timp după omorirea bătrânei scorpui, se întoarce la locuința ei și face o vizită amănunțită. Deși camera era goală, recunoaște, după urma lăsată pe tapete, un ungher unde era locul dulapului și al icoanelor. Intreabă pe vopsitori unde e pata de sânge și trece în coridor să tragă clopoțelul. „Era același clopoțel, același sunet de tinichea! Sună odată, a doua oară, își aținti urechia *rechemându-și amintirile*. Impresia grozavă ce o simțise înainte, la ușa bătrânei, îi veni și acuma în minte cu o claritate și o tărie mai pronunțată. La fiecare dată se înfiora și își făcea *o plăcere tot mai mare*.“

Se știe apoi că bandiții de rasă, care lucrează cu cel mai desăvârșit sânge rece și care pregătesc crima până în amănuntele cele mai infime, scapă din vedere câte un lucru, cu o neglijență de necrezut și în contrast frapant cu pregătirea metodică a restului. Nu e neglijență, ci e un act simptomatic făcut de subconștient și care arată dorința de reîntoarcere. Criminalul înăscut—de pildă—care omoară un om cum ar tăia un pui de găină sau ar sparge un ou, calculează și execută crima cu un calm sinistru. Darnici o altă categorie de criminali nu e mai avidă ca ei de a se reîntoarce la locul crimei, să vadă ce mai este. În același timp, tot ei sunt acei care fac greșeli curioase: își uită barda, căciula sau pălăria, etc. Ipoteza nervozității și a fricii este aproape exclusă, dată fiind îndrăzneala, calmul și cinismul cu care făptuesc omorurile. Singura explicație a acestor uitări este de a le considera ca acte simptomatice. (v. Capitolul VII). Atunci când uiți ceva într'o casă arăți dorința de a reveni. E. Jones spune că un medic poate măsura gradul de simpatie pe care îl au clienții

pentru dânsul, după numărul umbrelor, galoșilor, ziarelor, fularelor etc., pe care le poate strânge în timp de o lună. Citez în acest sens ceiace îmi povestea un cunoscut: „Mai zilele trecute am făcut o vizită uneia dintre cele mai bune prietene de facultate, d-ra X. Mi-a vorbit cu oarecare entusiasm despre o carte pe care la plecare mi-a și dat-o. Când am ajuns acasă, constat cu uimire că dispăruse cartea. Am presupus c'am pierdut-o din neglijență pe stradă, deși faptul mi se părea prea puțin verosimil. Câteva zile mi-am pus în gând s'o cumpăr, dar uitam cu regularitate matematică. Noroc însă că m'am întâlnit cu posesoarea cărții, care mi-a spus c'am uitat-o pe fereastră, în vestiar. Acest gest arată—lucru de altminteri foarte exact—că țineam să repet vizita pentru a lua cartea uitată.“ Deci, dorința de reîntoarcere într'un loc se manifestă prin uitarea unor obiecte acolo, care te obligă să te duci să le iei. Regularitatea cu care infractorul își lasă câte ceva, care îi aparține, dovedește că simte nevoia de a reveni, lucru care e întărit—după cum am spus—și de constatarea poliției, că cea mai sigură și mai ușoară ocazie de a prinde pe făptuitor este supravegherea locului crimei, care exercită o „misterioasă“ atracție asupra lui. („Misterul“ încetează dacă îl punem în legătură cu *automatismul psihologic și cu necesitatea eliminării toxinelor psihice*).

Dacă ținem samă, deci, de tendința fundamentală spre repetire a ceiace a fost, tendință comună tuturor oamenilor, interogatorul psihanalitic are dreptul să ia ființă. Censura obișnuită îl va opri dela confesiune, îl va supraveghea la început, dar va fi curând slăbită de nevoia retrăirii a ceiace a fost, retrăire care mai are avantajul

în plus de a elimina și o toxină, care altfel va trebui să fie înghițită prin refulare. Nu va fi o confesiune propriu zisă, conștientă, ci una inconștientă. În vorbele sale se va observa chiar că are lucruri pe care le ocolește. În felul cum ocolește punctul nevralgic, se exteriorizează influența conștientului încă treaz, iar slăbirea censurii se vedește prin comiterea de lapsus-uri semnificative, acte simptomatice, etc., pe care le vom examina în capitolele următoare.

CAP. III

Metodele în interogatorul judecătoresc

Se cunosc până acuma două metode în interpretarea elementelor unei afaceri judiciare pentru tragerea concluziilor: 1. metoda faptelor materiale și 2. metoda interpretării psihologice.

Prima metodă constă în adunarea unui cât mai bogat material documentar. Cu cât materialitatea este mai evidentă și mai palpabilă, cu atâta concluziile vor fi mai inebranlabile. Această metodă are două defecte: a) nu totdeauna se pot găsi dovezi materiale, și b) faptele materiale nu sunt în toate cazurile concludente. Întâmplarea își are aici un rol care conduce la erori grosolane. Un exemplu edificator îl oferă episodul misticului Micolai din „Crimă și Pedepsă“ a lui Dostoiwski, care se denunță pentru o crimă pe care n'o săvârșise, aducând dovezi convingătoare. Insuși Porfir Petrovici, abilul judecător de instrucție, rămâne uimit. Inteligența sa, care mânua la perfecție metoda psiho-

logică și pe cea psihanalitică (înaintea lui Freud), l-a prezervat de comiterea unei dureroase erori judiciare. De altminteri, romanele marelui scriitor rus oferă un material documentar criminologic de primul ordin. Ferri —dacă nu ne înșelăm— a fost primul din școala nouă penală, întemeiată pe baze științifice, care a recunoscut intuiția genială în trasarea tipurilor de criminali a lui Feodor Dostoiewski. Trebuie adăugat că nu e numai intuiție genială, ci și o vastă experiență căpătată în închisorile Siberiei. Se știe că autorul „Fraților Karamazoff“ a fost condamnat la moarte, ca liberal. Cu puțin timp înainte de execuție i s'a schimbat pedeapsa cu deportarea în Siberia. „Amintirile din Casa morților“, ca și romanele ulterioare, cuprind o vastă colecție de tipuri de criminali, găsiți în concordanță cu ultimele cercetări ale criminologiei științifice. Verosimilitatea psihologiei delicvenților e datorită nu numai timpului petrecut în Siberia, ci și unei pătrunzătoare și geniale autoanalize, condusă în spirit de creștin primitiv. Se spune — lucrul nu e pe deplin stabilit — că marele romancier, într'un acces de epilepsie, a violat o fetiță. (Coșmarul lubric al lui Svidrigailoff, din noaptea care a precedat sinuciderea, e probabil o reminiscență). Impins de remușcări, și-a mărturisit crima lui Turghenef, pentru al cărui caracter de altfel avea mare dispreț. La sfârșitul spovedaniei a mai adăugat că acum a îl disprețuește și mai mult. Rusul occidentalizat, Turghenef, rămăsese înmărmurit...

Romanele lui Dostoiewski oferă, așa dar, un material documentar de primul rang pentru psihologia delicvenților. Una din părțile slabe, pe care o are metoda faptelor materiale în cercetarea judecătorească, e ară-

tată cu elocvență în episodul amintit. Toate probele conchideau la vinovăția lui Micolai și, un moment, însuși Porfir Petrovici l-a crezut culpabil. Dar judecătorul de instrucție, în care Dostoiewski a pus atâta inteligență, subtilitate, simț al datoriei și umană compasiune pentru vinovați, vedea bine că probele materiale erau în conflict cu cele psihologice strânse de dânsul. Aceasta a doua metodă constă în interpretarea sufletului delicventului, punând însă accentul mai mult pe ceiace delicventul spune și face în mod lămurit și conștient, decât în interpretarea acțiunilor inconștiente. Porfir Petrovici a anticipat însă și asupra metodei psihanalitice, atunci când interpretează leșinul lui Rascolnicoff, vorbele spuse în delir, etc.

Dostoiewski a avut, ca nimeni altul, înaintea lui Freud, intuiția felului cum se exteriorizează subconștientul. Vom vedea în capitolul V, că uitarea unui nume este în legătură cu preocupările intime, primordiale. Iată însă un pasaj din care rezultă că Dostoiewski știa aceasta: „uite, dragă Rodia, — spune Rasumichin, prietinelui lui Rascolnicoff — de când ai căzut bolnav s'a petrecut pe aici un lucru de care tu habar n'ai. Din ziua de când ai plecat dela mine, în chipul cum ai plecat, m'am supărat foc. Mă hotărâi să te găsesc negreșit și să te spânzur. Am umblat și am întrebat pe toată lumea de adresa ta. Uitasem unde stai, pe simplul motiv că niciodată n'am știut acest lucru. M'am dus la vechea ta gazdă din „Cinci colțuri“, la casa Carlamoff, care, fie zis în treacăt, nici nu se chiamă *Carlamoff*, ci casa e a unui oarecare *Buch*. În fine, așa te încurci câteodată în aceste nume proprii“. (Crimă și Pedepsă, I, pag. 214).

Din ce cauză se încurcă Rasumichin în aceste două cuvinte care n'au nici o asemănare? Explicația este ușoară, când cunoaștem — în urma studiilor psihanalitice — că uitarea și erorile sunt determinate de complexurile psihice. Rasumichin, în căutarea prietinelui său, avea obsesia numelui „*Rascolnicoff*“. Sub influența lui a transformat pe elipticul Buch în lungul *Carlamoff*, care are o vădită asonanță cu numele lui Rodion Romanovici Rascolnicoff.

Alt caz de uitare îl găsim la pagina 412, volumul I. Pulheria Alexandrovna (mama lui Rascolnicoff), vine împreună cu fiica sa, Avdotia Romanovna, la Petersburg. Amândouă fac neuitata vizită în mansarda în care Rodia își clocise crima. Pe când se aflau cu toții acolo, sosește și Sonia, prostituata sfântă, ca să-l invite la parastasul lui Marmeladoff. La plecare, mama sa n'a putut s'o salute și și-a luat rămas bun numadela Rasumichin. Sora sa s'a înclinat însă, cu amabilitate, în fața prostituatei, iubită și respectată de Rodion. În coridor, deși își dăduseră mâna pentru plecare, Rascolnicoff uită aceasta și-i spune: — „Dunio, adio! Dar dă-mi mâna!“ Dunia îi răspunde: — „Dar ți-am mai dat-o, ai uitat“.

Uitarea ad-hoc era o formă sub care se arăta recunoștința lui și dorința de a-i mai strânge încă odată mâna. Detalii de genul acesta abundă în „Crimă și Pedeapsă“ și în toate romanele lui Dostoiewski, ceiace dovedește că psihanaliza și interogatorul psihanalitic au fost practicate cu intermitență, iar astăzi nu se face decât o coordonare și o sistematizare a unor adevăruri întrevăzute de mai multă vreme.

De notat este că cele trei metode de investigație

judecătorească (metoda faptelor materiale, metoda psihologică și metoda psihanalitică) nu se exclud, ci se completează. Dela caz la caz se poate vedea care dintre ele este mai folositoare, sau dacă nu cumva ar fi bine ca toate trei să fie puse la contribuție.

CAP. IV

Importanța lapsus-urilor la delicvenți. Explicarea unui lapsus al „delicventului” politic I. G. Duca

Comiterea unui lapsus într'o conversație sau într'un discurs este destul de frecventă. Variația lor este iarăși surprinzătoare: găsim inversiuni de cuvinte, anticipări, substituirii (cele mai obișnuite) etc. Pentru a explica un lapsus, Meringer, care împreună cu C. Mayer au dat la iveală în 1895 un studiu aprofundat despre *Lapsus-uri și erori de lectură*, a emis ipoteza că sunetele limbajului au o însemnătate psihică diferită. Silabele într'un cuvânt au deci o valoare inegală, și pronunțarea unei silabe puternice anticipează asupra altora, sau are o puternică rezonanță ulterioară care tulbură rostirea normală.

Dar, pe lângă această inegalitate, trebuie dat o deosebită importanță în comiterea unui lapsus, așa numitelor imagini flotante care sunt în apropiere de cercul luminos al conștiinței. Influența lor se resimte făcând să devieze curgerea normală a vorbirii, împeștrind-o cu cuvinte sau cu jumătăți de cuvinte, fără niciun înțeles pentru ascultătorul obișnuit. Pentru cel inițiat însă în

tainele psihanalizei, neînțelesul devine evidență, descoperindu-i-se printr'un lapsus adâncurile și secretele vorbitorului.

Un președinte al Camerei deputaților din Austria a deschis odată ședința cu următoarele cuvinte : „Domnilor, constatând prezența numărului reglementar de deputați, declar ședința *închisă*“. Sărmanul președinte! Dacă a avut deputați tot atât de civilizați și cu inteligența în gâtlej sau biceps, ca acei din anumite parlamente balcanice, evident că cea mai vie dorință îi era nu să deschidă adunarea, ci s'o închidă, ca să scape de chinurile unui inelegant și amuzical infern. Lapsus-ul poate fi interpretat și astfel: cine știe ce zâmbet, cu paradiziace promisiuni, aștepta pe bătrânul președinte la terminarea unei plictisitoare ședințe. Nerăbdarea de a sfârși s'a relevat atunci înainte de a începe. Lapsus-ul deschide perspective infinite...

În Noemvrie 1906, deputatul Lattmann din partidul național german a avut un lapsus care i-a ratat tot discursul. Infelicele deputat voia să arăte că partidul său, departe de a fi de o perpetuă și desgustătoare servilitate față de monarh, știe să aibă și atitudini dârze. Conducătorii săi — printre care se prenumăra și oratorul—n'au șira spinării de gumilastic, după cum îi atacă adversarii, ci sunt oameni cu caracter de stâncă. Dar să dăm cuvântul deputatului în chestiune:

Deputatul Lattmann (part. naț.-german): „În această chestiune a adresei, trebuie să ne plasăm pe terenul ordinei de zi a lucrărilor noastre. Astfel, Reichstagul are dreptul de a face să parvie Impăratului o adresă de felul acesta. Credem că unitatea dorințelor și a ideilor poporului german cere de asemenea ca să fim de

acord asupra adevărurilor pe care vrem să le cunoască Impăratul. Și, dacă trebuie să împlinim asta, ținând socoteală de sentimentele noastre monarhice, suntem în drept să o facem cu *spinarea aplecată (rückgratlos)* (Ilaritate sgomotoasă care durează mai multe minute). Domnilor, vrem să zic nu cu spinarea aplecată (*rückgratlos*), ci fără menajamente (*rückhaltlos*) și sper că etc. etc.“.

Realitatea și credințele intime au fost mai puternice decât ceiace voise să spună onoratul reprezentant al poporului — comițând fără să vrea semnificativul lapsus.

Cancelarul von Bülow era prin 1907 capul unei camarile iresponsabile ce conducea pe fostul Kaiser. Existența camarilei a fost involuntar mărturisită într'un discurs din Noemvrie 1907. Cancelarul spunea: „în ceiace privește prezentul, noua îndrumare inaugurată de Wilhelm II, nu pot decât să repet ceiace am spus acum un an, că e inexact și injust de a vorbi de un cerc de consilieri *responsabili* care inspiră pe Impărat (exclamații vii: *iresponsabili!*)... vrem să spun consilieri *iresponsabili*. Scuzați acest lapsus linguae“. (Ilaritate).

Un semnificativ lapsus politic a comis I. G. Duca. În toamna anului 1925 a avut loc la Caracal o întrunire politică a partidului liberal, unde Duca a fost declarat șef al organizației locale. Întrunirea a mai marcat și o schimbare de front a d-lui Istrate Micescu, față de propriul său partid. Strălucitul avocat s'a împăcat cu această ocazie cu partidul liberal în care se considera pus la index. I. G. Duca a rostit o cuvântare, relevând sclipitoarele însușiri ale d-lui Istrate Micescu, comițând însă un lapsus: în loc de „fiu *adoptiv*“

al județului oltean care îl alesese deputat și în care își făcuse „fief”-ul său electoral, l-a numit „fiu *natural*” al Romanașului.

Dușmanii lui Duca au insinuat atunci că doctorul în drept dela Paris n’ar mai putea să facă deosebirea dintre situația juridică a copilului adoptiv, cu care se aseamnă situația d-lui Istrate Micescu, în tandrețe cu Romanașul, și situația copilului natural. Avem de-aface, fără în-doială, cu o răutate pur și simplu, fiindcă nu-ți trebuie știință juridică recentă pentru a vedea deosebirea dintre aceste două noțiuni. cu conținuturi diferite.

Dacă întrebuițăm însă metoda de investigație psihanalitică, lucrul este limpede. D. Istrate Micescu a avut în familia partidului liberal situația unui copil natural. Inteligența și priceperea sa juridică n’au fost utilizate, după cum se cuvenea. Banchetul de la Caracal, organizat mai mult pentru dânsul, care se răzlețise de partid, era un fel de ospăț în cinstea reîntoarcerii copilului rătăcit. Banchetul mai arăta și dorința părinților familiei politice liberale, de a ridica pe fiul natural la rangul de fiu adoptiv.

Duca avea să anunțe legitimarea fiului natural în familia liberală și era oareșicum nașul. Dar lucrurile acestea nu se puteau spune pe față. Nu se putea mărturisi exilarea quasinemotivată a unei distinse inteligențe. Când Duca voise să spue că d. Istrate Micescu a devenit fiul adoptiv al partidului liberal romanașean, se gândea că până acuma a avut situația nefericită a copilului natural. Gândul desagreabil a fost refulat. Dar, când a venit timpul să facă investitura solemnă, formula de „fiu adoptiv” s’a transformat în „fiu natural”, trădând astfel un gând intim, nu numai

al său, ci și al altora care luau parte la banchet. Iată deci, cum, prin metoda psihanalitică, ajungem să ghicim ceva din mecanismul sufletesc al unui „delicvent“ politic.

În lucrarea lui Meringer și Mayer asupra „Lapsusurilor și erorilor de lectură“ se găsesc sezisante exemple. Iată câteva: a) „Ru. vorbește de anumite procedee pe care le califică de «porcării» (Schweinereien). Căutând însă să se exprime sub o formă atenuată, spune: «dann sind aber Tatsachen zum Vorschwein gekommen». El voia însă să zică «dann sind aber Tatsachen zum Vorschein gekommen» (atunci au ieșit însă fapte la iveală). Mayer și eu (Meringer) eram prezenți și Ru. confirmă că, pronunțând ultima frază, se gândea la cuvântul «porcării». Asemănarea care există între „Vorschein“ și „Schweinereien“ explică suficient acțiunea celui din urmă asupra celui dintăiu, precum și deformarea care i-a pricinuit-o.

b) Întreb pe R. v. S. cum îi mai este calului său bolnav. El îmi răspunde: „ja, das *draut*... dauert vielleicht noch einen Monat“ (asta o să mai dureze poate încă o lună). Cuvântul „draut“ îmi pare inexplicabil, litera *r* a cuvântului corect neputând să producă astfel de efect. Atrag atenția lui R. v. S. asupra acestui lucru, care îmi explică imediat că vorbind se gândea: „e o tristă poveste“ (das ist eine traurige Geschichte). Se gândise deci la două răspunsuri care s'au unit într'unul singur prin intermediul a două cuvinte (*draut* provenind din fuziunea lui *dauert* cu *traurig*). (Freud, „*Psychopathologie de la vie quotidienne*“ pag. 64—65).

Este de remarcat, deci, că un lapsus se comite de

cele mai multe ori, nu din cauza asemănărilor pur acustice dintre două cuvinte, ci din pricina unui gând ținut ascuns sau din pricina unei stări sufletești generale în contradicție cu ceiace spune. Analiza unui lapsus este de o evidentă importanță în găsirea adevărului ascuns de acuzat. Nu este nevoie ca, între înțelesul cuvântului care trebuia pronunțat și între cel care s'a pronunțat, să fie o înrudire. Un lapsus nu e absolut necesar deci să se refere la crimă prin înțelesul lui direct. O pacientă a d-rului Freud a închiriat odată o cameră mobilată unui francez. Aceasta i-a amintit că la 14 ani a jucat un rol în piesa „Kurmärker und Picarde“. Aflându-se la Viena, în str. *Hasenauerstrasse*, de unde trebuia să ia tramvaiul, s'a gândit că, dacă ar fi fost franțuzoaică, ar, fi pronunțat *Asenauerstrasse*, fără h, fiindcă Francezii nu pronunță pe h, la începutul unui cuvânt. Mergând apoi la tratament, spuse doctorului că este așa de răcită, încât nu mai poate respira pe nas. Dar, în loc să zică corect „durch die Nase atmen“, sub influența lui *Asenauerstrasse*, provocată de francez, spune „durch die *Ase natmen*“. Evident că francezul preocupa mult pe pacientă care își arăta interesul refulat printr'o banală și prozaică conversație cu doctorul. Tot astfel, într'un lapsus dintr'un interogator cu criminalul—lapsus fără legătură directă cu crima—judecătorul poate descifra ceiace îl interesează.

Un caz de momentană amnezie, urmat de lapsus, e următorul: o pacientă a lui Freud nu-și poate aminti partea corpului murdărită de mângâierea unei mâni impertinente și voluptoase. Câteva zile mai târziu era în vizită la o prietină și se întreținea cu ea despre

vilegiatură. La întrebarea unde se găsește casa sa din M. răspunde: pe *coapsa* muntelui, în loc să zică pe *coasta* muntelui.

Ușor se poate imagina un delicvent care a făcut leziuni în coastele cuiva și nu vrea să mărturisească. La întrebarea unde se află situată casa lui, comite un lapsus: pe *coapsa* dealului X. Anchetatorul cu cunoștințe de psihanaliză va interpreta lapsus-ul în sensul unei vinovății a acuzatului.

Alt exemplu. Un tânăr se adresează unei domnișoare pe care o întâlnește pe stradă, cu următoarele cuvinte: „Wenn Sie gestatten, Fräulein, möchte ich Sie gerne *begleitdigen*“. El voise să spună: „dacă-mi permiteți, domnișoară, v'ași acompania cu plăcere“; dar el a comis un lapsus prin contracțiune, combinând cuvântul *begleiten* (a acompania) cu *beleidigen* (a ofensa, a fi lipsit de respect). Dorința lui era evident de a o însoți, dar se temea să n'o supere prin propunerea sa. Faptul că aceste două tendințe opuse au găsit expresia lor într'un singur cuvânt, și tocmai în lapsus-ul pe care l-am citat, dovedește că adevăratele intenții ale tânărului nu erau tocmai curate și trebuie să-i fi părut chiar lui ofensătoare pentru dânsa. Dar, pe când încerca să-i ascundă propria sa apreciere asupra propunerii, subconștientul îi joacă festa, de a trăda intenția sa adevărată, ceiace îi atrage din partea domnișoarei convenționalul răspuns: „drept cine mă iei, ca să-mi aduci asemenea ofensă (*beleidigen*)?“ (Comunicat de O. Rank, cit. în Freud : Psych, pag. 78).

Doctorul W. Stekel publică în „Berliner Tageblatt“ din 4, I, 1904 aceste rânduri, sub titlul *Mărturisiri inconștiente*: „exemplul ce urmează relevă un colț desagreabil din regiunea ideilor mele din inconștient.

Trebue să spun numaidecât că, în calitate de medic, nu mă gândesc niciodată la interesul pecuniar, ci — ceiace este foarte natural—la interesul bolnavului. Mă găseam la o bolnavă căreia îi dam îngrijirile mele menite s'o ajute să se facă bine, după o boală foarte gravă de care abia scăpase. Petrecusem lângă dânsa zile și nopți excesiv de penibile. Sunt fericit c'o găsesc mai bine și îi descriu farmecul vilegiaturii pe care trebue s'o facă la Abbazia, adăugând: „dacă, după cum sper, *nu* veți părăsi curând patul“. Zicând acestea, evident c'am exprimat dorința inconștientă de a avea să îngrijesc bolnava încă mult timp, dorință care e complect străină conștiinței mele în stare de veghe și care, dacă s'ar prezenta, ar fi reprimată cu indignare“. (Freud : Psych., pag. 78).

Alt exemplu (W. Stekel): „Soția mea voia să angajeze o franceză pentru după amiază și, după ce s'a pus de acord asupra condițiilor, dorea să păstreze certificatele. Franceza o roagă să i le dea, pretextând: „mai caut încă pentru după-amiază, pardon, pentru orele de dimineață“. Avea evident intenția de a se adresa aiurea, cu speranța de a obține condiții mai bune, ceiace de altminteri a și făcut“. (Freud: Psych, pag. 79).

Alt exemplu. Un profesor spune în lecția sa inaugurală: „nu sunt dispus de a aprecia meritele eminentului meu predecesor“. Voise să spună: „nu-mi recunosc autoritate suficientă...“ : *geelgnet*, în loc de *ge-neigt*. (Freud: Psych., pag. 80).

Alt exemplu, dat de dr. Th. Reik : „un domn se întreținea cu o doamnă în cursul unei serate la niște prietini comuni. Se vorbea despre preparativele care

se fac la Berlin, în vederea sărbătorilor Crăciunului. El îi spune: „ați văzut expoziția casei Wertheim? E foarte bine *decoltată*“. Domnul admirase dela începutul seratei decolteul frumoasei doamne, dar nu îndrăznea să-și exprime admirația; și iată că ideea reprimată ajunge să străbată, chiar dacă îl face să spună despre o expoziție de mărfuri că era decoltată, deși era pur și simplu *decorată*. (Freud: Psych. pag. 81).

.Din studiul lapsus-urilor pe care le comite acuzatul, se pot vedea, deci, adevăratele gânduri care îl preocupă și pe care se străduiește să le ascundă.

CAP. V

U i t a r e a

Uitarea momentană a unui nume, fenomen banal și căruia nu i se dă altă importanță decât aceea a unei enervări de-o clipă, a fost supusă unei ingenioase analize de dr. Freud și i s'a găsit rădăcini adânci în preocupările generale ale individului. Uitarea își are legile ei și ne poate pune în legătură cu preocupările intime ale delicventului. Cercetarea numelor proprii (acestea sunt cele mai semnificative) dintr'un interogator este de-o însemnătate primordială. Atenția trebuie îndreptată nu atât spre unele nume, în legătură directă cu vina și asupra cărora conștiința veghează, ci mai mult asupra numelor proprii incidentale. Deformarea lor într'un sens care indică o legătură cu numele victimei sau în relație cu victima este un indiciu concludent.

Adeseori încercăm zădarnic să ne reamintim un nume de care ne dăm bine sama că îl cunoaștem. În locul său se substituiesc alte nume a căror inexactitate e imediat recunoscută de memorie. Un erou dintr'o nuvelă a lui D. D. Patrașcanu se chinuește o noapte întreagă pentru a afla cine a fost învingătorul lui Napoleon la Waterloo. Iar Panait Istrati, în aventuroasa și splendidă lui viață, părăsește o situație comodă în Damasc pentru că n'a putut găsi pe nimeni în toț orașul care să-i spună numele autcrului lui Hamlet. Intre numele adevărat și cel substituit Freud găsește o relație cu preocupările intime refulate. Substituirea nu se face în mod cu totul întâmplător, ci după legi posibile de stabilit. Dealtminteri, ori ce gest, orice cuvânt, orice mișcare are cauze previzibile și își găsesc întotdeauna o explicație. Cuvântul „hazard“ este definitiv izgonit din psihologia nouă.

Pentru a arăta luminos corelația dintre numele adevărat și numele substituit, Freud întrebuinzează autoanaliza unui caz într'adevăr tipic. Verificarea unor substituiiri similare se poate face de oricine, printr'o riguroasă autoanaliză. Cazul este următorul: în anul 1898 dr. Freud făcea în trăsură drumul dela Ragusa, în Dalmația, la o stație în Herțegovina, cu un străin. Conversația ajunsese după câtva timp asupra Italiei. Freud l-a întrebat dacă a fost la Orvieto și dacă a vizitat catedrala cu celebrele fresce ale pictorului.... Aici memoria a ezitat. În locul numelui lui *Signorelli*, i-au venit în minte alte două nume de pictori: *Botticelli* și *Boltraffio*, imediat recunoscute ca neadevărate. Care e cauza substituirii celor două nume și uitarea celui alt, care-i era tot atât de familiar, ba poate și mai fami-

liar decât Boltraffio, despre care știa numai că face parte din școala milaneză? Autoanaliza i-a furnizat următoarele detalii explicative:

a) „Uitarea numelui se explică — spune dr. Freud (Psych, pag. 3)—când îmi amintesc subiectul care a precedat imediat conversația noastră asupra Italiei și apare atunci ca *efectul unei perturbări a noului subiect de către subiectul precedent*. Puțin înainte de a fi întrebat pe tovarășul meu de călătorie dacă fusese la Orvieto, am vorbit despre moravurile Turcilor care locuiesc în Bosnia și Herțegovina. Spusesem interlocutorului meu ceiace îmi povestise un confrate, care exercita medicina acolo, că Turcii sunt plini de încredere în doctor și resemnați în fața soartei. Când ești obligat să anunți că starea unui bolnav dintre rudele lor este desperată, ei răspund: „Domnule (*Herr*), să nu mai vorbim. Știu că dacă ar fi fost în putința ta de a scăpa bolnavul, l-ai fi scăpat“.

Aici sunt două nume: *Bosnien* și *Herzegovina* și al treilea: *Herr*, care se intercalează toate trei într'o serie de asociații între Signorelli, Botticelli și Boltraffio.

b) „Admit că, dacă șirul ideilor care se raporta la obiceiurile Turcilor din Bosnia, etc., a putut să tulbure ceiace urma imediat, aceasta a fost pentru că mi-am retras atenția înainte de a fi terminat. Imi amintesc mai ales că avusesem intenția de a povesti altă anecdotă, care îmi era în memorie, pe lângă cealaltă. Turcii acordă o însemnătate excepțională plăcerilor sexuale și, când sunt atinși de tulburări de această natură, cad într'o desperare care contrastează curios cu resemnarea lor în fața morții. Unul dintre bolnavii confratelui

meu i-a zis într'o zi : „știi bine, domnule, că atunci când te-a iertat Dumnezeu, viața nu mai are nici un sens“. M'am abținut totuși de a comunica această trăsătură caracteristică, preferând de a nu aborda astfel de subiect scabros într'o conversație cu un necunoscut. Am făcut mai mult : mi-am distrat atenția dela șirul ideilor care s'ar mai fi adăugat în spiritul meu la subiectul „Moarte și Sexualitate“. Eram atunci sub impresiunea unui eveniment, despre care auzisem câteva săptămâni mai înainte, în timpul unei scurte șederi la *Traffoi* : un bolnav, care îmi dăduse mult de lucru, se sinucisese pentru că suferea de o tulburare sexuală incurabilă. Știu perfect de bine că acest trist eveniment și toate detaliile care se adăugau nu-mi erau în stare de amintire conștientă în timpul călătoriei mele în Herțegovina. Dar afinitatea între *Traffoi* și *Boltraffio* mă obligă să admit că, cu toată distracția intenționată a atenției mele, sufeream influența acestei reminiscențe“.

Dr. Freud, vroind să uite ceva, a refutat gândul care-i era antipatic. S'a stabilit totuși o asociație între ceiace spunea și ideea refuțată.

În mod schematic procesul psihologic s'ar putea reda astfel :

A. $\frac{\text{Bosnien}}{4} - \frac{\text{Herzegowina}}{1} - \frac{\text{Herr}}{1} - \frac{\text{Traffoi}}{3}$

B. $\frac{\text{Botticelli}}{4} - \frac{\text{Boltraffio}}{4 \ 3} - \frac{\text{Signorelli}}{1 \ 2}$

* * *

Un gând intenționat ascuns face oricând erupție. Pentru un judecător de instrucție, care are o bănuială, poate să și-o verifice cu ajutorul numelor deformatate,

al omisiunilor sau al substituirilor de nume. Datele sufletești, cu ajutorul cărora poate reconstitui adevărul ascuns, sunt furnizate de aflarea până în cele mai mici detalii, nu numai a împrejurărilor în care s'a făcut delictul, ci și prin cunoașterea sufletului acuzatului în chip direct, prin interogatoriu, sau indirect, prin informații dela alții. Un bun judecător va trebui să stăruiască—în împrejurări complicate—în luarea de informații asupra preocupărilor și construcției psihice a acuzatului. Din confruntarea materialului informativ cu declarațiile lui, gândul refutat se poate vedea :

1. printr'o uitare a unui nume foarte familiar acuzatului, dar care e în legătură directă ori indirectă cu victima ;

2. printr'o deformare a unui nume, deformare făcută în sensul unei afinități cu crima.

Ideea care este refuțată răsbate la cea mai mică ocazie, și felul cum se exteriorizează e specific pentru temperatura morală și intelectuală a delicventului. La o natură cu educație creștină și cu o înaltă concepție etică, comprimarea îndelungată duce la o adevărată explozie, asemeni unei foarte mari cantități de aburi închisă într'un volum prea mic. Rascolnicoff, după comiterea crimei, pentru a scăpa de tortura re-mușcărilor, face explozie, adică își mărturisește vina și își ușurează conștiința. De cele mai multe ori, însă, criminalii—care se recrutează din naturile inferioare—sunt trădați numai de mișcări și fapte insignifiante.

Uitarea unui nume are uneori rolul unei apărări împotriva neplăcerilor pe care le-ar întâmpina dacă ar pronunța acel nume. Exemplul care urmează e datorit psihanalistului Ferenczi din Budapesta. „Intr'o reu-

niune, cineva pronunță fraza : „tout comprendre c'est tout pardonner“. Remarc cu această ocazie că prima parte a frazei ajunge; a voi să ierți înseamnă a emite o prezumție, iertarea fiind treaba lui Dumnezeu și a servitorilor săi. Unul dintre asistenți găsește observația mea foarte bună; simțindu-mă încurajat și voind fără îndoială a justifica buna opinie a criticului indulgent, declar că aș fi avut de curând o idee încă și mai interesantă. Vreau să expun această idee, dar nu pot să mi-o amintesc. Mă retrag imediat și încep a scrie asociațiile libere care-mi vin în minte. Ele sunt: mai întâiu numele prietinelui care a asistat la nașterea ideii în chestie și strada unde s'a născut; pe urmă îmi vine în minte numele altui prietin, *Max*, pe care aveam obiceiul să-l numim *Maxi*. Aceasta îmi sugerează cuvântul *maximă* și, de data aceasta, îmi amintesc că era vorba atunci, ca și acuma, de modificarea unei maxime cunoscute. Dar, lucru curios, această amintire face să nască în mintea mea, nu o maximă, ci ceiace urmează: „Dumnezeu a creat pe om după chipul și asemănarea sa“ și varianta acestei propoziții: «omul a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea sa». După aceea, regăsesc în amintirea mea tocmai ce căutam: prietinel meu îmi spusese atunci, în strada Andrassy: „nimic din ceace este omenesc nu-mi este străin“, la care i-am răspuns, făcând aluzie la experiențele psihanalitice: „ar trebui să mergi și mai departe și să mărturisești că nimic bestial nu-ți este deasemeni străin“.

„După ce găsisem însfârșit gândul ce vroiam, băgai de seamă că nu-mi era deloc posibil să-l împărtășesc societății în care mă aflam. Tânăra soție a prietinelui,

căruia îi reamintisem natura animală a inconștientului, se găsea printre asistenți și știam foarte bine că nu este deloc pregătită ca să asculte lucruri așa de puțin înveselitoare. Uitarea mi-a cruțat o serie întreagă de chestii desagreabile din partea sa și o discuție interminabilă. Aceasta a fost fără îndoială cauza amneziei mele temporare“. (Freud: Psych, pag. 22).

Cuvintele uitate sau desfigurate sunt simptome ale unei idei refulate, pentru care am avea neplăceri, în cazul când ea ar fi cunoscută.

E cu deosebire prețios de remarcat — după cum mărturisește autoanaliza lui Freud — că „numele uitat se referă la un subiect care atinge persoana mea de aproape și e capabilă de a provoca în mine sentimente puternice, adesea penibile“. (Psych., pag. 25). Nu se uită, nici nu se deformează cuvinte rare — atunci când avem o refulare — ci dintre cele mai simple și mai obișnuite. Ceva mai mult : se deformează și se uită nume care provoacă sentimente puternice și adesea *penibile*, mai ales când, după cum spune școala psihanalitică elvețiană (Bleuler, Jung) — „pays par excellence de la psychanalyse“, după A. Hesnard, — uitarea atinge un „complex profesional“. Dr. Freud citează un caz de complex profesional, referitor la sine. Un pacient îi vorbește de o mică stație climaterică și afirmă că acolo mai există și al treilea han, în afară de cele două cunoscute, dar al cărui nume nu și-l amintește. Freud contestă existența celui de-al treilea han, de vreme ce șapte ani consecutivi a fost acolo și nu-și aduce aminte nimica despre el. Pacientul găsește numele : *Der Hochwartner*, pe care Doctorul e nevoit să-l recunoască exact. „Dar pentru ce am uitat

numele? Cred că din cauza marei asemănări cu numele unui confrate de specialitate ce locuiește în Viena. Se raporta deci la un complex profesional". (Psych., pag. 26). Un caz, care poate fi de mare folos în psihanaliza judiciară, este următorul: „unul dintre pacienții mei — scrie Freud: Psych., pag. 25 — mă roagă să-i indic o stațiune termală pe Riviera. Știam o stațiune de felul acesta foarte aproape de Genua; îmi amintesc chiar numele colegului german care practică acolo, dar sunt incapabil să numesc stația pe care cred totuși c'o cunosc foarte bine. Nu-mi rămâne decât să rog pe pacient să aștepte câteva momente și să mă duc să-i aflu numele dela o persoană din familia mea.

— Cum se chiamă locul de lângă Genua, unde doctorul D. posedă un mic stabiliment în care tu și cutare doamnă ați fost atâta timp în tratament?

— Tocmai tu să uiți? Se chiamă *Nervi*.

Nervi e asemănător cu germanul *Nerven* (nervi), și nervii constituiesc obiectul ocupațiilor și al preocupărilor mele constante".

Iată, deci că, un nume cunoscut, aflat în legătură cu preocupări constante, e susceptibil de uitare. În cazul unui interogatoriu judecătoresc ne putem folosi de exemplu cam în felul următor: găsim un nume care, din dosar, reiese a fi familiar acuzatului și care să fie în legătură — chiar numai o simplă asemănare de sunete — cu numele ce vrea el să-l ascundă. Ii punem apoi întrebarea dacă își reamintește de acest nume, în legătură cu un fapt oarecare din viața lui. În cazul unei ezitări, a unei deformări, a unei uitări, evident că avem un indiciu mai mult că ceiace i se impută nu-i este străin.

Un caz și mai frapant de grija pe care o are subconștientul de a evita neplăceri conștientului este dat de psihanalistul elvețian Jung (Über der Psychologie der Dementia praecox, pag. 59) : „Un domn Y iubea fără speranță pe o doamnă care s'a măritat cu un domn X. Cu toate că Y cunoaște de multă vreme pe X și se găsește chiar în relații de afaceri cu el, îi uită în mod constant numele, încât e obligat, când vrea să-i scrie lui X, să afle cum îl cheamă dela alte persoane“.

Uitarea unui nume mai poate să fie câte odată o mânie sublimată. Iată ce scrie d-ra J. de K. din Budapesta: „Îmi făcusem o mică teorie. Observasem că oamenii dotați pentru pictură nu pricep nimica în muzică și invers. Acum câțva timp, mă întrețineam despre aceasta cu cineva căruia îi spun : „până acuma constatarea mea s'a verificat mereu, cu excepția unui singur caz“. Dar, când am vrut să citez numele acestei singure persoane, care forma excepția la regula mea, n'am fost în stare să mi-l reamintesc, deși știam că purtătorul lui este unul din prietini mei cei mai intimi. Auzind, câteva zile mai târziu, pronunțându-se din întâmplare acest nume, l-am recunoscut îndată, ca fiind al dărâmătorului teoriei mele. Supărarea pe care, fără să-mi dau seama, o nutream față de el, se manifestase prin uitarea numelui său care-mi era totuși așa de familiar“. (Freud : Psych., pag. 52).

Un exemplu de aversiune, manifestat prin uitare : „Fiindcă alesesem ca probă suplimentară, filosofia, examinatorul meu mă interogă asupra doctrinei lui Epicur și mă întrebă numele filosofilor care, în secolele ulterioare, s'au ocupat cu această doctrină. I-am

spus numele lui Pierre Gassendi, de care auzisem vorbindu-se la cafenea, cu două zile mai înainte, ca unul din discipolii lui Epicur. La întrebarea mirată a examinatorului „de unde îl știi?“, i-am răspuns, fără a ezita, că mă interesam de multă vreme de acest filosof. Minciuna mi-a adus mențiunea *magna cum laude*, dar, din nefericire, mai târziu, și o tendință invincibilă de a uita numele lui Gassendi. Cred că, dacă nu pot astăzi, cu toate eforturile, ca să-i rețin numele, o datorez relei mele credințe. Ar fi fost mai bine pentru mine să nu-l fi cunoscut pe vremea examenului“. Freud mai adaugă: „Pentru a înțelege intensitatea aversiunii pe care o avea la amintirea acestei perioade a examenelor sale, trebuie știut că dădea o mare valoare titlului său de „doctor“, așa că amintirea în chestie era făcută numai ca să diminueze în ochii săi această valoare“. (Ibid., pag. 31).

Alt caz. Ed. Hitschmann („Zwei Fälle von Namenvergessen“, în internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, I, 1913) spune: „M. N. voia să recomande cuiva librăria Gilhofer & Ranschburg; dar, deși îi este foarte cunoscută, nu-și amintește, cu toate eforturile sale, decât numele Ranschburg. Ușor nemulțumit, vine acasă; lucrul sfârșește prin a-l chinui în așa grad, încât se decide să scoale pe fratele său, care părea că doarme, pentru a-l întreba de numele asociatului lui Ranschburg. Fratele îi dă numele fără nici o dificultate. Numele de „Gilhofer“ îi evoacă imediat în mintea lui M. N. pe acela de „Galhof“, un loc unde făcuse de curând, în tovărășia unei fermecătoare d-șoare, o plimbare dela care păstrează cea mai bună amintire. Tânăra fată îi făcuse un dar, un obiect care purta

inscripția : „în amintirea frumoaselor ore petrecute la Galhof“. Câteva zile înainte uitării numelui „Gilhofer“, M. N. închizând brusc sertarul în care pusese obiectul, l-a sfărâmat. Nu era, desigur, decât un fapt accidental, dar M. N. familiarizat cu semnificația actelor simptomatice, nu se putea apăra într'o stare sufletească puțin îndoelnică față de această domnișoară, pe care o iubea desigur, dar ale cărei avansuri în vederea căsătoriei se loveau la el de o rezistență ezitantă“. (Ibid., pag. 36).

Mai notăm că uitarea unui nume este și o formă a disprețului inconștient nutrit pentru cineva. Ionel Teodoreanu a arătat cu pătrunzătoare fineță această caracteristică (în „Medelenii“ săi) la bătrânul boier moldovan, admirator al Olguței, amatoare de scrimă : seniorul ieșean — în care ghicim pe Matei B. Cantacuzino — uita regulat numele parveniților dela club.

Relativ la fenomenul uitării, literatura românească posedă o schiță despre a cărei valoare nu vreau să mă pronunț, dar a cărei circulație în literatura universală, sub formă de traducere, a fost neobișnuit de intensă.

E vorba de „*Invingătorul lui Napoleon*“ din „*Schițe și Amintiri*“ ale lui D. D. Patrașcanu, despre care am mai pomenit. Schița a fost tradusă în limba franceză, germană, italiană, engleză, portugheză, ungară, rusă și esperanto.

Impământenirea acestei schițe în opt limbi se datorește, în afară de considerentele de valoare literară, probabil și faptului că tratează despre un proces psihologic extrem de interesant și general uman. Schița se construiește pe comicul enervării născute în urma

uitării unui nume pe care eroul știe precis că-l posedă în tezaurul memoriei sale, dar care momentan nu poate fi adus în cercul luminos al conștiinței.

Sforțările profesorului Caramfil, aflat în vilegiatură de vacanță la Mănăstirea Neamțului, pentru a afla numele „Invingătorului lui Napoleon”, sunt cu atâta mai „inexplicabile” cu cât din cuprinsul bucății, eroul pare a fi foarte versat în cunoștințele istorice. Așa, de pildă, își aduce aminte de tovarășii secundari ai învingătorului: Kutusoff, Blücher, Schwarzenberg; știe că generalul englez l-a învins pe Napoleon la Waterloo, în calitate de comandant suprem; că a fost ministru pela 1828 în cabinetul lui Robert Peel și că a luptat mai întâiu în Portugalia. Cunoaște și exclamația-i faimoasă dela începutul luptei: „să murim pentru bătrâna Anglie!”

Deci profesorul Caramfil posedă o serie impozantă de detalii în jurul ducelui englez. Cu siguranță că ar fi dat notă proastă școlarului care n’ar fi știut să răspundă rapid la o asemenea... banalitate istorică. Și, cu toate acestea, el nu-și aduce aminte, în noaptea de pomină, de numele eroului englez.

Motivele le vom explica mai jos. Mecanismul sufletesc se găsea în postura unui automobil excelent cu o „pană”, căreia nu i se găsește localizarea.

Om cultivat, profesorul Caramfil încearcă variate procedee de rememorare, însă „fără să poată stabili nici o asociație psihologică, etimologică sau cronologică între diferitele lucruri scoase de dânsul la lumină și numele ducelui victorios”. (Schیțe și Amintiri, ediția III, pag. 63). Cu toate „procedeele acestea mne-motehnice, numele generalului rămase ascuns în adâncimi insondabile” (pag. 55).

Subconștientul lui Caramfil îi făcea o festă în acea „noapte blestemată”, împiedicându-l să-și amintească un nume oarecum banal pentru cunoștințele lui.

În asemenea postură chinuitoare, pacientul întreprinde mai întâiu o razzie nocturnă de descoperire, adresând întrebări compromițătoare, de nebun, unui biet călugăr ignorant și unui amic sculat hodoronc-tronc din somn pentru asemenea futilitate.

Numele eroului englez — Ducele de Wellington — îl află apoi, cătră sfârșitul nopții, într'un dicționar. Caracteristic că această carte se găsea sub nasul său : în cușorul propriu. Se pare că subconștientul profesorului ținea să-i ascundă numaidecât numele „Învingătorului” marelui Împărat.

Insfârșit, cu tomul în mână, *„stăpânit de un singur gând, se repezi afară ca un turbat, oprindu-se din fugă lângă un felinar care era cam la vr'o două sute de metri de la casa lui”*. (pag. 64).

După ce a cetit pasajul, l-a înjurat sdravăn pe englez, cu o formulă din cele mai specifice românești *„și tremurând de frig, temându-se să nu-l vadă cineva desculț și în costumul acela, Caramfil fugi iute înapoi, se culcă liniștit și adormi îndată...”* (pag. 64).

Supus unei cercetări psihanalitice, motivele uitării lui Caramfil, cu urmări atât de grotești, se descopăr a fi de natură erotică, deși autorul nu povestește *direct* nimic în acest sens.

„Învingătorul lui Napoleon” fiind o schiță simplă, reflectorul analizei psihologice se aruncă numai peste câteva momente din viața eroului.

Fără a fi nevoie (aparent), la începutul schiței, autorul pomeneste că profesorul pregătindu-se de culcare,

înainte de a zări, agățat pe părete, portretul lui Napoleon, care i-a deslănțuit chinul tantalic, se întorcea din mijlocul unei societăți plăcute: „*Caramfil se pregăti să se culce gândindu-se la tot felul de lucruri. Petrecuse bine în ziua aceea, într'o companie veselă și plăcută...*“ (pag. 54),

Autorul adaugă eliptic: „ *aici Caramfil surâse*“ (pag. 54).

De ce a surâs Caramfil?

Pentru acest surâs, un filistin l-ar putea spânzura.

Din acest „surâs,“ noi reconstituim în ce fel de societate petrecuse profesorul: erau și femei frumoase și plăcute.

(Autorul, întrebat de noi, ne confirmă că propoziția „ *aici Caramfil surâse*“ se referă într'adevăr la societatea feminină a eroului. N'a mai insistat, fiindcă scria... o schiță, cu un subiect limitat).

Propoziția următoare „*peste câteva zile va face o nouă excursie, la Cetatea Neamțului*“ ne arată poziția de pândă erotică a lui Caramfil: excursie, verdeață, posibilități de solitudine și de flirt, etc.

Personagiul acestei schițe este atât de viu și atât de măestrit trasat în câteva linii, încât din aceste două detalii („surâsul“ și „excursia“) suntem introduși perfect în preocupările înainte de culcare ale lui Caramfil, pentru a afla motivația psihanalitică a lapsus-ului de memorie a eroului.

Caramfil plănuia captivarea unei femei în excursia de la Cetatea Neamțului. Inceputul fusese plin de făgăduinți, dar operația se lovea probabil de dificultăți care stânjineau perspectivele profesorului.

Lapsus-ul de memorie ne dovedește: 1) că auspiciile

erau glorios-napoleoniene (și cine nu se crede un atlet sexual sau cel puțin un Don Juan irezistibil ?), 2) că altul, un „oarecare“ (să fi fost soțul ?) păzea intrarea cu stricteță (Wellington).

Uităm, în general, lucrurile neplăcute.

Profesorul uită numele lui Wellington, care îl învinsese pe Napoleon. El era Napoleon, și Wellington adversarul erotic. Il uită, fiindcă devenise indezirabil.

Portretul Impăratului, din perețele camerei de mănăstire, n'ar fi deslănțuit asemenea furtună, dacă n'ar fi făcut apel la cele mai suave și mai dulci convingeri despre sine, punându-le în grea dilemă.

Din cuprinsul schiței mai notăm un detaliu care denotă instinctul psihologic de o rară fineță al autorului.

În peregrinațiile nocturne ale lui Caramfil, pentru a afla numele lui Wellington, trece și pe la un călugăr, bătrân de 80 de ani, gazda sa. Îl găsește cetind într'o bucoavnă și-l întrebă :

- De mult ai tablourile, părințele ?
- Le am dela părintele Ioachim.
- Ai și pe Napoleon. Mare împărat a fost.
- O fi fost, da.
- Dar Sfinția Ta știi cu cine s'a bătut el ?

Călugărul se uită la dânsul, apoi :

- S'o fi bătut și el cu *Hosman-Pașa*. (pag. 59).

Acest *Hosman-Pașa* scoate din sărite pe Caramfil : era o culme de agramăție, de răspuns la care nu se aștepta, un non-sens, aproape o batjocură...

...Și, totuși, răspunsul pe care-l pune autorul în gura călugărului intensifică drama noctambulului cu un element care se integrează organic în preocupările sub-

conștientului său și în atmosfera schiței. Osman-Pașa era un general glorios, învins la Plevna de mica oștire română, deci un nou Napoleon, biruit de un Wellington oarecare.

Cele două axe pe care se polarizează preocupările eroului „victorie și înfrângere” (înfrângerea unui invincibil din partea unui obscur) se repetă încă odată.

Leitmotivul în muzică (Wagner), în roman (vezi Buddenbrooks de Thomas Mann), nuvelă ori chiar în schiță urmărește crearea atmosferei și intensificarea mijloacelor de expresie întrebuințate.

CAP. VI

Erorile de lectură și de scris

Un mijloc de descifrare a subconștientului este și utilizarea erorilor de lectură și de scris. Proveniența erorilor este aceeași ca și la un lapsus: o idee refuțată sau prevenirea unor neplăceri ulterioare.

De altfel există o strânsă corelație între mecanismul unui lapsus și între felul cum se comit erorile de lectură și de scris. Imaginile flotante din jurul conștiinței, prin forța lor dinamică, modifică mersul normal al scrisului și al cetitului. Este apoi destul de curent faptul că, în cazul când o emoție face erupție în sufletul cuiva, expresia nu mai urmează drumul obișnuit, ci suferă deformări profunde. Un gând interior, pe care nimeni nu trebuie să-l afle, e o piedică în limbajul obișnuit. Interpretarea deraerilor lingvistice este altă cale de luminare a unor colțuri umbrite. Vom întrebuința iarăși

metoda exemplilor, singura care poate oferi mai multe sugestii.

Vom da un exemplu din observațiile noastre personale.

O doamnă găsește întâmplător pe jos o foaie de calendar, în dosul căreia era notat ceva de soțul său și căruia îi scăpase desigur din buzunar. Eram de față. Spre marea mea uimire, cetește cuvântul „*testament*“. Se uită mai bine și observă însă că era scris *Teatru Tănase*, data pentru care trebuia să cumpere biletele și costul lor. Am cetit și eu. Doamna s'a roșit puțin și a schimbat subit vorba.

Semnificația erorii de lectură este următoarea (ceiace știam de mai 'nainte a făcut ca să mă pot dispensa de întrebări inoportune): doamna în chestie avusese dese certuri cu soțul său, pentru a-i face proprietatea unei case pe numele ei personal, fiindcă se temea de un eventual divorț. Incercarea a fost zădarnică. Gândurile refulate și prea puțin favorabile la adresa soțului său, s'au dat însă la iveală prin această eroare de lectură, care a pus-o în vădită perplexitate, după cum am observat-o cu deosebită atenție.

Alt exemplu, dat de Freud (Psych., pag. 121): „răsfoiesc la cafenea un număr din *Leipziger Illustrierte*, pe care-l țin înaintea mea, și cetesc dedesubtul unei fotografii, ce acoperea o pagină întreagă, următoarele: „o căsătorie în *Odisea* (in der *Odisee*)“. Intrigat și mirat, apropii revista și corijez: o căsătorie *pe marea Baltică, an der Ostsee*“. Cum am putut comite această absurdă eroare? Mă gândesc imediat la o carte a lui Ruth: „Cercetări experimentale asupra fantomelor muzicale, etc“, care mă interesase mult în ultima vreme, deoarece atingea probleme psihologice de care mă

ocup. Autorul anunța apropiata publicare a unei cărți care avea ca titlu: „Analiza și legile fundamentale ale fenomenelor relative la visuri“. Tocmai publicasem „Die Traumdeutung“ (Interpretarea visurilor) și nu e de mirare că aștept cu cea mai mare nerăbdare apariția cărții anunțate de Ruth. În tabla de materii a lucrării, asupra „fantomelor muzicale“, găsesc un paragraf relativ la demonstrarea inductivă și detaliată a faptului că miturile și legendele Greciei antice își au sursa în vedeniile somnului, în fantezmele muzicale, în fenomene ce se alătură visurilor și în deliruri. Consult imediat textul, ca să mă asigur dacă autorul face să reiasă și scena unde *Odiseu* apare înaintea Nausiceei dintr'un simplu vis de nuditate. Un prieten îmi atrăsese atenția asupra unui frumos pasaj din Grüne Heinrich, unde G. Keller descrie acest episod al Odiseei, ca o obiectivare a visurilor făcute de navigator rătăcind departe de patria sa; și eu am adăugat din partea mea la această interpretare, raportul care există—după avizul meu—între această scenă și visul care are drept conținut o nuditate exhibată. (Ed. V, pag. 170). La Ruth n'am găsit nimic din această explicație. Este evident că sunt chestii de prioritate care mă preocupau în acest caz*.

Încă un caz întâmplat psihanalistului elvețian Bleuler ne arată că, de multe ori, conștiința culpabilității conduce la erori. „Intr'o zi, pe când ceteam, am avut iluzia că văd numele meu imprimat cu două rânduri mai jos. Spre marea mea mirare, nu găsesc, când am ajuns la linia în chestie, decât cuvântul *Blutkörperchen* (globule sanguine). Din atâtea erori de lectură ale câmpului vizual, central sau periferic, analizate de mine,

această eroare era cea mai grosolană. Alte ori, când credeam că văd numele meu, cuvântul care servea de pretext la eroare, prezenta cu el o asemănare care, până la oarecare punct, putea să justifice eroarea; în cea mai mare parte a cazurilor însă, trebuia ca toate literele numelui să se găsească în apropierea câmpului meu vizual. Dar, în cazul de care vorbesc, relația greșită și iluzia se explică prin faptul că tocmai ceteam sfârșitul unei observații asupra unui stil prost, care se găsește în anumite lucrări științifice și de care mă simțeam eu însumi într'o oarecare măsură *culpabil*". (Freud: *Psych.*, pag. 126).

Războiul mondial, care a adus atâtea tulburări în viața economică și politică, a tulburat și spiritele, producând serioase deranjări în funcționarea normală a mecanismului psihic, nu numai la combatanții activi, ci și la cei din interior. Freud cetea pe manșeta unui ziar, în timpul războiului, *Der Feinde von Görz* (Pacea dela Görz) în loc de *Die Feinde vor Görz* (Dușmanii înaintea orașului Görz). Explicația e și mai simplă, dacă se adaugă detaliul că marele medic avea doi fii combatanți pe front. Ceiace determină genul erorii este ocupația sa și felul intereselor mai acute și mai actuale. Un filolog, aflat în polemică cu confrății săi, zice la un joc de șah *Sprachstrategie* în loc de *Schachstrategie*. Un alt caz—din nenumăratele oferite cu ocazia războiului—îl povestește doctorul M. Eitigon. Un locotenent, care era îngrijit pentru o nevroză, căpătată în urma unui traumatism din războiu, cetea ultima strofă dintr'o poezie războinică a lui Walter Heymann, unde acesta se întreba patetic pentru ce alții să moară și el nu. (Soarta i-a făcut în scurtă vreme pe voie). Ofițerul,

aflat în spital, cetea: „und ich soll übrig bleiben? *Warum denn nicht?* (și eu trebuie să rămân de prisos? Și de ce nu?), în loc de „und ich soll übrig bleiben? *Warum denn ich?* (și eu trebuie să rămân de prisos? Și de ce tocmai eu?) Dorința sa adevărată nu era să se ducă, așa după cum afecta, ci să rămână încă în spital. Și dr. Eitigon adaugă: „cazul locotenentului X mi-a dat ocazia de a face o analiză mai aprofundată a materialurilor psihice, a nevrozelor traumatiche din războiu și, cu toate condițiile atât de puțin favorabile ale unui lazaret militar, pentru felul nostru de lucru, cu atâta muncă și medici atât de puțini, am putut să mă sui ceva mai sus decât exploziile de granate, cauze atât de incriminate. Locotenentul X prezenta acele grave simptome de sdruncinare, care se potrivesc cu toate cazurile pronunțate de nevroză din cauza războiului, o asemănare foarte frapantă la prima vedere: spaimă, tendința de a plânge pentru motivele cele mai futele, accese de mânie cu manifestări convulsive, înclinație spre vărsături (la cea mai mică excitare sau emoție).

Psihogenia acestui ultim simptom, care era pentru bolnavii noștri un mijloc inconștient de a obține un concediu de boală suplimentar, era vizibil pentru toată lumea. Apariția unui comandant de spital, care venea din când în când să inspecteze bolnavii în coalescență ai secțiunii, fraza unui amic întâlnit pe stradă: „ai mină superbă, ești deja vindecat“, erau suficiente pentru a-i provoca un acces brusc de vărsături“. (Freud: *Psych.*, pag. 131).

Un caz de eroare de scris, dat de dr. Stekel: „un exemplu aproape de necrezut s'a produs în redacția unui hebdomadar foarte răspândit. Direcția acestui

periodic a fost în mod public acuzată de venalitate. Trebuia deci să se scrie un articol de combatere temeinică și de apărare, ceiace s'a făcut cu multă căldură și cu mult patos. Redactorul șef și, natural, autorul au recitat de mai multe ori articolul manuscris, apoi corecturile, — și toată lumea a fost mulțumită. Dar iată că la un moment dat se prezintă corectorul și atrage atenția asupra unei mici erori care scăpase atenției tuturor. Se spunea acolo: „cetitorii noștri ne vor da dreptate că am apărut totdeauna binele general în modul cel mai *interesat*“. Nu mai e nevoie de spus că autorul voise să scrie: „în modul cel mai *desinteresat*“. Dar, gândul adevărat și-a făcut loc ca o forță elementară prin fraza patetică“. (Freud : Psych., pag. 138). „Un american, venit în Europa în urma unor disentimente cu soția sa, îi scrie pentru a-i exprima dorința de reconciliere și a o invita să vie să-l întâlnească la o dată determinată. „Ar fi bine dacă ai putea ca și mine să treci Atlanticul pe *Mauretania*“. Nu se decide însă să expedieze pagina pe care figura această frază. Preferă să o recopieze, pentru că nu voia ca soția sa să constate că scrisese mai întâiu numele *Lusitania*, stergându-l apoi și înlocuindu-l cu *Mauretania*. Acest *lapsus calami* este așa de evident, că nu mai este nevoie de explicații. Dar hazardul favorabil ne permite să adăugăm câteva detalii: soția sa făcuse primul său voiaj în Europa, înaintea războiului, după moartea unicei sale surori, și, dacă nu mă înșel, *Mauretania* era singurul pachebot supraviețuitor din seria căreia aparținea și *Lusitania*, torpilată în timpul războiului“. (Freud : Psych., pag. 139). D-na Käte Levy, cetitoare a ziarului *Pester Lloyd*, a relevat o măr-

turisiră involuntară de același fel, într'o informație telegrafică pe care acest jurnal a primit-o din Viena la 14 Octomvrie 1918: „fiind dată încrederea absolută care în tot timpul duratei războiului a domnit între noi și aliatul nostru german, pare incontestabil că cele două Puteri vor lua, oricare vor fi evenimentele, o deciziune unanimă. Este inutil să mai insistăm asupra faptului că, în faza actuală, există între diplomațiile aliatare o înțelegere activă și „plină de lacune“ (*lückenhaft*, în loc de *lückenlos*, fără lacune). Numai câteva săptămâni mai târziu a fost posibil să se exprime liber, fără a se recurge la *lapsus calami* (sau lapsus tipografic), despre această încredere absolută“. (Freud: *Psych.*, pag. 138).

Dr. Freud mai dă un exemplu în care e vorba de noi Români. „Am cetit eu însumi, în jurnalele vieneze, un articol, al cărui titlu: „Bucovina sub dominația românească“, era cel puțin prematur, căci, în epoca când a fost publicat articolul, România nu era încă în războiu cu noi. Fiind dat conținutul acelui articol, ar fi trebuit să aibă ca titlu „Bucovina sub dominația rusească“; dar chiar censorul a găsit fără îndoială titlul imprimat așa de natural, că l-a lăsat să treacă fără obiecție“. (*Psych.*, pag. 150).

Din analiza scrisorilor acuzatului, de dinainte ca și după comiterea crimei, s'ar putea scoate, cred, dovezi de vinovăția sa. Sau, lucru și mai ușor, atunci când acuzatul este știutor de carte, să-l punem să scrie ori să cetească și, din verificarea erorilor, să tragem concluziile logice.

CAP. VII

Actele simptomatice

Actele simptomatice sunt mărturisiri involuntare ale unor gânduri, ale unor afecțiuni sau ale unor repulsii ce scapă de sub controlul vigilent al eului conștient. Autorul unei acțiuni simptomatice își desvăluie o intenție a subconștientului într'un moment când censura nu-și exercită cu strictețe rolul său. Cele mai mici tulburări funcționale ale vieții noastre psihice au înțelesul lor profund. Influența lumii subterane din noi se arată nu numai la marile cotituri ale vieții, în momentele critice, ci și într'o considerabilă sumă de fapte accidentale, „bagatele cărora nu poți și nici nu trebuie să le dai vreo importanță“, cum spune omul grav și comun,

Un examen atent al actului accidental și al complexurilor latente psihice acordă dimpotrivă o semnificație adâncă acestor acte nebăgate în samă.

Iată un caz pe care îl transcriu din carnetul meu intim: „Azi, 26 Ianuarie 1926, am fost la poștă ca să trimet o scrisoare recomandată în străinătate. Taxele nouă, care au intrat în vigoare dela 15 Ianuarie, sunt foarte mărite. Când mi s'a spus dela ghișeu că trebuie să iau mărci de 32 de lei, dela chioșcul de-alături, făceam reflecția că cel mai mare speculant e statul care, profitând de monopolul pe care și l-a asigurat și neștiind să-și organizeze serviciile decât biurocratic, spoliază pe cetățeni pentru a acoperi deficitele unui sistem nepractic și neinteligent. În acest timp, am scos două hârtii de douăzeci de lei ca să plătesc. Am

luat mărcile, le-am lipit pe scrisoare și mi-am continuat infuriat reflecțiile, mai ales că făcusem trista constatare că mi-am descomplectat banii pentru „Le freudisme“ a lui J. Laumonier. Cartea trebuia s'o cumpăr imediat ce isprăveam cu poșta și costa —după cât mă informasem—90 de lei. De-acasă nu plecasem însă, decât cu șase hârtii de douăzeci. Lipsa momentană a doi lei ($90+32=122$, mă obliga, deci, să mai fac încă un drum după masă, într'un timp când aveam atâta de lucru. In acest timp aud că cineva mă strigă :

— Domnule, domnule, n'ați plătit mărcile ! M'am întors înapoi și am văzut spre mirarea mea că plecasem cu banii într'o mână și cu scrisoarea timbrată într'alta. Confuz și dându-mi sama de semnificația acestui act simptomatic, am întins banii, surâzând galben. Gândul că ași fi putut fi suspectat că vreau să înșel pe o biată vânzătoare de timbre și perplexitatea în care mă aflam, m'au făcut să comit al doilea act simptomatic : pe lângă că am uitat să iau restul de 8 lei, am mai lăsat pe bordura ghișeului un număr necetit din „Les nouvelles littéraires“ și mănușile. Ceiace a ocazionat, evident, o nouă strigare după un domn așa de ciudat care întâiu nu vrea să-și plătească timbrele, și pe urmă uită să-și ia și restul, și jurnalul, și mănușile.

Cele două acte simptomatice au înțelesul destul de străveziu : am păstrat bancnotele în mână, fără să vreau în mod conștient ; subconștientul meu ținea însă probabil să nu dau banii, pentru a-mi putea cumpăra cartea pe care o râvneam demult și pentru a nu mai face încă un drum după amiază, într'un timp când nu știam cum să-mi scot capul de-atâta lucru.

Al doilea gest reprezintă probabil reacția acelor elemente morale din subconștient care stau alături și în veșnică luptă cu cele „infernale“. Dăruindu-i restul de bani, mănușile și jurnalul literar, vream să dovedesc că știu să-i respect munca ei modestă și cinstită și totdeodată să mă apăr de-o învinuire urită. Altă explicație a ultimului gest ar fi următoarea: uitând nu numai restul ci și „Les nouvelles littéraires“ împreună cu mănușile, îmi exteriorizam supărarea și reflecțiile anterioare, că sunt furat ca în codru de niște bandiți care îți iau totul. Explicația aceasta mi se pare prea puțin plauzibilă, după autoanaliza făcută imediat ce-am terminat cu trimeterea recomandatei. Ultimul act reprezintă într’adevăr reacția părții morale, sedimentată printr’o depunere lentă și de fiecare zi pe care ți-o face societatea contemporană, care nu este așa de demnă de disprețuit, cum de obicei o facem. Și aici ajungem la unul din punctele slabe ale freudismului: neglijarea elementelor morale pe care societatea ți le impune încetul cu încetul. Este inexact, desigur, de a vedea în om, un înger, o făptură candidă, cu intenții serafice și fapte creștinești. Dar nici dracu nu este așa de negru cum ni-l imaginăm noi. În penumbra subconștientului, alături de viermii dorințelor egoiste, există și porumbelul alb al credințelor bune, dăruit de educație și de ambianța socială. Și pe urmă, nu trebuie să uităm frica de represiune, mama atâtor idealisme și desinteresări. Interpretarea modernă a dreptului, care nu mai sancționează textul, e menită desigur—atunci când tulburările războinice și sociale se vor mai rări—să moralizeze și să facă desinteresați pe oameni, dacă nu din convingere, cel puțin din interes.

Alt caz, relatat de dr. Hans Sachs: „am avut ocazia să asist la masa unei perechi în vârstă, cu care sunt înrudit. Ea are o boală de stomah și observă un regim riguros. Când s'a adus friptura, bărbatul a rugat pe soția sa — care nu trebuia să se atingă de acest fel de mâncare — să-i dea muștarul. Ea deschide bufetul, ia un mic flacon care conținea picăturile pentru boala sa de stomac și îl pune în fața soțului. Intre flaconul cu picături și vasul cu muștar, în formă de butoiaș, nu era evident nicio asemănare susceptibilă de a explica confuziunea; totuși nu și-a dat sama de eroarea sa decât atunci când soțul i-a atras răzând atenția. E inutil de a mai insista asupra semnificației acestui act simptomatic. Ea sare în ochi“. (Freud: Psych., pag. 223).

Actele simptomatice, pe care fiecare le facem aproape zilnic, sunt determinate mai ales de lupta pe care eul nostru interior o duce în adaptarea sa la realitatea și mediul social. Intre ceiace dorim și ceiace trebuie să facem este totdeauna o diferență. Cu cât antagonismul este mai puternic, cu atâta actele simptomatice se înmulțesc. Comiterea unei crime sapă o prăpastie între ceiace simte și între ceiace trebuie să facă cineva, deaceia și actele simptomatice sunt mai numeroase la delicvenți. In cap. II am arătat semnificația unor asemenea fenomene sufletești.

CAP. VIII

Asociațiile de idei

In gândurile omului — oricât de dezvoltată sau de minimă ar fi inteligența sa — există totdeauna un fir conducător. O idee aduce după sine altă idee de

care e legată într'un fel sau altul. Anarhia și haosul mintal nu se găsesc decât în delir sau în stări cu totul patologice. Și încă și în delir găsești leit-motivul care îți ajută să sondezi adâncurile sufletești. Pentru Porfir Petrovici din „Crimă și Pedepsă“, — acest prototip al judecătorului de instrucție — delirul lui Rascolnicoff, cu leitmotivul perlelor și ascunderea ghetelor (pătate de sângele bătrânei cămătărese), a fost încă un indiciu pentru descoperirea crimei. Relativa ordine a inteligenței umane contribuie ca ideile să se asocieze unele cu altele după afinități. Un cuvânt sau o idee, care face parte dintr'un anumit complex psihic, va avea ca ecou alt cuvânt sau altă idee, din același complex.

Constatarea faptului conduce la interesante aplicații practice. „Bleuler și Jung s'au plasat din acest punct de vedere pentru a face comprehensibile reacțiunile care se produc în cursul unei experiențe zise de asociație, experiență în timpul căreia persoana examinată răspunde la un cuvânt pronunțat înaintea sa prin alt cuvânt care îi vine în minte cu această ocazie (excitație și reacție verbală), timpul scurs între excitație și reacție fiind măsurat“. (Freud, Psych., 294). Experiența este nespus de instructivă. Ea este ca un fel de *termometru al judecătorului de instrucție*, care îi arată temperatura sufletească a unui delicvent. Modul cum reacționează, față de un cuvânt oarecare, arată ceva din starea sufletească în care se află. Experiența e bine să fie repetată. Cuvintele alese ca excitante pentru producerea reacției sunt preferabile să se refere indirect la crima sau delictul pe care acuzatul se încapățânează să-l nege.

Asociația de idei este anormală numai la criminalii nebuni. Dar criminalul nebun trebuie trimis la ospiciu, iar nu în închisoare, sau într'o închisoare specială, numită „manicomio criminale“, până astăzi încă inexistentă la noi. La celelalte patru categorii de criminali, experiența poate fi încercată cu folos. (Se admite în general clasificarea bio-sociologică a lui Enrico Ferri: 1. delinquenti pazzi o semi-pazzi (delicvenți nebuni sau seminebuni), 2. delinquenti nati incorreggibili (delicvenți înăscuți și incorrigibili), 3. delinquenti abituali (delicvenți prin obișnuință), 4. delinquenti per passione (delicvenți din pasiune), 5. delinquenti d'occasione (delicvenți de ocazie, cei mai puțin primejdioși). (I nuovi orizzonti, pag. 35).

Timpul dintre excitația și reacțiunea verbală poate fi mai mare la început, cât timp acuzatul nu este obișnuit încă cu procedeele acestea nou. Treptat, treptat, se poate ajunge la întrebări urmate de răspunsuri imediate. O atitudine amicală și plină de blândețe are mai mult efect decât una sgomotoasă și violentă. În primul caz comprimarea gândului e mai mică decât în ultimul.

După experiențe repetate și la intervale de câteva ore sau zile, se ajunge ca răspunsurile delicventului să fie date instantaneu. Pentru ca o excitație și o reacție verbală să fie concludentă, trebuie ca răspunsul să fie dat *fără amestecul reflexiei conștiente*. Iată un exemplu semnificativ: cuvântul inductor: *leagăn*, răspunsul: *născut-mort*, dat de o pacientă a psihanalistului A. Hesnard.

Experiențele pe care le-am făcut personal au fost mai totdeauna încoronate cu succes. Așa, de exemplu

în ziua de 10 Ianuarie 1926 se găsea la locuița mea între alții, și elevul V. L. C. din clasa I a liceului Cantemir-Vodă din București. I-am spus să-mi comunice, fără să se gândească, un răspuns la cuvântul pe care i-l voiu spune. Afecțiunea pe care o nutrește pentru mama sa îmi era cunoscută, deaceia n'am fost surprins când la cuvântul *sobă* (lângă care era și care-l îmbrățișa cu căldura ei dulce) a răspuns *mamă*.

Altădată, la cuvântul *ceas*, aflat pe masă, a răspuns *fereastră*. De notat că privirea nu-i era îndreptată spre fereastră. Explicația constă în neliniștea, amestecată cu oarecare oroare, cu care își aștepta pe nervoasa lui profesoară de pian. Fereastra din camera unde se află pianul dă în stradă, așa că se poate ști venirea profesoarei mai înainte de a intra ea în curte.

Încă un mijloc tehnic pentru psihanaliza judiciară ar fi asociația liberă de idei. Pentru descoperirea complexurilor refulate în subconștient, care se găsesc nu numai la bolnav, ci și la omul normal, Freud a renunțat la metoda hipnotică, prea periculoasă, uneori inexactă și accesibilă la puțini, înlocuind-o cu metoda asociațiilor libere de idei.

În ce constă această metodă?

Se așează delicventul comod în fotoliu sau în chaise-longue, într'o cameră liniștită și cu pereții goi, pentru ca atenția să nu-i fie distrată, ci concentrată în interiorul său sufletesc. Psihanalistul se așează la spatele lui și-i spune să-i comunice tot ce-i trece prin minte. Punctul de plecare, pentru a-i da curaj, poate fi o banalitate de toate zilele. Din când în când, psihanalistul-judecător de instrucție poate interveni în gândurile care se înlănțue, prin întrebări abile, pentru a-l aduce

pe drumul care-l bănuște a fi cel adevărat. Criteriul care arată apropierea de complexurile refulate este în primul rând emoția pe care o arată delicventul. Apoi, lapsus-urile, ezitarea, plânsul sau râsul nervos, etc.

* * *

Pentru analiza „eului“, introspecțiunea nu poate ajunge decât la unele elemente ale preconștientului, dar niciodată nu va fi capabilă să ajungă în subconștient. De aceea se cerea altă metodă. Hipnoza încercată de Charcot și Binet e, după cum am spus, incompletă. În mod direct nu există posibilitate de pătrundere. Dar, pentru analiza altora și a noastră, e posibil că prin asociația liberă de idei să deducem subconștientul—după o frumoasă și exactă metaforă a doctorilor Laforgue și Allendy—din variațiile conștientului, după cum calculele astronomului Le Verrier au dedus existența planetei Neptun din perturbațiile observate la Uranus. Asociația liberă de idei este o cale sigură de a întrezări ce se petrece în culisele sufletului omenesc, de a cunoaște micile lupte intestinale, toate tragediile sau comediile innăbușite, care pregătesc marea Dramă, dar care se răsbună în caz când sunt nesocotite, prin căderea „piesei“ (lapsus, uitare, erori, acțiuni simptomatice), sau contribuiesc la o reprezentație strălucită, atunci când puterile, ambițiile și aptitudinile lor sunt puse la contribuție. Pe mica scenă a cercului luminos al conștiinței, actorii nu vin din necunoscut, ci cu roluri pregătite. Cu cât pregătirea este mai perfectă, mai meticuloasă, cu atât piesa va fi jucată cu mai multă însuflețire. Marele regisor—conștiința în stare de veghe—distribue rolurile, alegând și punând pe fiecare actor

într'un rol care-i convine și în pielea căruia trebuie să intre. Tot marele regizor are grijă să puie la contribuție, la rândul său, pe toți actorii pe care îi are la dispoziție. Neglijarea unora din ei duce la montarea „cabalelor”. Și aici este una din tainele atâtor vieți sdrobite... Conștiința luminată a fiecărui om are un patrimoniu moștenit, pe care trebuie să-l fructifice, să-l organizeze și să-l pună în mișcare: instincte, afinități, repulsii, etc. Cunoașterea dispozițiilor temperamentale e piatra unghiulară a unei vieți. După cunoașterea de sine—vechiul dicton socratic, înscris pe frontonul templului de la Delfi, reapare cu un prestigiu imens—prima datorie către propria-ți individualitate este utilizarea și armonizarea resurselor primite.

Din nefericire, aici intervin forțele sociale care acopăr tendințele primare, fără niciun discernământ, obligându-le să se retragă în adâncuri și operând o dedublare a personalității. „Eul” individual se refugiază în taințele sufletului, și „eul” social ocupă orgolios un loc care nu i se cuvine. La naturile amorfe triumful e definitiv. La cei cu personalitatea mai vie se angajează o luptă între cele două „euri”; uneori e luptă de guerilla; alteori găsim întâlniri sguduitoare și patetice; de cele mai multe ori țâșnește numai un comic de cea mai pură esență. Pirandello a exploatat cu multă artă dedublarea și multiplicarea „eurilor”, arătând desorientarea și haosul provocate de amestecul și de lupta tendințelor contradictorii. Problema este veche, dar vremurile nouă i-au dat o acuitate neobișnuită prin disoluția aproape generală a valorilor morale și religioase. În epoca contemporană, prin diversitatea și inegalitatea tablelor de valori propuse pentru înlocuirea

celor vechi, s'a agravat conflictul etern dintre „eul“ individual și cel social. In locul dualismului, mai mult sau mai puțin echilibrat, avem o dureroasă diversitate de idealuri, în conflict cu viața interioară individuală, creând astfel confuzie, haos și desorientare. Pirandeli-smul, floare a veacului, și-a înfipt puternic rădăcinile aici. Neliniștea, spaima, zădarnice torturi intime sau desabuzarea, cinismul rece și ratarea sunt caracteristi-cile dedublărilor și multiplicărilor sufletești. Limanul salvator este totdeauna în cunoașterea exactă a pa-trimoniului său veritabil, în găsierea mijloacelor care vor duce la înlăturarea piedicilor din afară, în echili-brarea forțelor și a tendințelor interne și externe, aflate în conflict, și mai ales în trăirea elementelor proprii, iar nu ale celor împrumutate.

Cu ocazia comiterii unei crime, se interpune un ele-ment străin în angrenajul psihic Refularea, fără tulbu-rări periculoase, nu e posibilă decât pentru scurtă vreme. Interpretând verbiajul incoherent, oferit de o asociație liberă de idei, descoperim complexurile la-tente și ascunse ale individului. Dintre toate mijloacele tehnice ale psihanalizei judiciare, acesta pare a fi cel mai bun, deoarece omul are o pornire înăscută de a da la iveală ceiace a ascuns, după cum ochiul trebuie să elimine grăuntele de praf care îl jenează, sub pe-deapsa, în cazul contrar, a unei iritații desagreabile și periculoase. Mărturisirea unei greșeli, spovedania, pe care orice religie o are, corespunde necesității de a elimina refularea, primejdiosul microb psihic. Nevoia de comunicare nu implică remușcare, sentiment cu-noscute numai de criminalii superiori și absolut ignorate de criminalul-înăscut sau de criminalul-nebun. Refularea

și demascarea refulării există însă la toate categoriile de criminali.

Lipsa terapeuticeii religioase e probabil una din cauzele intensificării și răspândirii nevrozelor; deaceia psihanalistul e menit să înlocuiască în lumea modernă pe preot și să devină directorul de conștiințe al semenilor săi. Tendința irezistibilă a mărturisirii, pentru întărirea și purificarea conștientului și a subconștientului, are rolul pe care în domeniul fiziologic îl au fagocitele. Bazați pe aceasta, asociația liberă de idei apare ca mijlocul cel mai sigur pentru a face pe delicvent să se lese în voia pornirii sale naturale de îndepărtare a elementelor refulate, de unde se pot extrage dovezi ce militează în sensul vinovăției sale.

Explicare psihanalitică a palimpsestelor lombroziene

Problema interpretării palimpsestelor judecătorești intră într'o fază nouă odată cu întemeierea psihanalizei judiciare.

Numele foarte semnificativ de „palimpsest“ cu rezonanțe din epoca Renașterii — când vechile pergamente acoperite cu psalmi, texte biblice sau cu rugăciuni erau spălate cu substanțe chimice pentru a se descoperi capodoperele pierdute ale literaturii elino-romane — a fost lansat de Lombroso, în opera sa „*Palimpsesti del carcere*“. (328 pagini, 1888).

Preocuparea interpretării „palimpsestelor“ în Drept este însă cu mult mai veche.

Primele capitole în problematica palimpsestelor judiciare sunt puse în legătură cu psihologia marturului și cu valoarea problemelor testimoniale, orale și scrise,

Doctrinarul juridic francez F. Gorphe face un rezumat succint în introducerea sa din „*La „Critique de témoignage*“ al acestor încercări, îndeobște nesistematizate. Tratatul probelor judecătorești al lui Bentham,

foarte cunoscut și apreciat pe vremuri de corpul Justiției apusene, are astăzi o importanță mai mult istorică. El se bazează pe sistemul probelor determinate de lege și pe aritmetica probabilităților morale. Dar probele legale sunt inoportune pentru judecătorul modern, dacă n'au legitimarea verosimilității ineluctabile. Libertatea de apreciere, care se acordă judecătorului, este admirabil de puțin zăgăzuită, și el poate, uneori, să transgreseze textul cu o lăudabilă desinvoltură.

De aceia probele legale sunt de multe ori inoperante, dacă nu sunt coroborate cu alte elemente substanțiale.

Chestiunea probabilităților morale este și ea extrem de gingașă. Concepțiile pozitivist-materialiste din Filosofia Dreptului, dela sfârșitul veacului XIX, au încercat să elimine din noțiunea de Drept elementele morale, sub pretextul unei purificări de reziduurile metafizice și teologale. Era o mișcare de laicizare a Dreptului, în legătură cu iluminismul european. S'a accentuat coercitivul din normă, fără a se analiza motivele și justificarea specifică a coercitivului. Norma juridică nu se poate însă defini fără a face apel la conceptul de Justiție. Intre ambele este o corelație organică. O normă fără fundamentul Justiției umane este o forță reglementată, iar nu o forță juridică. Și, dacă definim, la rândul ei, noțiunea de Justiție, băgăm de seamă că ea este încărcată de realitățile economice și de ideile morale ale epocii.

După tratatul lui Bentham, Mittermaier a scris o „*Teorie a probelor în materie criminală*“, destul de incompletă. Cu ocazia întemeierii și dezvoltării Me-

dicinei legale, cercetările asupra psihologiei și a palimpsestelor rămase dela delicvenți se intensifică.

Hans Gross, profesor la Gratz, scrie în 1893 celebrul *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, tradus în franțuzește (1899) de Boncart și Wintzweiler, sub titlul de „*Manuel pratique d'instruction judiciaire*“.

Cu începutul secolului XX, psihologia experimentală intră pe căi sigure, și metodele interogatoriului judecătoresc se îmbogățesc cu date nouă.

Aplicarea *testelor* la luarea interogatoriilor arată erorile multiple care se comit atunci când se pune o prea mare încredere în verosimilitatea absolută a marturilor. Nu este suficient, de pildă, o onorabilitate perfectă pentru ca mărturia să fie și exactă. Dispoziția momentană a nervilor, fantezia, interesele conștiente sau subconștiente, afectele, în genere, dau o coloratură subiectivistă unui fapt pe care judecătorul vrea să-l afle în nuditatea lui primară.

Instructorul unei afaceri judiciare este un căutător de realități pure. Determinarea lor, cu o garanție suficientă, este rolul său. Pentru aceasta, trebuie să îndepărteze din raza aprecierii sale reacțiile personaliste ale marturilor, pentru a restabili în contururile din momentele originare cum s'a petrecut faptul. Adăugându-se în mod fatal comentariul celui care depune în justiție, știința interpretării interogatoriilor constă în a ceti, sub comentariu, textul original. Adică exact operația necesară palimpsestului: se dă la o parte adăugirea recentă și se caută ceea ce a fost scris la început.

Reconstituirea pe care o face judecătorul este un

soiu de paleontologie aplicată în viața sufletească. După cum Cuvier ne învață să reconstituim dintr'un singur os, întreg scheletul, tot astfel judecătorul instructor regăsește din detalii specifice chereșteaua procesului, ascunsă sub considerații subiectiviste.

Palimpsestul lăsat de delicvent și de martur îl interpretează, îl compară, îl verifică și, după aceste operațiuni prealabile, poate găsi realitățile pe care le încadrează în articolele respective din codul penal, civil sau comercial.

* * *

Cesare Lombroso întrebuițează cuvântul de „palimpsest” într'un sens restrâns. Se referă la inscripțiile scrise sau desenate ale delicvenților din carcerile penitenciarelor sau pe obiectele utilizate în timpul pedepsei.

Carcera cuprinde într'adevăr materialul cel mai caracteristic al palimpsestelor.

Carcera nu este formată însă, cum se crede de către profani, numai din trei sau patru pereți, muți și dezolanți, dintr'un pat tare și rău mobilat, o fereastră cu drugi de fier și un spațiu restrâns. Ea are o viață specifică și un limbaj propriu care poate fi descifrat.

Informațiile carcerii sunt nespuse de prețioase pentru cunoașterea sufletului și a vieții celui care o locuiește. Din detalii mărunte se poate reconstitui povestea tragică a actualei lui situații civile, istoria și naufragiile prin care a trecut.

Nu este deloc nevoie de mărturisiri, pe care să le smulgem cu biciul polițienesc, nici de dosare voluminoase, cu acte mai mult sau mai puțin complete, pentru a-i cunoaște crima.

Dintr'un fapt umil, care poate trece neobservat, se pot culege mai multe informații decât din mărturisiri viclene sau dureroase, ori din hârtii și dosare biurocratice în cantități imposibile pentru atenția normală a judecătorului.

Psihanaliza se remarcă tocmai prin această importanță, dată gesturilor insignifiante și ticurilor banale. Prin ele se descopăr reziduurile unor evenimente anterioare faptelor incriminate. Psihologia tradițională trecea indiferentă, neacordându-le interesul pe care ele îl au în realitate.

Un proverb popular românesc rezumă lapidar o înțelepciune adâncă, când zice: „spune-mi cu cine petreci, ca să-ți spun cine ești”.

Franțuzii zic: „qui s'assemble se ressemble.”

Am putea duce și mai departe această remarcă.

Ați observat ce frapantă este asemănarea dintre mediul neînsuflit și individul care trăiește în mijlocul lui?

Camera unde locuiește cineva este oglinda fidelă a felului său de a fi, a rezonanțelor pe care le scoate vioara sa sufletească, a *Weltanschauung*-ului câștigat prin destinul fiziologic și prin experiențele traversate.

Felul cum delicventul își împodobeste celula, cu desenuri sau inscripții, furnizează indiciile prin ajutorul cărora se poate deslega puțin din enigma sufletului și a motivelor care l-au condamnat la comportarea sa criminală.

Cesare Lombroso, marele cercetător italian, a strâns în *Palimpsestele* sale, însoțite de planșe, o colecție de tatuagii, de inscripții pe zidurile carcerelor și de adnotări pe marginea cărților, împrumutate dela biblioteca închisorii, pentru moralizarea sau distracția celor închiși.

Avem de-aface cu un vast material informativ, pentru înțelegerea și explicarea psihologiei delicvenților.

Intre altele, Lombroso a spulberat multe prejudecăți biurocratice ale conducătorilor penitenciarelor.

Sistemul celular nu suprimă comunicațiile și influența reciprocă dintre deținuți. Aceștia comunică între ei, prin mijloace ingenioase și uneori directe — deoarece este imposibilă o supraveghere îndeaproape, zi și noapte, oră cu oră — tot așa de bine ca în sistemul muncii și al traiului în comun. Jack London, în impresionantul său roman „Pieptarul“, cu bogate scene din închisorile americane, ne dă în această privință uimitoare exemple.

Lombroso vede în tendința irezistibilă a „omului delicvent“ de a desena împrejurările și momentele principale ale actului său criminal, o reîntoarcere atavică, o redeșteptare a instinctelor care se exprimau în epoca preistorică prin desene în caverne, iar astăzi, la sălbatici, prin tatuajii.

Explicarea aceasta prin „atavism“, indemonstrabilă și neplauzibilă, trebuie înlocuită cu *necesitatea psihologică* a criminalului de a elimina aceste toxine prin retrăirea faptului.

În capitolul „*Pictografia*“ Lombroso notează că „este curios și atavistic la delicvenți tendința de a exprima gândurile și, în general, ceea ce îi preocupă, prin figuri grafice“. (Op. cit. pg. 44).

Prinzhorn, în opera sa „*Bildnerel der Gefangenen*“ (1927), a strâns un bogat material din temnițele germane, după modelul lui Lombroso, compus din desene pe pereții celulelor, pe felurite obiecte, căutând astfel să arăte câte ceva din sufletul și preocupările artistice

ale delicvenților. Intre altele, aduce șase reproduceri, care sunt o adevărată frescă, unde se povestește o dramă sguduitoare: un tablou reprezintă o pădure și modul cum banditul trage pe la spate, împușcând un călător; altul, căderea în genunchi și implorarea celui în agonie; apoi, cadavrul întins pe iarba verde; în sfârșit, scene dela curtea cu juri și din închisoare.

Prinzhorn nu cunoaște amănuntele crimei. Reproduserile le-a comentat din punctul de vedere al unei „arte a criminalilor.“

Iată, însă că, Dr. R. Heindl, care a instrumentat chestiunea, publică câteva detalii surprinzătoare în articolul „O mărturisire prin desene“. (Archiv für Kriminologie, 1927, caietul 2—3, pg. 90—102).

Crima a fost comisă de trei tineri, într'o pădure de lângă Drezda. Din cauza stării de asediu și în conformitate cu legile excepționale — fapta s'a petrecut în timpul războiului mondial — doi criminali au fost spânzurați, iar al treilea, din pricina vârstei sale fragede, condamnat la 15 ani închisoare. Pedeapsa s'a dat pe bază de indicii peremptorii, fiindcă cei trei făptași au negat mereu crima. Cel mai tânăr a continuat în tot timpul închisorii să se dea drept victimă a unei erori judiciare. Având talent la desen și pictură, a făcut acele tablouri pe care Prinzhorn le-a reprodus în cartea sa și le-a însoțit cu note, apreciindu-le deosebita lor valoare estetică.

Dr. R. Heindl, care ia cunoștință de tablouri și care cunoștea afacerea în amănunt, declară: „noi vedem, însă, în aceste desene, mai mult decât interesante exprimări artistice ale unui deținut, ci o indiscutabilă și indirectă aprobare a sentinței Justiției din Drezda“.

Criminalul a făcut o mărturisire fără voie, eliminând toxina crimei care îi incomoda angrenajul psihic, printr'un desen și o reprezentare a împrejurărilor, până când eul s'a debarasat de elementele incomode. Cităm : „cu deosebire remarcabil este că desenatorul redă locul și mersul faptei în toate detaliile, deși la interogatoriu, apoi la proces și în sfârșit la închisoare, s'a ținut consecvent la punctul de vedere, că nu știe absolut nimic despre faptă și că niciodată n'a fost la locul crimei“ (loc. cit. pg. 95).

O comparație a fotografiilor luate de Justiție la fața locului dovedește o asemănare uimitoare cu desenele inculpatului. Aranjarea copacilor, cu singularitățile lor, sunt redată în desen, după ani de zile, de către criminalul care n'a mărturisit, dar care simte acum nevoia să-și descarce sufletul.

Spovedania se dovedește încă odată o lege elementară a sufletului uman, fără a fi nevoie ca ea să se practice la confesional sau sub patrafir.

Mărturisirea indirectă este la criminalul inferior (criminalul innăscut, cum îl cataloghează Lombroso) o retrăire, o voluptate nouă prin amintire. La celelalte categorii, este pocăință. La toate speciile reprezintă o eliminare a otrăvii acumulate, o expulzare a unui microb psihic, analoagă cu expulzarea operată de fagocite în sânge, când se strecoară microbul.

Există la delicvent necesitatea inconștientă a eliminării toxinei psihice prin mărturisiri orale sau grafice.

Aici este izvorul și așa se explică palimpsestele.

Această explicație este cu atât mai concludentă, cu cât se amintește de maxime populare în multe limbi străine :

- 1) il n'y a que la canaille qui écrit sur la muraille;
- 2) Stultorum nomina semper parietibus adsunt;
- 3) Narren Hände beschmützen Tische und Wände;
- 4) il nome dei birbanti è scritto in tutti canti.

Palimpseste analoage cu cele strânse de Lombroso au existat și în antichitate. (*Garucci*, Graffiti di Pompei, 1856 și *Zangmeister*, Inscriptiones parietariae Pompeianae, 1872).

Evident, deținuții vorbesc prin palimpseste de ceace îi preocupă și arată ceace îi doare. Cu alte cuvinte, domină nota profesională.

Din ce cauză „il n'y a que la canaille qui écrit sur la muraille“. Ori „les noms des fous sont écrits partout?“

E nevoie de alungarea acelor incomode elemente strecurate în angrenajul psihic al „canaliei“ (delicventului), aflat sub porunca celor două instanțe: a) *eul primitiv*, desordonat și anarhic, b) *eul social*, reprezentantul ambianței, format prin sedimentare lentă a poruncilor ei, pentru a face posibilă coabitația socială.

Din această luptă — care n'are în ea nimic moral în sensul obișnuit al cuvântului, ci care există pentru buna cinestezie, pentru egoismul funciar al delicventului — rezultă mărturisirile directe și indirecte prin palimpseste. Deci, va trebui să considerăm palimpsestele nu ca un impuls atavic, cum le explică Lombroso, ca o dovadă de primitivitatea sa structurală, rămasă de-a-lungul veacurilor, ci ca o izbucnire psihologică pentru buna igienă interioară a delicventului.

* * *

Marturii sunt ochii și urechile justiției, spune sugestiv Bentham.

În dreptul civil și comercial, tendința este spre o aplicare cât mai generală a dictonului „*lettres passent témoins*“, și proba testimonială în dreptul comparat, referitoare la aceste materii, se reduce la sume mici. Dar, în alte ramuri ale științelor juridice — cu deosebire în penal — psihologia marturului este de o însemnătate fundamentală. Ar fi, însă, greșit, dacă am socoti că interpretarea psihologică este rezervată exclusiv afacerilor criminale.

Pentru judecător, comportarea și lapsus-urile apărătorilor și ale imprecinților sunt mine inepuizabile, cu material prețios, de unde poate scoate firele de aur ale adevărului.

Palimpseste nu sunt numai desenele și mărturiile grafice ale delicvenților în carcere, ci va trebui să le extindem sensul, socotind ca palimpsest orice document provenind dela imprecinți, care poate fi interpretat numai prin sugestiile psihanalizei.

Palimpsestul are nevoie de analiză, înainte de a servi ca dovadă sau ca element informativ. Autenticitatea lui nu trebuie pusă la îndoială. Jurisprudența europeană a Curților de Casație este aproape unanimă în a lăsa deplină libertate de apreciere în seama judecătorului care instrumentează. (Vezi F. Gorphe, op. cit. ed. II, pag. 79).

După examinarea lui, interpretarea în sensul lombrozian, adică considerându-l ca pe o manifestare atavică, asemeni sgârieturilor făcute de primitivi pe pereții cavernelor, nu are niciun sens. Mai ales că este ușor de înțeles motivul intim care a ispitit pe Lombroso să dea această explicare. Având de dovedit anumite construcții teoretice ale operei sale și pentru a scoate în

relief *tipul criminal*, radical, deosebit de omul normal, palimpsestele îi furnizau pe neașteptate un argument în plus.

Criminalul înăscut, argumenta Lombroso, fiind o reminiscență a omului primitiv, în afară de înrudirile, în ceea ce privește structura sa fiziologică, se găsesc apropieri și în modul de funcționare al mecanismului psihic.

Este, firește, o explicație *à thèse*.

Mai natural îmi pare considerarea palimpsestului ca o manifestare a limbajului, un mijloc de exprimare în singurătatea celulară, o spovedanie.

Nevoia expresiei este în legătură cu limbajul vorbit și scris, adică cu instincte primare ale speciei umane.

Gestul și cuvântul sunt la baza comunicării și a înțelegerii sociale. Coexistența a inventat metode de cunoaștere reciprocă, ca să facă posibilă solidaritatea în lupta zilnică, pentru cucerirea hranei și stăpânirea Naturii.

Nimic, deci, mai normal, ca și delicventul să simtă nevoia exprimării simțimintelor de care este bântuit, în solitudinea celulei, prin mijloacele care îi stau la îndemână și care se adaptează situației.

Supravegherea de sine se relaxează în asemenea împrejurări.

Din urmele lăsate se descifrează realitățile și resorturile sufletului și ale acțiunilor criminale.

„Cartea de vizită“ a delicvenților

D-l Dr. C. Vlad, unul dintre specialiștii noștri autorizați în știința și arta atât de modernă și de dificilă a psihanalizei, a comentat în revista „Viața Românească“ (Februarie 1927) și a adus detalii interesante și concludente la un capitol din disciplina „*Psihanalizei judiciare*“ pe care noi, cei dintâi, ne-am străduit s'o delimităm la interferența dintre Științele medicale și Drept.

D-l Dr. C. Vlad a scris într'adevăr un comentariu interesant asupra referatului nostru din aceeași revistă, unde expunem posibilitățile întemeierii acestei discipline.

Nu este vorba în studiul nostru numai de o ramură nouă a dreptului penal, deoarece metodologia psihanalitică poate avea aplicații în interogatoriul civil, penal și comercial, ci mai degrabă de o încercare de problemă juridică, un capitol inedit la Enciclopedia și Filosofia Dreptului, capitol necesar pentru îndrumarea și educația științifică a viitorului judecător de instrucție, cu aplicații practice care-i pot fi de reală utilitate în greua sa misiune.

Nu este pentru prima oară atingerea cu științele medicale și împrumutul din ele.

Medicina și Dreptul au ca obiect de studiu și ca teleologie terapeutică omul estropiat, precum și menținerea unui echilibru stabil al individului, numit de Medicină „sănătate“, iar de Drept, „ordine juridică“.

În afară de estropierile fizice și de estropierile ereditare, ieșite din ciocnirile luptei vieții cotidiene cu variatele ei contingente, mai sunt tulburările psihice, intoxicările refulărilor și censura socială, depozitată în normele etice. Aceste coeficiente psihice au răsunet și influență asupra relațiilor dintre individ și societate. D-l Dr. C. Vlad numește societatea „methanthropos multicellularis“, suggestiv termen zologic. Societatea este adevăratul „supraom“, ultima verigă din lanțul evolutiv, iar nicidecum vreo apariție fantomatică din cărțile lui Nietzsche. În această instituție, în care individul este îngădit și protejat contra propriilor sale instincte desordonate, ca și de marile întrebări asupra existenței care îl apasă, fiecare își dezvoltă facultățile sale prin diverse organe, ca Școala, Justiția, ce trebuiesc păstrate, lărgite și veghiate îndeaproape, pentru o perfectă funcționare și repede adaptabilitate la noile nevoi.

Printre factorii îndrumători se plasează, în primul rând, medicul de toate specialitățile, începând cu cel pentru maladiile fizice, trecând prin specialitatea numită „medicină socială“ și sfârșind cu psihanalistul (preotul vremii noastre). Apoi, pe aceeași linie, vine juristul, adevăratul jurist, iar nu lepra chițibușară și formalistă, ci spiritul viu, deschis și atent la cele mai mici deranjamente ale ierarhiei, ordinii și bunului

mers al societății. La această dualitate: medic (sănătate fizică și psihică), jurist (suprastructură politico-socială), adăugând pe economist, pentru cercetarea și îndreptarea fundamentelor materiale, avem trinitatea responsabilă a vieții contemporane.

Cercetările medicale și antropologice din veacul trecut au avut răsunet în Drept, mai ales prin Lombroso. Rezultatele au fost îmbucurătoare. În afară de contribuția științifică originală, care-i poate fi contestată ori recunoscută, aparatul de lucru al logicei juridice s'a adâncit, s'a purificat și a lepădat balastul scolastic. Astăzi „disciplina delictelor și a pedepselor are ca obiect imediat și continuu individul care trăește realmente și acționează în ambianța socială”, (Enrico Ferri, *I nuovi orizzonti del diritto e della procedura penale*, ediția italiană din 1881, pag. 4), iar nicidecum individul abstract și suprarationalizat al clasicilor. Contribuția școlii lombroziene a fost efectivă în direcția acelei „individualizări a pedepsei”, pe care o reclama Salleilles.

Aportul pe care îl aduce psihanaliza judiciară asupra chestiunilor puse în discuție de către pozitivismul juridic, sub diversele-i forme, (școala lui Lombroso, școala lui Ferri), este o nuanțare mai delicată a problemei fundamentelor pedepsei. Psihanaliza judiciară pune mai ales accentul, oricât de straniu ar părea, pe depozitele sociale, ieșite din censură indirectă și refulări, aflate în subteranele sufletului uman, deci și ale delicventului, iar nici de cum pe picanteriile de care sunt atrași profanii și ageamiii.

Conștiința, acest lucru inezisabil, și totuși mai greu decât munții, pe care n'o poate spăla de pete nici

apele mării și nici parfumurile Arabiei, (după splendida și justa tiradă din Shakespeare), conștiința, de care școala lombroziană nu vrea să țină cont, fiindcă nu i-a găsit lobul cerebral sau exteriorizările fizice, există ca un lucru de sine înțeles și la delicvent, prin cercetările răbdătoare și subtile ale psihanalizei.

Nu e vorba de conștiință, în sensul filosofic strict sau teologal, ci, după cum o definește atât de frumos și de exact d. Dr. C. Vlad „conștiința este un reprezentant, o ambasadă a societății în individ; ea e glasul altuia, e o asistență străină, care ia parte la toate actele noastre. Conștiința este *eul social* din noi.“

Incepând cu copilăria, omul primește retușări la „principiul plăcerii,“ pe care Freud l-a scos cu sinceritate în evidență.

Libido, rezervorul de energie voluptoasă, este canalizat de către societate prin metode indirecte.

Energia nu se mai descarcă anarhic și capricios, ci se sublimază în artă, știință, religie și creație de multiple tipuri.

Incercările de eliberare teoretică absolută, ca în desfrâul ideologic al lui Max Stirner sau în practica lui Sanin, eroul lui Arțibașev, (apologie a plăcerii pure), duc la un fiasco. Individul nu-și poate extirpa „lobul social“ — animal gregar, spunea Aristotel, și trebuie să accepte povara împlinirii destinului. Activitatea este o eliberare provizorie din ghiarele acestui destin. Eliberarea definitivă se săvârșește numai prin moarte.

Prin exemplele familiei, copilul ia cunoștință mijlocită și nemijlocită despre tablele de valori ale ambianței sociale care i se gravează astfel în subconștient. Achiziționarea lor rapidă este ușurată și călăuzită de

faptul că există corecțiune și răsplată, deci o apelare directă la Libido, cu care individul e dotat din naștere.

Valorile și criteriile de conduită (cu geneză pur socială) formează ceea ce psihanaliza numește *conștiință*. Pe ele se sprijinește în pătrunderea, scrutarea și analiza compoziției sufletești a delicventului.

Intr'un individ, ori cât de puțin complicat, găsim neapărat două euri: 1) cel înăscut, dominat de legile lui Libido și 2) eul social, căpătat cu vremea în ambianța societății.

Intre aceste două euri trebuie să existe armonie. Dacă echilibrul a fost deranjat, apar nevrozile și delictele. Ele sunt simptomele neliniștitoare ale unui desacord.

Prin săvârșirea crimei, a delictului sau prin deslănțuirea nevrozilor nu suntem la sfârșit, ci deabia intrăm în criză. Drama este la actul I sau II, iar desnodământul îl aflăm mai târziu.

Unul din proverbele populare, aceste tezaure ale milenarei înțelepciuni colective, spune: „nu e omor, fără aflarea făptașului.“ Mai de vreme ori mai târziu, în forme clare sau numai prin acte simptomatice, (pe care psihanaliza judiciară ne învață să le observăm și să le interpretăm), criminalul se va da la iveală pentru a elimina toxina discordiei dintre cele două euri.

Primul act simptomatic al subconștientului, pentru autodemascare, este lăsarea „cărții de vizită“: topor, cange, batiste cu dedicații precise, tabachere, etc. care miră pe cei care cunosc sângele rece și pregătirea metodică a faptei din partea criminalului de tip grav, „lombrozian“.

Mirarea încetează când cunoaștem semnificația psihanalitică a actelor simptomatice.

Lăsarea obiectelor nu e o neglijență întâmplătoare (și orice neglijență devine revelatoare, deoarece nu există hazard în viața sufletului și nici act gratuit), ci dorința confuz exprimată a eului social, refutat de auto-denumire, de revenire pe locurile crimei. Acest fenomen se încadrează în automatismul psihologic, cunoscut în metafizică sub termenul nostalgic al „eternei reveniri”. (Platon și Nietzsche).

Plăcerea înfiorătoare și dureros de dulce pe care criminalul o resimte la retrăirea pur mintală a senzațiilor și a emoțiilor anterioare, analizată genial de Dostoievski în „Crimă și Pedepsă”, se explică medical și științific de către psihanaliză.

Revenirea și darea la iveală a faptei, reprobata de către eul social, prin ticuri ideatorii, este „un fenomen de apărare contra unei tensiuni psihic-afective prea mari. Prin revenire, descărcăm o parte din acea tensiune într’o serie de șocuri descrescânde; prin revenire ne desensibilizăm, după cum ne desensibilizăm și față de toxine prin fenomenul obișnuinței, adică al adaptării”. (Dr. C. Vlad).

Refularea nu poate fi păstrată multă vreme, fără inconveniente și chiar pericole pentru sănătatea psihică. Criminalul superior va mărturisi deschis — cazuri rare — iar cel inferior se dă singur la iveală, sub înrăurirea eului sedimentat în subconștient, alături de eul primitiv și brutal, prin semne și gesturi: lapsus-uri, erori caracteristice, acte simptomatice, uitarea sau deformarea unor nume familiare, etc.

De modul cum va interpreta judecătorul psihanalist subconștientul delicventului, aliatul cel mai prețios la împlinirea misiunii sale, depinde o soluție justă și civilizată.

Metoda psihanalizei judiciare e destul de simplă ca factură, deși cam delicată la mînuire. Printr'o aplicare răbdătoare și prin încercări de autopsihanaliză, deprinderea ei se ușurează.

Concluziile psihanalizei judiciare pot servi la împlinirea nobilei sarcini de împărțire a dreptății și de păzire conștiințioasă a legilor și a bunei stări a societății, aflată în mâinile și sub responsabilitatea judecătorilor.

O nouă categorie de concepte juridice

Intre normele juridice se poate stabili o ierarhie : a) norme care se aplică unui număr restrâns de fapte juridice și b) norme care se coordonează în jurul unei axe, în jurul unei idei centrale, cu o vastă aplicație în domeniul dreptului. Ideea juridică, în numele căreia se grupează un număr mare de reguli juridice, o vom numi *mit juridic*. Dacă notăm matematic, norma juridică fiind A , mitul juridic va fi A luat de n ori, n fiind extrem de variabil, dar totdeauna mai mare decât 1. Se deosebește, fără multă greutate, această categorie a miturilor juridice, care variază în timp și în spațiu, dar al căror rol funcțional rămâne identic : de a concentra și de a sintetiza într'o idee conducătoare aspirațiile confuze ale vieții juridice. O analogie perfectă o avem cu conceptul de stat. Statul este când „Rechtsstaat“, când „Kulturstaat“, când numai „Polizeistaat“. Deși aspectele pe care le îmbracă sunt dintre cele mai variate, noțiunea de stat rămâne unitară și susceptibilă de definit, fiindcă rolul său este întotdeauna și pretutindeni același : de a organiza viața

socială și de a crea Dreptul. După cum ideea de Stat este dinamul vieții sociale — fiindcă modificarea ei aduce modificarea instituțiilor și așezămintelor sociale — tot astfel mitul juridic este dinamul vieții juridice. Importanța mitului derivă din faptul că îmbrățișează nenumărate reguli de Drept, și ramificațiile sale se întind în cele mai de samă și mai îndepărtate puncte ale vieții juridice.

Stabilirea unei idei unitare, în jurul căreia să polarizeze toate celelalte idei, de-o importanță secundară — după cum în jurul unui magnet se grupează o informă masă de fier — nu este numai o necesitate de cercetare științifică, ci și o cerință imperioasă a psihologiei individuale și colective. (Importanța mitului pentru psihologia colectivă a fost pusă în evidență cu deosebită strălucire de către Georges Sorel, marele doctrinar al sindicalismului francez). Dar se mai poate vorbi oare de mituri în secolul XX? Evident că da. Cercetările din ultimele decenii arată din ce în ce mai luminos că gândirea mitică (termenul este al lui Steinthal) crează încă forme și idei în cele mai răspândite ramuri ale activității omenești. Firește că, între gândirea mitică primitivă și între gândirea mitică a europeanului rafinat, există deosebiri. Distanța dela creațiile mitice ale sălbatecilor din Polinezia sau ale omului din cavernă și până la creația mitului grevei generale este într'adevăr sensibilă; dar necesitatea creării acestor mituri este tot atât de adânc simțită, în timp, la distanță de milenii, și în spațiu, la zeci de mii de kilometri. Gândirea mitică are mai multe fațete: fațeta religioasă, filosofică, social-politică, juridică, fiecare cu miturile ei respective.

Mitul filosofic e considerat de E. Bréhier ca o emanație a gândirii mitice ce se juxtapune constant gândirii speculative. Esențialul mitului filosofic este legătura sa cu conceptul timpului: arată momentul actual, cu tot cortegiul său de credințe, în strânsă legătură cu ceiace a fost și cu ceiace va fi. Mitul este un punct pe o curbă care se prelungește în trecut și încearcă construcția curbei în viitor.

Conștiința că este un inel din lanțul vremii și tendința de a anticipa, *de a deveni*, acestea par a fi trăsăturile mitului filosofic. Iar Wundt demonstrează cu luxuriante amănunte (în „*Mythus und Religion*“) că imaginația mito-poetică, care este atât de dezvoltată la începuturile popoarelor, nu încetează în viața contemporană, ci există subteran sau pe față, sub alte forme. Geneza miturilor se află în sentimente.

Pentru ca să se formeze un mit, este necesar ca imaginile, care au fost asimilate, să fie în stare a provoca emoția subiectivă. Ideea pe care se proiectează emoția subiectivă capătă atunci o iluminare specifică mitului. Iar pentru ca mitul să fie colectiv, trebuie ca proiectarea să se facă concomitent asupra aceleiași idei, idee care să corespundă unei nevoi imperioase a colectivității.

Mitul este unul din elementele primare ale conștiinței individuale și colective, deaceia el va renaște continuu sub alte nume, corespunzând uneia din necesitățile permanente ale sufletului omenesc. În timpurile mai nouă, am avut o prodigioasă înflorire a miturilor sociale. Rolul lor este de a da o unitate și un sens vieții colective prin mijlocul unei simplificări, uneori excesive. Schematizând realitatea și sintetizând

elementele alese, care de obicei au între ele o afinitate, se formează mitul necesar psihologiei colective.

Viața juridică are și ea în mod firesc miturile ei. Spre deosebire de simplele reguli, care exprimă raporturile de cauzalitate dintre diferite fenomene, mitul juridic este o regulă imperativă (cași norma juridică de-altminteri) și o cauză generatoare de noi fenomene. Mitul comandă direcția a numeroase acțiuni și este o sinteză de norme de conducere. Norma juridică este o regulă de conduită obligatorie pentru un număr restrâns de fapte, mitul juridic este un summum de reguli ce influențează asupra unei infinități de acțiuni.

Cauzele care împing la deosebirea dintre mituri și norme juridice propriu zise sunt multiple. În primul rând, fiindcă orice operație științifică presupune izolarea factorilor, unul de altul, și studiarea lor separată, ca să surprindă mai cu ușurință mecanismul lor. Pentru definirea și găsirea legilor sociale, se izolează ceea ce este unic în individ și se ia în considerație numai comunul ce se găsește la oameni. Printr'o operație analoagă cu găsirea factorului comun în aritmetica elementară, se extrage socialul din individual și mitul juridic din mai multe norme de Drept. O modificare a mitului aduce după sine modificarea fizionomiei generale a Dreptului, iar legile care-l conduc sunt elemente importante de care trebuie ținut samă. În al doilea rând, după cum este folositor pentru a ne da sama de mecanismul vieții sociale, de a cerceta rolul miturilor sociale (cazul lui Sorel), sau al celor filosofice (Bréhier), etc., tot atât de folositor este de a arăta importanța mitului juridic, ramură derivată din arborele stufos al gândirii mitice.

În istoria Dreptului, miturile sunt multiple. Rolul ideologiei, pe care o degajează ele, este de a concentra în câteva formule mnemotehnice, care să evoace un întreg proces sufletesc, punctele cardinale ale unei doctrine. Ele formează un bloc compact de idei care se referă la cele mai intime și mai importante puncte ale vieții juridice. *Aceste idei, sintetizate în mit, nu se percep prin analiză și fragment cu fragment, ci total, prin intuiție.*

Ideile juridice nu trebuiesc niciodată considerate numai din punct de vedere static, ci și din acel dinamic. Ba încă, dinamica unei idei fertile, prin consecințele sale, îi este cu mult mai importantă decât statica. De altminteri ceea ce face caracteristica unei idei *viabile*, de orice natură, este puterea de a influența, putere ce nu poate fi stăvilită decât temporar. Ea nu este numai o simplă rezonanță a unei acțiuni exterioare, ci angajează o parte din fenomenele psihologiei individuale și colective și tinde a le modifica. Trebuie făcută deci o diferență între simple idei juridice—forme ale gândirii și ale voinței juridice—și între mituri, forme tot ale voinței și gândirii juridice, dar cu o putere motrice în plus, cu ajutorul căreia modifică aspectele Dreptului cu care vine în contact.

S'ar putea face, cred, o apropiere între mituri și între ideile-forțe, așa cum le-a descris Fouillée. Atât miturile cât și ideile-forțe au același rol funcțional: de a unifica stările sufletești, ideile-forțe stabilind unitatea compoziției mintale, iar miturile juridice unificând gândirea juridică. Procesul constitutiv al ideilor-forțe este cam același cu al miturilor. La o idee-forță găsim trei etape: 1) un discernământ care este germenul sen-

sației și al inteligenței, 2) o mulțumire sau o nemulțumire și 3) o reacțiune. Același proces: sensibil, emotiv și apetitiv (care formează un tot) există și în formarea miturilor juridice. Avem: *a*) geneza mitului juridic, *b*) preferinți pentru anumite idei juridice și respingerea altora și *c*) reacționarea pentru sau contra unor reguli juridice, stabilite mai dinainte. Dar, pe când primul proces se întâmplă într'o perioadă relativ scurtă, procesul de formație al miturilor juridice își joacă drama pe o suprafață întinsă în spațiu și în timp. Și, mai ales, de îndată ce mitul juridic a luat naștere, nu se mulțumește numai cu existența sa, pentru că elementele lui constitutive îl împing să acționeze asupra altor idei.

* * *

Stabilirea conceptului de mit juridic servește la rezolvarea uneia dintre cele mai grele controverse de drept public, anume controversa în privința noțiunii de suveranitate.

Pentru explicarea suveranității s'au elaborat construcții teoretice dintre cele mai ciudate și mai contradictorii. Suveranitatea prezintă de fapt caracterele tipice ale mitului juridic: generalitate, idee centrală (în jurul cărei idei se grupează majoritatea problemelor de drept public dacă nu în jurul suveranității?) influență asupra nenumărate reguli juridice, etc. Juriștii anchilozați până la ridicul, într'un raționalism sterp, și incapabili să înțeleagă tumultoasele forțe pe care le închide un concept juridic, ca suveranitatea, sunt stupefiați de faptul că această noțiune a avut mai multe definiții și astăzi are unele incoerențe logice. Un exemplu ni-l oferă Duguit

care vrea să izgonească suveranitatea din Dreptul public, pentru că nu este un concept perfect logic. Astfel Hauriou este ridiculizat de ilustrul profesor dela Bordeaux când spune că „la souveraineté est comme la personnalité humaine, à la fois simple et complexe, une et triple.“ (Dr. adm. pg. 13). Această formulă pentru concepția modernă a suveranității, dar aplicabilă Evului Mediu, se explică dacă ținem seamă de două lucruri: 1) suveranitatea a apărut în Evul Mediu și 2) există un paralelism între concepțiile religioase și concepțiile politico-juridice din acea vreme. Ideea de suveranitate în Evul Mediu este copiată după ideea de Dumnezeu. (Concepția religioasă a modelat toată viața socială, culturală, politică, până și... iubirea). Suveranitatea este unică, pentru că unică este ideea de Dumnezeu, și este triplă, după cum dumnezeirea se arată în cele trei ipostase. Pentru mentalitatea contemporană, trinitatea suveranității, unice totuși în esența sa și modelată după trinitatea dumnezeiască, este tot ce poate fi mai bizar. Desbărându-ne însă de carapacea ideologiei noastre, se poate vedea că paralelismul stabilit este o realitate istorică. Dela această primă formă a suveranității s'a trecut la alte forme. De altminteri suveranitatea este în ansamblul ei un concept polemic, cum remarcă Jellinek. Lupta s'a dat între seniori, „apostolica sublimitas“, „imperialis dignitas“, „regalis dignitas“ și „civitates superiores non recognoscentem“, succesiv aliați între ei ori dușmani. Fiecare grupare reclamând acest concept ideal, abstract, obiectiv, impersonal, și a cărui posesiune îndreptățește conducerea statului, în mod fatal trebuia să-i dea definiții diverse și să-l înțeleagă în felul lor.

Aceste divergențe între competitorii suveranității ne

arată adevărata natură a acestui concept atât de controversat. *Suveranitatea nu poate avea un singur conținut, ci conținuturi multiple, variind în timp și în spațiu.* Suveranitatea este mitul juridic al Dreptului public, mit care, analizat în detalii, poate prezenta incoerențe logice, dar care în *totalitate* joacă rolul de unificator al ideilor juridice din dreptul public, diseminate în toate părțile și lipsite de forță. Imaginile împrăștiate se topesc într'o imagine integrală, armonioasă în ansamblul ei, capabilă să evoce dintr'odată, prin simplă intuiție, un șir nesfârșit de sentimente și de gânduri.

Mitul juridic al suveranității, studiat prin metode analitice la popoare și în epoci deosebite, va prezenta diferențe. Dar unitatea conceptului rămâne intactă, fiindcă în numele acestui mit se cere conducerea Statului. În numele suveranității se prezintă mai multe categorii sociale.

Introducându-se acest fel de a privi suveranitatea, anume ca mitul dreptului public actual, iau sfârșit numeroasele controverse asupra caracterelor suveranității. Suveranitatea, ca mit juridic, îmbrățișează toate aceste înțelesuri, topindu-le, armonizându-le și dându-le o semnificație unitară. Suveranitatea medievală cu cele două etape parcurse: 1) aparținând seniorului feudal, 2) aparținând regelui, sau chiar suveranitatea de mai târziu a lui Jean Jacques Rousseau, care face o simplă schimbare, înlocuind pe mai mult sau mai puțin augustul cap regal cu voința națională, precum și diversele interpretări care i se dau, sunt numai aspecte ale *aceluiași* mit. Aceste diferențe nu sunt decât ramuri numeroase ale trunchiului suveranitate = mit juridic, concepție care dă suveranității o unitate și o explicație.

Subconștientul în romanul lui Leonardo da Vinci

Merejkowski are pentru evocarea feluritelor stări sufletești metode simple și de o rară sobrietate. Nu vom găsi valul impetuos și trepidant de imagini al lui D'Annunzio, nici discursivele proceduri ale lui Bourget, nici analismul cu alure matematice al lui Stendhal ori bogăția și luxurianta varietate tolstoiană. Ci, prin câteva scurte notări ale unor gesturi exterioare, printr'o reflecție, schițează ansamblul care capătă imediat strălucire, sonoritate, mișcare. În câteva portative, Beethoven a evocat Destinul care ciocănește la poarta vieții omului (în simfonia V); în câteva pagini, Merejkowski a evocat simfonic și cu tragică intensitate scurgerea timpului și ruina străduințelor, toată nimicnicia năzuințelor și a bietelor visuri omenești.

...Leonardo se urcă într'o seară pe dealul Palatinului. „Acolo unde se înălțau odinioară palatele lui August, Caligula, Septimiu Sever, bătea vântul printre ruine, iar pe câmpiile cu măslini se auzea *numai* behăitul mieilor și cântecele greierilor“. În acest decor, unde „purpura și aurul frunzelor de toamnă“ înlocuiau

purpura și aurul locuințelor imperiale, Leonardo întâlnește pe Niccolo Machiavelli. (Acuma al doilea detaliu semnificativ). Vorbind de jalnicul sfârșit al papii Borgia și de apropiata cădere a lui Cezar Borgia, Niccolo îi răspunde :

— Prin voia sorții am fost în viața mea martur la atâtea evenimente, că de multă vreme nu mă mai mir de nimica...

Nicăieri prăbușirea Borgilor și exclamația lui Machiavelli nu și-ar fi găsit o mai adâncă rezonanță. Și, în această scenă, în care predomină nuanțele amurgului, sunt câteva izbucniri de viață (durerile și bucuriile lor de descoperitori de drumuri nouă, ciripiturile triumfătoare ale păsărilor care își făcuseră cuiburi în ruinile Coliseului și care nici nu seamănă, nici nu seceră și cărora tatăl ceresc le poartă de grijă), izbucniri ce se suprapun armonic, împrumutând întregului decor amețitoare farmece și nespasă melancolie.

* * *

Merejkowski are într'adevăr pasiunea istoricistă a omului modern. Are puterea de transpunere deplină în sufletul altor epoci, în judecățile și prejudecățile lor. Nu condamnă niciodată obiceiuri care pe atunci au fost naturale, dar care azi apar odioase. Nici urmă de repulsie ori de indignare, când ducele Milanului invita pe Leonardo să modeleze superbe lebede de zăpadă ce se topeau primăvara ; sau când îl roagă să construiască pentru soția sa, Beatrice, un scaun pentru descărcatul stomahului, care să rivalizeze cu al ducesei de Lorraine, și unde să aranjeze un instrument muzical automat.

Punctul de vedere istoric e unghiul predilect în care

se așează spiritul contemporan, pentru a înțelege o epocă oarecare. Dar înțelegerea exactă și deplină a vieții unei epoci apuse este oare posibilă? Negativa e cu mult mai probabilă. Sufletul unei epoci, adevăratul ei suflet, se îngroapă odată cu moartea acelor timpuri. Oricât ai studia documentele vremii lui Ludovic XIV, de pildă; oricât ai citi memoriile, pietrele; oricât ai pipăi costumele și perucile — niciodată n'ai să poți cunoaște care a fost adevărata atmosferă a vremii, care a fost sufletul ei. Putem spune doar atâta: cum vibrează personalitatea și sufletul artistului față de trecut. Dealtminteri, nici între două generații, care își succed, nu este o înțelegere. Există o întreagă literatură ce are drept temă, tocmai această fatală neînțelegere și luptă dintre „părinți și copii“. (Romanul lui Turghe-
nef e semnificativ). Ambianța unei epoci e numai aceea pe care noi o bănuim; în deobște, fiecare epocă își are atmosfera, cu nota ei caracteristică, care o deosebește profund de alte epoci. Totuși sunt atâtea păreri contradictorii în privința acelorași timpuri, tocmai fiindcă sunt atâtea temperamente care vibrează în mod deosebit.

Italia Renașterii a fost pictată de mulți romancieri. Eu nu recunosc decât pe a lui Merejkowski, brăzdată cu tragedia mută a lui Leonardo da Vinci. Suntem suggestionați de cel mai puternic. Epopeea napoleoniană în Rusia, în vecii vecilor, va fi cunoscută așa cum a descris-o Tolstoi, în „Războiu și Pace“. Când artistul a studiat epoca, el va face în opera sa o fotografie a aparențelor: sufletul îi va scăpa. (Ce ați zice de un japonez care ar veni în România, s'ar documenta asupra costumelor țărănești, asupra folklorului și ar

vizita câteva sate, pentru a scrie apoi un mare roman țărănesc?) Dacă vreun actual romancier democrat s'ar apuca să redea viața Spaniei medievale, el, fiul Luminii, va clocoti de furie când va aminti de închisorile Inchișiției, vizitate de lilieci și de răsbunarea milei catolice. E interesant de văzut cum blestemă Leconte de Lisle această epocă, pentru care el nu are nici cea mai mică înțelegere:

O, siècles d'égorgeurs, de lâches et de brutes,
Honte de ce vieux globe et de l'humanité,
Maudits, soyez maudits, et pour l'éternité!

(*Poèmes tragiques : Les siècles maudits*).

După cum se vede, se face o mare greșală: se judecă trecutul prin prisma prezentului. De obicei, un roman istoric este deghizarea — inconștientă poate — a vremii când trăiește autorul lui.

* * *

În *Leonardo da Vinci* se profilează cele mai de seamă figuri ale Renașterii. E și Luca Paciolo, inventatorul în estetică al unei legi a secțiunii de aur, dezvoltată mai târziu de Fechner, cu un răsunător succes. Apare și Michel Angelo Buonarroti, sub aspecte nu tocmai favorabile. E totuși redată cu multă precizie impresia de forță nestăpânită a Titanului și e de o nespusă duioșie timiditatea lui de orgolios neîndemânat. Apare și Rafael Sanzio, cu ochi superbi și goi de cugetare, care ascultă lecțiile de matematică ale lui Leonardo, necesare în pictură, așa cum ascultă Jean-Christophe povețele moralizatoare ale bunicului său: „avec un profond respect“, ceiace nu-l împiedecă

să gândească că era „très éloquent, mais un peu ennuyeux“.

Rafael înspăimântă pe Maestru printr'o frază scăpată la întâmplare :

„Am observat că atunci când pictezi nu trebuie să te gândești la nimica și totul merge admirabil“, *mărturisire în care noi recunoaștem puterea subconștientului în arta lui Sanzio. Va trece apoi multă vreme până când psihologii moderni, în frunte cu Freud, vor arăta considerabilul aport al depozitelor subterane în creația artistică.*

O apariție emoționantă este și Niccolo Machiavelli, cu șiretenia lui naivă, străbun al modernilor amatori de paradoxe, în care el punea câteodată o smintită pasiune. Înaintașul lui Nietzsche este acest amărit ambasador al lănarilor Florenței, iar identitatea lor de îndrăzneță și crudă cugetare își are echivalentul și în viața sentimentală, în viața lor de toate zilele: aceiași duiosie și nesfârșită delicatețe la amândoi.

Relațiile dintre Leonardo și Niccolo, aflate în perfectă armonie, se înăspresc când pictorul matematician dă planul topografic al patriei lor, Toscana, lui Cezar Borgia care plănuise cucerirea ei. Când autorul „Principelui“ află de asta,—cu toată exclamația sinceră a lui Leonardo: „crede-mă, Niccolo, eu în politică sunt orb“ — simte abisul ce-l desparte, verificând încăodată observația că adevăratele și trainicele prietinii nu se pot înnoda decât având la temelie aceiași credință. Ce legătură ar fi putut fi între Leonardo, cetățeanul Lumii, și între Machiavelli care își termină opera capitală cu un ditiramb pentru Italia și cu arzătoare strofe din Petrarca :

Virtù contra 'l furore
Prenderà l'arme, e fia 'l combatter corto,
Che l'antico valore
Negl'italici cuor non è ancor morto?

* * *

Leonardo, deși recunoștea legitimitatea iubirii trupești, se supune altei legi de pudoare și de castitate. Față de oameni avea o bunăvoință amestecată parcă cu scârbă și cu compătimire. Era un mizantrop senin.

Vă aduceți aminte de chipul lui Octave Mirbeau? Trist și dezolat chip! Durerea, care își pusese definitiv pecetea ei convulsionată, emoționează adânc. Și emoția e cu atât mai mare, cu cât se poate observa bine, din opera lui, că amărăciunea îi provine dintr'un destin: totdeauna a considerat actul concepției ca ceva meschin și degradator. Deși a afirmat de atâtea ori frumusețea lui, evidența este că toată arta sa privește împărecherea umană, nu dela înțelegătoarea înălțime a artistului și a filosofului, ci prin ochelarii pudici ai unui biet filistin. Octave Mirbeau, pictorul neîntrecut al cărnii putrede, detractorul ipocriziei și al prejudecăților, a avut până în măduva spiritului său prejudecata burgheză a sexualității ce degradează. Din această promiscuitate de filistinism și năzuință spre candid ideal, a ieșit amara lui tristețe.

Leonardo, magul care întruchipase înțelepciunea lui Hermes Trismegistul, a fost de-un calm, de-o seninătate și de-o deplină înțelegere a destinului și a legilor naturale, cum numai la celălalt mare olimpien vom găsi, la Goethe. Mirbeau ura prea mult pe oameni. De altfel, adevărații mizantropi — după o dreaptă observație a lui Leopardi — nu sunt decât acei care

trăesc prea mult printre oameni. Scoateți pe mizantrop din mijlocul societății, și tot mohoritul lui dispreț va dispărea. Observația lui Leopardi trebuie completată și precizată. Mizantropia, dacă nu e afectare sau deformare, este floarea favorită la butoniera celor mai alese inteligențe dintr'o grupare socială și care, conștiente de această superioritate, scârbite de plătitudinea mediului și jignite de nerecunoașterea meritelor lor, își formează această cochilie de dispreț care-i pune la adăpost. Mizantropul nu disprețuește decât pe prostul din clasa lui. Leonardo avea scârbă de academicienii timpului său și infinită dragoste pentru cei simpli și naivi.

S'ar părea că mizantropul e sterilizat de afecțiune pentru alții. Nimic mai greșit: luminosul mizantrop Leonardo iubea cu duioasă și maternă dragoste pe Niccolo Machiaveli, cu reaua și cruda lui inteligență, pe chinutul și răzvrătitul Cezar, ucenicul lui, pe Beltraffio, pe Francesco Melzi și pe atâția alții. Mizantropii iubesc în deosebi copiii. Un sculptor a avut chiar fericita inspirație să reprezinte pe Mirbeau mângâind capul unui copil. Dragostea mizantropilor se revarsă mai ales cu îmbelșugare asupra animalelor necuvântătoare, asupra ierburilor, asupra lucrurilor neînsuflețite. Descrierea minuțioasă și pe zeci de pagini a lucrurilor pur exterioare — omul fiind înghesuit doar în câteva rânduri — care a apărut în deosebi în romanele naturaliste dela sfârșitul veacului trecut, este tot o formă a mizantropiei.

* * *

Giovanni Beltraffio este dintre acei care nu s'au culcat niciodată în ținutul liniștii, al împăcării cu sine

și al renunțării. Face parte din categoria celor însetați de Absolut, acei care nu cunosc transacția, oameni certați cu universul și cu ei înșiși. Nimic mai pitoresc și mai tragic decât chinurile lui de conștiință, decât sbuciumul nesăbuit al ființei lui înzestrate cu excesivă sensibilitate.

În luptele lui Beltraffio, problema credinței este pusă cu amploare. Pentru Merejkowski, credința este o valoare perpetuă, un tot prezentat până acuma sub două aspecte, și vremelnic sub al treilea: panteismul antic, când în ideea divină era absorbită ideea umană, creștinismul, când umanul a fost desprins din divin, și ultima formă a zeului umanizat, a cărei primă și neînțeleasă întruchipare a fost însuși Nazarineanul și al cărui urmaș e luminosul Leonardo da Vinci. Noua religie va fi numai armonie, cântări albe, îndoliate tristeți senine și bucurii melancolice, asemenea sufletului grav al olimpienului Nardo. Până la împăcarea celor două lumi, a frumuseții spirituale și pământești, durerea își va recruta încă robii. Giovanni Beltraffio e numai o pildă. Va fugi veșnic de Savonarola și se va înspăimânta totuși când, lângă un tufiș de iasomie, în vreme ce înalță rugi Răstignitului, aude cântec dulce de mandolă, cuvântul „amore” și păgâne îmbrățișări; și numai rare ori va bănuși, neînțelegând niciodată, neasemănata armonie a divinului Maestru Leonardo.

Pentru notarea problemei, Merejkowski are creionul detaliului, caracteristic și umil. Tragedia lui Beltraffio e redată în puține și răsfirate pagini. Romanul vieții lui Leonardo da Vinci aproape n'are intrigă. Nu găsim țipătul acțiunii exterioare; cunoaștem însă zigzagurile

pasionante ale gândului, tragedii sentimentale, învăluite cu un *halo* diafan: artă subtilă și rară.

E interesant de observat deosebiriile adânci în felul cum privește Paul Valéry și cum privește Merejowski această măreață figură a Renașterii, tip reprezentativ al epocii prin complexitate, curiozitate de lucruri nouă, lipsă de bigotism, introducere a liberului examen în viața interioară și al experienței în fenomenele externe.

Valéry vede în Leonardo mai întâiu personagiul central al unei „Comedii Intelectuale” în care să se sintetizeze aventurile, aspectele, arabescurile și fluidul Cunoașterii, ceva analog cu „Divina Comedie” a lui Dante și balzaciana „Comédie Humaine”. Ceiace iubește în Leonardo este aspectul său apolinic, înfățișarea de dușman înverșunat al lui Dionysos, de zeu „qui repousse le mystère, qui ne fonde pas sa puissance sur le trouble de notre sens ; qui n’adresse pas ses prestiges au plus obscur, au plus tendre...” etc.. („Variété”, pag. 172). Suntem, firește, departe de Leonardo merejkowskian, încărcat de magnetismul Renașterii (cu o vagă nuanță rusă), ci, dimpotrivă, avem o ființă schematică, desenată în linii drepte, și aproape abstractă. (E ciudat că se vorbește cu insistență de bergsonismul lui Valéry, când cei doi prinți ai gândirii franceze contemporane se află exact la antipodi).

Autorul lui Eupalinos a geometrizat vasta și dinamică figură a Renașterii. A stors-o de sucul și savoarea vieții, pentru a o reorganiza arhitectonic, rigid și pur. Rusul barbar a văzut mai mult temperamentul vulcanic al lui Leonardo, exteriorizat prin imensă curiozitate, inconstanță, sete de Absolut, mâinii subite.

cu note feminine în glas (care îmblânzeau pe neliniștitul Giovanni, făcându-i apropiabil pe marele Maestru, sfinx adorat, urît și temut consecutiv sau chiar concomitent), decizii brusce de a picta *Cina cea de taină* și de a trece la studiul vertebrelor girafei, înainte de a face colorile, etc. etc. De fapt, Merejkowski și Paul Valéry sunt două oglinzi minunate care au reflectat deosebit, după legi specifice, hotărîte de fatalitatea structurii lor intime, un *singur* și incomparabil spectacul: Leonardo da Vinci. Dar, prin spectacul, au definit spectatorul.

„Delicventul“ oedipian Panait Istrati

Ce se întâmplă cu evenimentele din copilărie, cu viața așa de bogată în întâmplări, când individul desopere pentru întâia oară lumea? O dispariție fără a lăsa oarecare urme e puțin problematică și ușor se poate observa și dovedi contrariul. Deaceia psihologia modernă, reprezentată cu deosebită strălucire mai ales prin ramura sa psihanalitică, accentuiază pe bună dreptate importanța acestei perioade în formația sufletească a individului.

Copilul, ca și omul matur, se află în comportarea zilnică între două principii antagonice: principiul plăcerii (*Libido* sau *Lustprinzip*, cu termeni freudieni) și principiul realității. Din ciocnirea lor și din adaptarea fatal imperfectă la real, unde Libido primește amputări și transformări, reiese, în mod parțial, fizionomia generală a individului. La aceasta se adaugă datele primare ale eredității și experiențele personale întâmplătoare, din primele timpuri. Astfel, structura intelectuală și caracterul individual sunt puternic înrâurite de evenimentele din copilărie, evenimente care prin amnezie

par definitiv dispărute, dar care și-au lăsat tipăritura lor indelebilă.

Panait Istrati își dă bine sama de importanța copilăriei în desvoltarea personalității omenești, nu numai instinctiv, ca toți marii artiști, ci și prin reflecții asupra problemei. În unul din ultimele romane, unde se descriu ca de obicei copilării estropiate și amoruri infantile, căutări de linii interioare și rătăcirii iremediabile, Istrati spune: „...car tout vient de l'enfance, tout, sur elle s'échafaude: elle est le moment où la vie se présente à nos yeux grands ouverts“. (Nerrantsoula). Pentru a lămuri caracterul straniu al frumoasei eroine, iubită cu patimă de cei doi rivali, deveniți în comună disgrăție frați de cruce, sau pe neuitatul Stavro, invertitul din Kyra Kyralina, Panait Istrati insistă asupra șocurilor căpătate de ei în copilărie. Dacă în această epocă viața se prezintă „sous l'aspect d'une affreuse mégère, nous la détestons et nous voilà méchants“. (Nerrantsoula).

În opera marelui romancier sunt descrise pe larg primele impresii despre lume și viață, pe care le capătă eroii, precum și circumstanțele în care au loc aceste experiențe.

După perioada naturalistă, romanul modern reînoadă firul tradiției romanului englez din secolul XIX, una din culmile neîntrecute ale epicei europene. David Copperfield e tipul clasic al acestui gen, unde personagiul central e luat din fragedă copilărie și dus până la moarte, dându-se o icoană amănunțită a evoluției lui și insistându-se asupra vârstei prime pe care o ia ca moment hotărîtor în orientările de mai târziu.

La exemplul englez s'a adăugat cel rus, unde ado-

lescența primează : în literatura de primăvară sufletească a lui Ivan Turghenef, la Tolstoi, creatorul celor mai încântătoare fete, la Dostoiewski, cu întunecatul și sublimul Rascolnicoff, la Kuprin și în tot restul literaturii rusești, unde apare întotdeauna inevitabilul „student“, jumătate revoluționar și jumătate îndrăgostit.

Gide, Montherlant, Giraudoux și Mauriac sunt în Franța căpeteniile din curentul epic de reîntoarcere spre adolescență. Ei au salvat romanul francez dela moartea lentă, dar sigură, pe care o pregăteau pentru toate categoriile de cetitori Bourget, Zola, Ohnet.

Opera lui Panait Istrati este închinată în cea mai mare parte copilăriei. *Kyra Kyralina*, *Oncle Anghel*, sunt amintiri din această vreme ale lui Adrian Zograffi, alias Istrati. Titlul volumului tipărit în românește „*Între Trecut și Viitor*“ (unde găsim fermecătoarea poveste a căpitanului Mavromati) este simbolic pentru întreaga literatură istratiană. Ca toate marile creații ale spiritului uman, înfăptuite cu sânge și plămădite în experiențe proprii, iluminate de flacăra emoției subiective, scrisul lui Istrati își are rădăcinile adânc înfipite în viața lui intimă. Creația artistică s'a elaborat cu elemente din arsenalul vieții creatorului. Acest subiectivism excesiv nu este, după cum știm, izolat. El se încadrează perfect în marile mișcări ale problematicei spiritului contemporan, întors spre disecția interioară, pentru găsirea elementelor ultime. Datele fundamentale ale conștiinței sunt căutate cu o neobosită pasiune și scoase ostentativ în evidență, punându-se pe planul al doilea efemerul pitoresc și neesențialul, așa de bogate, totuși, în aparițiuni.

În perioada copilăriei, când se întuesc legile principale ale Cosmosului și ale Omului, avem și cele mai sguuitoare drame, și impresiile cele mai inedite. Căderea unei bonete din leagăn, în sbor ușor spre dușumea, descopere în fața ochilor mirați gravitația universală. Privirea îndelungată a degetelor și pipăirea lor dau primele elemente de cunoaștere: problema realului se amestecă cu jocul. Arderea cu focul îi arată deosebiri de temperatură și existența pericolului. Sânul matern îi dă căldura, hrana și știința atracției universale dintre oameni.

Tatăl și mama sunt factorii cei mai apropiați ai copilului, până la căpătarea unei independențe și întemeierea unui cămin, uneori, chiar mai târziu, până la moartea lor: comportarea acestor personaje diferite prin natură și funcție oferă elementele inițiale. Din jocul acestor trei membri—tată, mamă, copil—la care se adaugă influențele pur întâmplătoare ale mediului încunjurător, se desenează fizionomia viitoare. În această epocă se pun bazele acelu complex sufletesc, ce rămâne pentru totdeauna, numit de Sigm. Freud, cu ciudată și suggestivă rezonanță, complexul lui Oedip: adică, afecțiune exagerată pentru mamă, elementul duios și delicat în mijlocul micului univers ce se chiamă familie, și o antipatie—mai mult sau mai puțin mascată și de cele mai multe ori inconștientă—împotriva tatălui, elementul sever, masculul înarmat cu forță și cu dreptul de conducere, gata de a pedepsi, când odrasla iese din anumite orânduiele.

Cele două elemente principale ale familiei, tatăl și mama, fiind cu structuri și îndeplinind misiuni diferite, copilul, în mod natural, are reacțiuni și sentimente fe-

lurite. Posedând în germene instinctul diferențelor de sex, băiatul se va atașa de preferință mamei, iar fiica, tatălui. Se poate remarca în tablourile de familie că băiatul se așează în mod regulat lângă mamă, îmbrățișând-o afectuos, iar fata, ostilă, formează al doilea grup, aliindu-și pe părinte. O inspecție a vitrinelor fotografiilor este concludentă în acest sens. (În *Medelenii* lui Ionel Teodoreanu, Dănuț e „băiatul mamei“, iar Olguța „fata tatii“).

Antichitatea greacă a creat o tragică poveste în legătură cu complexul acesta sufletesc, fiul omorînd pe tatăl său și căsătorindu-se cu propria-i mamă. Mitul antic a fost reluat mai târziu de Freud și freudism, care i-au dat perspectiva și semnificația necesară în explicarea subteranelor psihice. Motivul oedipian se regăsește regulat în mitologia primitivilor, în poetica populară din toate vremurile, ca și în literaturile culte. Una din cauzele pentru care — de pildă — Oedip și Hamlet, marile capodopere ale literaturii universale, lasă o impresie așa de adâncă este și în faptul că se adresează aceluși complex sufletesc pe care îl purtăm cu noi, pe lângă perfecțiunea artistică pe care o reprezintă aceste două vestite tragedii.

* * *

În jurnalul lui Leonardo da Vinci este notat următorul vis, interpretat de Sigmund Freud într'o ingenioasă lucrare (*Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci, Gesammelte Schriften*, vol. IX, pg. 371-454): pe când se afla în leagăn, un vultur a venit și i-a deschis gura cu coada. Apoi, i-a mângâiat buzele de mai multe ori.

S'ar putea ca amintirea despre visul din pruncie a lui Leonardo să nu fie reală, ci numai o inconștientă creație ulterioară, apărută ca un vis infantil, o fantezie a orgoliului său, în legătură cu simbolul pe care îl reprezintă vulturul și cu continuile sale preocupări de aviație. E și îndoelnic ca asemenea amintiri să se găsească la o vârstă așa de fragedă, ca aceea a leagănului (maximum trei ani), deși Havelock Ellis e de părere că sunt destul de numeroase cazurile de acest fel, poate chiar la un an și jumătate. Dar nu e oare semnificativ ceea ce cred și ceea ce vor oamenii să fi visat în copilăria lor? Aceste imagini și presupuneri sunt în relație cu preocupări actuale, cu tendințe mai mult sau mai puțin fundamentale din epoca maturității. Visul lui Leonardo, în care un vultur îi deschide gura cu coada, — sărut simbolic al uniunii lui cu văzduhul — conține elemente comune oniricele invertițiilor. Freud spune precis: „sonderbar genug, dass diese Phantasie so durchwegs passiven Charakter an sich trägt; sie ähnelt auch gewissen Träumen und Phantasien von Frauen oder passiven Homosexuellen“, (Op. cit. pg. 397). Acest vis trebuie pus în perspectiva copilăriei lui Leonardo din care a ieșit cu o puternică fixare oedipiană, un fixaj în complexul matern.

Din cercetările lui I. Sadger, S. Ferenczi (dela Budapesta), W. Stekel (dela Viena) și Sig. Freud însuși, s'a stabilit că, în generalitatea cazurilor, delicvenții socratici au avut în prima copilărie nenorocul unei exagerate afecțiuni materne, iar tatăl, de cele mai multe ori, era absent din familie. În orice caz, raporturile dintre fiu și părinte erau relaxate, sau nule, ori de antipatie declarată. Identificarea și fixarea feminină

aduce cu sine sentimente și trăsături caracterologice identice. Prin identificare psihică, în care Libido influențează adânc, Oedip se transformă după imaginea aleasă, căutând asemeni Jocastei un Laïos și comportându-se în consecință. Deși bărbat, are trăsături pronunțat feminine, nu numai fizice, caracterizându-se printr'o moliciune și imprecizie trupească, ce ține de sexul contrar, ci și psihice, ca de exemplu: sentimentalism mărunț, diminutive, nevoia de protecție (nepotismul bucureștean invertit și cocainoman cade în aceeași categorie, stigmatizată de observația populară cu expresia de „feteleu“), preocupări puerile de joc și de amuzament ușor. Apoi, gusturi femeiești de înfrumusețare: spoiala feței — pudră, creion roșu de buze, negru pentru gene și sprâncene, cănirea părului — ; veșminte exagerat elegante, preocupare continuă deținută. Intr'un cuvânt: dandysm. (Oscar Wilde era regele modei și al vieții londoneze, King of life, cum îi scria lordului Douglas, efebul frumos și degenerat care l-a dus la pierzanie).

* * *

Complexul lui Leonardo (care are mare analogie cu al lui Istrati) a fost acesta: copil din flori, atașat până la trei sau pân' la cinci ani de mama sa, Caterina—servitoare la un han de țară—care l-a iubit cu desnădejdea fecioarelor înșelate. Dus apoi în casa tatălui său, notar florentin, căsătorit cu o bogată burgheză stearpă, a fost răsfățat atât de mama vitregă, lipsită de copii, cât și de Monna Lucia, bunica sa. Fixarea exclusiv feminină a fost definitivă. În tinerețe a fost ucenicul favorit al lui Andrea del Verrocchio și, împreună cu camarazii

săi de atelier, învinovățit de moravuri socratice. E însă aproape sigur că n'a cunoscut femeia. Frigiditatea și desgustul pentru raporturile sexuale le-a exprimat de nenumărate ori în jurnal. Intr'unul din desaturile inedite, unde se reprezintă actul sexual, cu detalii hidoase și cu un profund desgust în fizionomia bărbatului, (anticipând pe Félicien Rops, pictorul obsedat de tristețea cărnii), doctorul R. Reitler descopere simptomatice inexactități și trăsături, care dovedesc că acuza contemporană de homosexualitate nu era tocmai neîntemeiată. Unele detalii—imaginationul canal dela mamelă în legătură directă cu penisul—amintesc de visul din copilărie, interpretat de Freud. Elevii săi, frumoși și superbi efebi, erau aleși după criterii ciudate, unde dispozițiunile artistice erau cele din urmă considerate. De altminteri, Maestrul îi îmbrăca luxos, după cum arată însemnările minuțioase din jurnalul său. Din Cesare da Sesto, Giovanni Beltraffio, Andrea Salaino, Francesco Melzi — școlarii inimii lui — niciunul n'a lăsat urme glorioase în pictură. Singurii adepți de talent ai direcției leonardești, ca Luini și Bazzi, n'au făcut parte din ucenicii săi, n'au împărțit pâinea și locuința Maestrului, așa cum era obiceiul în vremea Renașterii, ci s'au dezvoltat și au lucrat separat.

În Ludovico Sforza, zis Maurul, duce al Milanului, Leonardo își găsisse protectorul, pe Laïos, și un înlocuitor ideal în complexul patern. (Ceva analog vom găsi mai târziu în raporturile *Romain Rolland — Pannait Istrati*). Cu ocazia învingerii definitive a Maurului și luarea lui în prizonierat de către Francisc I, Leonardo notează în jurnal: „il duca perse lo stato e la roba e libertà nessuna sua opera si fini per lui“,

nici o operă de-a Maurului nu s'a sfârșit, după cum nu se va sfârși nici Cina cea de taină, nici Gioconda, nici „Marea pasăre mecanică“ nu va sbura vreodată.

Surâsul Monei Lissa e surâsul Caterinei, mama lui Leonardo. Surâsul e leitmotivul operei leonardești. Stărue pe buzele fine ale nemuritoarei Gioconde, pe buzele arse ale sfinților, pe figurile crispate ale martirilor, în gura nerușinată a lui Bacchus — așa de feminizat de marele pictor italian. Surâsul e o reminiscență a complexului lui Oedip, e zâmbetul Caterinei, mama izgonită dela afecțiunea și creșterea fiului ei, un semn, un tic simptomatic, o reminiscență ce dezvăluie dureroase reziduuri.

În situație identică de fixare oedipiană, în complexul matern, este cazul lui Panait Istrati. Subt steaua Monei Lissa — Caterina, surâzătoare, obsedantă și îndepărtată în neant—se desfășurase arta picturală a lui Leonardo. Pe figurile madonelor, ale copiilor, bărbaților, pe acele ale zeilor, satirilor și Panilor stăruia aceleași trăsături cu același zâmbet nedeslușit: idealul și paradisul pierdut, nostalgia după sânul cald și etern al Mamei.

Neuitata mamă din Baldovineștii Brăilei, spălătoreasă și sfântă, pasionată și înțeleaptă ca un proverb de Anton Pann, figură autentic românească și una din cele mai duiosase și mai tragice figuri ale literaturii universale, este zeița ocrotitoare a operei lui Panait Istrati. Ea ne oferă cheia cu care se poate pătrunde în explicarea destinului fiului său, rătăcitor subt zeci de ceruri, din România în Siria, de aici în Franța, din Franța în Grecia, apoi în Sovietia, negăsind odihnă nicăieri, sfâșiat de tendințe contradictorii și de dorul torturant al absolutului.

Complexul lui Oedip, pe care orice bărbat îl are în stare latentă și sub diverse dozagii, atunci când se fixează matern, modelează caracterul viitor al copilului după exemplul său. Trăsăturile fundamentale vor fi, deci: *instabilitate*, (datorită faptului că se află la un punct de intersecție), feminitate, tendință spre duioșie, delicateță extremă (e de reamintit cazul lui Proust — le petit Marcel — cu fixaj exclusiv matern), virtuală sau reală comportare de homosexualitate pasivă și predilecție, în cazul când are talent de scriitor, pentru aceste cazuri. (Stavro al lui Istrati și nesfârșirii inverși proustieni). Instabilitatea a fost blestemul femininului Amiel, tot un oedipian și el. Și nu e oare caracteristic că Diderot, simbolul enciclopedismului, al instabilității ridicat la rangul de principiu universal, a fost copil din flori, asemenea lui Leonardo?

La Panait Istrati biografia tatălui este incertă, în orice caz foarte neguroasă. Figura de contrabandist grec, pomenită de atâtea ori, evocă lipsă prelungită de acasă, teren proprice pentru formarea complexului. Iar atmosfera de coșmar și pericolele permanente de care e însoțită meseria dubioasă de contrabandist intensifica și dramatiza dragostea unei femei nefericite care găsea mângâere numai în afecțiunea singurei odrasle, rămase dela bărbatul iubit. Această circumstanță o socotesc hotăritoare pentru formația sufletească a lui Istrati,

Din amintirile brăilene ale copilăriei lui, răspândite în scrisorile așa de savuroase și de pitorești, publicate pe vremuri în „Adevărul Literar și Artistic“, sau în celelalte volume ca Intre Trecut și Viitor, Oncle Anghel, Codin, etc. aflăm de peregrinațiile celor doi:

mamă și băiat, în diversele cartiere ale portului dunărean. Viață agitată și grea, unde spălatul și cusutul sunt veniturile unice ale acestei mici familii. Stăruința de fiecare zi, pentru a-și hrăni și crește copilul prin munca brațelor ei, precum și depărtarea de alți membri ai familiei, rămași la țară, a mărit afecțiunea maternă.

Psihologia acestei țărănci din Baldovineștii Brăilei este prea importantă pentru explicarea operei istratiene, ca să nu ne oprim un moment în marginea ei. În sufletul mamei marelui scriitor s'a petrecut drama desrădăcinării, atât de tipică societății românești. Părăsind satul strămoșesc, a trecut la sfârșitul veacului anterior, văduvă și împovărată cu un copil, în viața deosebită de oraș, ceva mai mult, de port, unde discrepanța naturală între cele două medii trebuie s'o fi simțit până la paroxism. Proletarizarea țăranului, prin trecerea dela economia naturală la economia de schimb, e vechea problemă marxistă, reprezentată la noi de Dobrogeanu-Gherea și, în ultimul timp, cu alte argumente și cu altă coloratură, de d. St. Zeletin. Epoca de tranziție, trecerea dintr'o clasă socială în alta, a fost, însă, subiect mai mult comic în literatura noastră, mai ales în junimism; ori caragializare sau șarjare estetomană,—ca la Duiliu Zamfirescu, în Tănase Scatiu—iar nicidecum tragism, așa cum a fost realitatea și cum se prezintă și la această țărăncă din Baldovinești. Proletarizarea ei și a lui Istrati intră în legea de aramă a procesului de industrializare și de modernizare a țării noastre.

Dar să urmărim pe latura psihologică acest proces de transformare social-economică. În Brăila, eroina

noastră trebuie să fi avut de întâmpinat pe lângă greutățile materiale și ciocnirea inevitabilă cu mediul înconjurător. Inferioritatea ei de țărăncă, necunoscătoare a tablelor de valori și a concepției generale de viață citadină, a simțit-o, probabil, în detalii intime și dureroase, strivind în germen încercările de apropiere și de asimilare în noua lume. Atenția din afară s'a concentrat atunci înăuntrul familiei, adică asupra fiului unic. Desaxarea, care e o urmare a trecerii dintre grupări sociale, a fost lozul acestei țărănci, silind-o a-și găsi menirea și preocuparea unică a vieții ei în „Panaitachi“, scriitorul european de mai târziu. Această acaparantă preocupare maternă a modelat trăsăturile sufletești ale scriitorului, conform acelor legi general-omenești, care definesc complexul lui Oedip.

Creațiunea artistică, așa zisele momente de inspirație, care au în ele ceva inexplicabil, aproape miraculos, sunt astăzi — datorită freudismului și metodelor excelente de sondaj psihologic pe care le-a descoperit — ceva mai clarificate, inteligibile și oareșicum demontate în mecanismul lor intim, când cunoaștem activitatea sufletească din subconștient, activitate ce-și continuă drumul și în momentele când cercul luminos al conștiinței și-a îndreptat atenția spre alte domenii. Lapsus-urile, acțiunile nemotivate, ticurile, simpatiile brusce, schimbările uimitoare, improvizarea scilpitoare, ca și rezultatele rotunjite, dense de gândire, presupun o lungă, tainică, și laborioasă pregătire. (Mărturisirile matematicianului-filosof Poincaré sunt revelatoare în această direcție). La marii creatori, această viață subterană se presimte totdeauna. Cu cât este mai adâncă și mai variată, cu atâta roadele sunt

mai încărcate de sevă și mai capabile unei rezistențe la dinte vremii. Aureola de mister și fatal, cu care sunt încunjurate marile personalități creatoare, e nimb de sfințenie, aliat cu ceva demonic. Lipsa umbrelor și a penumbrelor din silueta spirituală e de obicei rezervată vinișoarelor mici de energie creatoare, ploii rapide, însoțite și plicticoase, lipsite de grandoarea furtunilor, însoțite de întuneric înăbușitor, trăsnete și sloată rodnică ulterioară.

Cercetările psihanalitice n'au, bineînțeles, nimic de-a face cu analiza și explicarea ultimă a talentului sau a geniului și nici cu valorificarea estetică, domeniu deosebit și hotărîtor. Psihaliza ajută numai la o mai clară înțelegere a operei, legând-o de viața intimă a creatorului, punând în evidență însemnătatea sexualității și a copilăriei pentru evoluția ulterioară. Marginile psihanalizei le-a arătat însuși Freud, în ceiace privește fenomenul artistic: „wenn uns die Psychoanalyse auch die Tatsache der Künstlerschaft Leonardos nicht aufklärt, so macht sie uns doch die Ausserungen und die Einschränkungen derselben verständlich“. (Gesammelte Schriften, vol. IX, pag. 453).

Nu poate fi socotit, deci, capitolul nostru psihanalitic, ca o încercare de Erostat împotriva lui Panait Istrati, singurul nostru romancier cu mare reputație europeană. Și nici nu ne însușim pretenția altor discipuli ai lui Freud, care, prin patografia sexuală a scriitorului, cred că înlocuesc definitiv critica literară. E o exagerare inutilă. Critica psihanalitică e o ramură mai nouă a criticii psihologice și completează pe cea literară, oferindu-i ipoteze și orizonturi nouă.

Saint-Beuve întrebuițase pentru prima dată în Franța

metoda explicării psihologice în critica literară, bazându-se pe biografie, iar nu exclusiv pe operă. Dintre urmașii lui Sainte-Beuve pot fi socotiți Taine și Paul Bourget, adică două momente principale în critica franceză. (În România curentul își are reprezentanți în d-nii G. Ibrăileanu și M. D. Ralea).

Metoda psihologică a fost perfecționată de psihanaliză, punându-i-se la dispoziție sugestii ingenioase, o nouă dialectică, uneori rezultate precise și o tehnică de o rară fineță. E regretabil, desigur, că trebuie intrat în detalii așa de intime și—personal—avem o mare jenă; deaceia cu greu ne vom decide să aplicăm metoda și la alți scriitori români. Suntem absolviți în cazul de față prin splendidele efuziuni autobiografice ale lui Istrati, care îngăduie să privim mecanismul creației lui și să explicăm anumite caracteristici.

* * *

La Panait Istrati, ca și la Leonardo, am avut, așa dar, fixarea infantilă în complexul matern, din care a rezultat instabilitatea, vagabondajul intelectual, curiozitatea de a afla lucruri nouă, dorința imperioasă de a-și transforma sufletul într'o caravană, aflată veșnic în călătorie.

Si le grain ne meurt... (titlu care luminează întreaga problemă) arată că André Gide, care a exaltat bucuria voiajului fără țel și fără sfârșit, are același complex. Tatăl său — șters profesor la facultatea juridică — moare de timpuriu, lăsându-și copilul pradă afecțiunii tumultoase a unei mame, care își concretizează în fiul unic toate rezervele unei iubiri vag împărțășite în mariaj și aflată, dela moartea soțului, în permanentă ostilitate

cu restul familiei și cu mediul incunjurător. Aceste teribile tragedii familiare sunt subiecte favorite în literatura franceză. În ultima vreme, François Mauriac a redat cu mijloace simple, de-o clasică sobrietate, cruzimea neîntrecută și infernul fără de scăpare în care se sbat acești prizonieri ai afecțiunilor unice. Striviți sub povara dragostei materne, pășesc în viață schilozi, infanțili, lipsiți de bărbăție și de curaj, bieți pensionari ai vieții, înainte de a o înfrunta. Un pasagiu din Pannait Istrati redă pregnant această răscolire de sentimente, când copilul încearcă zădarnic o neatârnată de sub influența copleșitoare a mamei: „le jeudi seul, dans ma vie d'écolier, était plus beau que le dimanche. C'est qu'il n'y avait pas dans la semaine d'autres moments aussi longs et aussi doux où je fusse *maître de moi et de mon univers*. Non que ma mère m'eût jamais empêché d'aller où je voulais, mais je savais que le dimanche et les jours de fête, elle était heureuse d'avoir ses heures de repos en ma compagnie ; je passais donc mes dimanches près d'elle ; il n'y avait que le jeudi pour m'emplir la poitrine de *ce souffle divin qui est la conscience d'être entièrement libre, même de l'amour de sa mère*“. (Codine, pp. 64—65).

Pentru a scăpa de această lentă sugrumare psihică, copilul fugea la Codin, care-l atrăgea prin forța lui atletică, sau în port: „habituellement, le port et le Danube (mon Danube !), c'était là ma promenade passionnément aimée du jeudi“. (Codine, pg. 65).

Băiatul simțea instinctiv diferențele care-l despart de mama lui și-și căuta tovarăși pentru a se modela conform lor. Deformarea a rămas, însă, definitivă.

Din complexul lui Oedip, aflat în subconștientul lui Leonardo și André Gide—famos delicvent socratic— a rezultat curiozitatea lor infinită, instabilitatea preocupărilor și vastitatea aspirațiilor. Tot din complexul lui Oedip derivă vagabondajul lui Istrati prin Siria, Palestina, Liban, Egipt, Elveția, Franța, Grecia— de unde a fost expulzat, — și primit sărbătorește în „Uniunea Republicelor Sovietice“ pentru a pleca desamăgit și cu scandal spre altă „flacăra“. (*Vers l'autre flamme*, 3 vol.). Pretutindeni duce dorul acelei minunate mame, țărâna română din Baldovineștii Brăilei, de care vrea să scape pentru realizarea destinului său bărbătesc și la care se va întoarce statornic. Prin destin și prin structura sufletească, modelată de mamă, Istrati este un fiu al pământului românesc. Oricât s'ar depărta, nu-și poate tăia rădăcinile, care sunt înfipte adânc într'un mormânt din marginea Brăilei.

Când a ajuns celebru, cu o carte pasionantă în limba franceză, cu gâttelejul sfredelit și în inimă cu desperate și contradictorii dorinți, aveam ultimul act dintr'oe dramă care aparent se termina. Pe când se afla simplu lucrător în Elveția, Istrati a primit vestea morții mamei sale. Pentru psihanalist, nu e o simplă întâmplare că forța creatoare a erupt după moartea ei și la o vârstă așa de târzie, după ce trecuse prin jurnalistică—românească sau străină — și ar fi putut foarte ușor să-și stabilească un centru de activitate literară. Relativ la aceste refulări, n'a spus oare Wittels că avântul creator al genialului Freud s'a intensificat după moartea tatălui său, explicându-i și tendințele despotice—adânc simțite în istoria și anecdotica psihanalistului—prin acest fixaj patern, care a format până la epoca morții tatălui

său un obstacol inconștient la câștigarea unei independențe totale? „Bătrânii care nu lasă pe cei tineri să trăiască“ e un loc comun de adâncă înțelepciune și cu exemplificări multiple de psihologie comparată, primitivă sau modernă.

Trebue oarecare bărbăție și mult curaj pentru debarasarea de balastul trecutului — păstrându-i numai esența și principiile lui generatoare—pentru a da posibilitate trăirii vieții proprii, fără immixtiunea prea împovărătoare a generațiilor precedente. *Manes* se transformă câteodată în *striges* și e necesară înfigerea unui cuțit în inima strigoii—cadavru întors cu fața în jos în sicriu, după cum spune superstiția populară—pentru a scăpa de urmărirea lui nefastă. Această darwiniană luptă de distrugere între generații, pentru câștigarea independenței și a unei fizionomii proprii —păstrându-se dela sine asemănarea dintre copii și părinți, vița ereditară, patrimoniul istoric milenar, autohtonía neamului respectiv—e una din frumusețile și învățăturile tragice ale istoriei. Și tot această învățătură ne arată ce greu este o relativă eliberare de *balastul* istoriei, fiindcă lupta cu datele primordiale este o nebunie inutilă. Ereditatea și atmosfera primă a copilăriei trasează drumul pe care în maturitate individul îl va folosi cu necesitate. Abaterea din marginile indicate e legată cu pericole grele și renegarea substanței proprii. Această depozitare lentă a vremii și a evenimentelor se face după legile ineluctabile ale autohtoniei, care asimilează numai elemente omogene și le transformă în unități organice.

* * *

Libido este dotat cu posibilitatea sublimării, adică cu posibilitatea preschimbării obiectului său inițial prin alte țeluri, prin muncă de tot felul, prin creație artistică, culturală, științifică sau practic-economică. Pedagogia modernă se bazează pe cercetările freudiene asupra sexualității infantile, a zonelor erogene și a șocurilor care trebuiesc evitate, încercând corectarea și educarea instinctelor în sensul unei sociabilități maxime. Caută mai ales scăparea de sub teroarea hazardului prin îndepărtarea posibilităților în care iau naștere șocurile diverse, cu urmările lor nefaste.

Din izvoarele de energie, sustrate lui *Libido*, s'au construit și monumentele nepieritoare ale civilizației. Balzac povățuia castitate unui tânăr confrate: „o noapte de voluptate însemnează o jumătate de roman pierdut“. Iar Victor Hugo : „le mariage c'est le tombeau de la gloire“. Sunt regule pe care atleții și gimnaștii olimpiadelor antice le-au păzit cu sfințenie. Sunt cunoscute și modernilor zeloși de glorie sau absorbiți de creația spiritului. (Un Kant, un Spinoza, au murit feciorelnici). Dar funcția de reproducere la individul mijlociu, ca și la omul de geniu, îi imprimă anumite trăsături în raport cu evenimentele sociale și cu hazardul din viața sa.

Importanța lui *Libido*, pusă în lumină de freudism, a speriat pe toți pudicii și a aliat încă odată ipocrizia cu minciuna, cei doi prietini nedespărțiți. Panica ivită între filistini, când aud de „*pansexualism freudist*“, e irezistibil de comică. Dar bravura cu care a pus accent și claritate în penumbra apărată cu desperare de pudibonderie, e meritul lui Sigm. Freud și faptă de adevărat medic. Dealtminteri operația numai un medic o

putea s'o întreprindă, această splendidă meserie fiind de obicei absolvită de minciună și de prejudecăți. Instinctul de reproducere și cel de conservare—principale instincte omenești—determină evident și compoziția sufletească. Drumurile și simbolurile lui Libido au fost cunoscute rudimentar, (dar exact) și de străvechea înțelepciune a neamurilor. Tâlmăcirea visurilor, făcută, de pildă, de cătră vracii egipteni și chaldeenii nu se deosebește esențial de aceea a medicului vienez.

Freud a sistematizat experiențele milenare și a găsit metode nouă și ingenioase prin care se verifică și se găsesc juste observațiile empirice populare.

Funcția sexuală, cu tezaurele ei de afecțiune și sentimente care o însoțesc, poate fi modelată de condiții și fapte din afară. În acest caz, ia anumite forme și provoacă apariții nouă în domeniul psihologiei comune. Fără a fi neapărat patologice, constituiesc variații dela tipul obișnuit. Astfel e complexul lui Oedip, când fixajul poartă o singură coloratură, fiind lipsit de echilibrul celor două influențe: paternă și maternă. Această circumstanță schimbă caracterul într'un anumit sens. E simplu să pui nestatornicia și vagabondajul lui Istrati pe seama... caracterului. Dar s'a explicat ceva printr'un cuvânt vag? Din ce cauză s'a dezvoltat caracterul în acest sens și nu într'altul? Iată o întrebare fără răspuns. Ori opera istratiană e în funcție, ca și a lui Maxim Gorki — a se vedea „Bunica“ — de vagabondaj și nostalgie, nu numai prin conținut: aceste complexe au determinat și tehnica povestirii, precum și tonul ardent și înfrigorat. Subiectivismul lor iremediabil feminin se arată prin persoana întâia, întrebuintată cu deosebită plăcere, și prin caracterul de amintiri pe care iubesc

a-l împrumuta la tot ceiace scriu. Nu e de mirare dacă hotărîrea de a scrie e un fel de nouă retrăire, o spovedanie, prin care se elimină toxina inhibițiilor. În artă ei sublimează rezervele lui Libido, care nu au putut fi canalizate în direcția indicată de fascinația Jocastei, refulările fiind folosite în construcția personajilor — toate cu un aer de feminină tandreță — și în acest mod se liberează de presiunile psihice, ferindu-și mecanismul interior de nevroze. Spovedania religioasă era o terapeutică sufletească. Lipsa ei în timpurile moderne se răsbună prin nervozitatea și cumplita desagregare intimă a individului epocii noastre triste și nefericite.

* * *

După ce părăsește pe Kir Nicolaie, plăcintarul brăilean, (*Codine* pp. 167—235) și începe comerțul ambulant prin bâlciuri, cu Stavro, tânărul și pasionatul în prietinie Adrian Zograffi se simte îmbrățișat cam ciudat într-o noapte de tovarășul său pe când dormeau împreună într'un hambar. Explicările indulgente cerute de Zograffi sunt relatate pe larg în *Kyra Kyralina*, opera de debut a lui Istrati. Stavro a avut — ca toți inverțiții — complexul oedipian cu fixarea puternic feminină. Iubea cu pasiune pe mama sa și pe frumoasa-i soră Kyra. Când musafirii (sau mai exact amanții) veneau cu vin, muzică și prăjituri, pentru veselele femei, copilul Stavro era gelos pe ei din pricina îmbrățișărilor pe care vedea că le primesc dela mamă și dela soră. Fiindcă și el iubea să se joace și să mângâie părul de aur al Kyrei. Ura față de vizitatori era egal îndreptată împotriva tatălui și a fratelui său mai mare, brute care

torturau ființele iubite, deși necredincioase, căpătând de-atunci repulsia față de masculinitate și modelându-se exclusiv după Jocasta (aici Kyra), tatăl locuind în altă casă. După cunoscutele peripeții, Stavro și sora sa rămân orfani, fiind crescuți și îngrijiți câtva timp de un hangiu. Vagabondând pe malurile Dunării au fost răpiți și duși la Constantinopol, unde frumoasa Kyra a făcut deliciile unui harem. Stavro a fost pervertit de barcagiu. Reușind să fugă, a căzut în ghiarele unui bogat pașă, când — asemeni elevilor lui Leonardo — a fost îmbrăcat în haine luxoase, hrănit bine și ținut închis. În tot acest timp, Stavro suspina după Kyra, dulcea Kyră, cu păr blond și mătășos.

Din aceste întâmplări, care au schimbat structura psihică și chiar fizică a lui Stavro, rezultă pederastia, amicrofilia excesivă și vagabondajul lui de toată viața. În amintirile din copilărie ale lui Adrian Zograffi, descrise în *Codine, Une nuit dans les marais* și *Kir Nicolas*, se poate verifica foarte bine complexul lui Oedip la Panait Istrati și se regăsesc rădăcinile vagabondajului lui, provocat de anumite întâmplări ce se așează în epoca formației prime: „avant de venir loger dans cette cour, nous avons habité pendant plusieurs années, à l'époque la plus consciente de mon enfance, dans le quartier de *Comorofca*, à deux cents pas d'ici. Ma mère est ainsi faite: elle déménage d'un endroit, dès qu'elle y sent que les intrigues vont l'entraîner dans leur tourbillon". (Codine, pg. 35). Mutarea continuă a acestei mame este și un simptom al propriei ei desadaptări. Transplantarea din Baldovinești în mahalalele Brăilei nu putea fi făcută fără a aduce cu sine și desaxarea celor între două lumi: „et encore

avons-nous passé ces dix dernières années dans deux quartiers seulement; mais quand j'étais petit, il nous arrivait de déménager deux, trois fois par an: à Saint-Georges et à Saint-Démètre, au printemps et en automne". (Codine, pg. 35). E de două ori caracteristică că Zograffi deosebește perioade în obiceiu mutatului: a) „quand j'étais petit“, b) „à l'époque la plus consciente de mon enfance“. Întâiu pentru acuitatea desaxării și explicarea psihologiei mamei lui Istrati, care cu vremea începe să se obișnuiască cu viața de oraș, fără a ajunge, însă vreodată, la o împăcare definitivă. Al doilea, pentru impresiile fundamentale provocate asupra lui Panaitachi, fiindcă „faut-il vous dire combien ces changements de quartiers étaient pour moi riches en émotions? Pâques et Noël eux-mêmes ne représentaient pas à mes yeux d'aussi gros événements“. (Codine, pg. 35).

Ziua când avea loc mutatul, după o prealabilă curățenie generală a noiei locuințe — („la dure journée du netoyage des deux chambres, lesquelles étaient presque toujours abandonnées par l'ancien locataire dans un état lamentable de saleté“, (Codine, pg. 37)— era o sărbătoare pentru Panaitachi: „enfin, le jour arrive, c'était l'amusant voyage derrière la charrette transportant le bagage, quand maman portait avec les plus grands égards nos deux belles lampes à pétrole, et moi le réveille-matin, seuls objets qu'elle ne voulait plus emballer depuis le plus malencontreux de ces déménagements (**pour moi mémorable**), quand elle trouva **ses** lampes en morceaux et son réveil détraqué“. (Codine, pg. 37—38). De ce această zi, când s'au spart cele două lămpi cu petrol și ceasornicul-deșteptător

sunt memorabile (*pour moi mémorable*) pentru Panaitachi? Insistența în paranteză și rezervarea acestei amintiri pentru sine, nu și pentru mamă, e simptomatică. Mecanismul uitării ne arată că se șterg cu predilecție lucrurile neplăcute, ceiace vrem să uităm. Evenimentele pe care le reținem multă vreme în memorie și sunt capabile să provoace, încă, reacțiuni de sensibilitate, însemnează că ne-au impresionat adânc și se integrează în complexe puternice și vitale. Deaceia și uitarea e socotită, fără să ne dăm sama de ce, ca o lipsă de atenție, ca o falșitate și ca un semnal. Intre iubiți e impardonabil, între soți provoacă oragii. În societate e începutul răcelii și al inamicității. Uitarea, ticurile, lapsus-urile sunt afirmații ale subconștientului pe care censura nu le-a refulat suficient, lăsând să scape pe sub furcile ei caudine într'un moment de oboseală sau din lipsă de concentrare. Pentru observatorul experimentat, aceste „nimicuri“ îl ajută să pătrundă în substraturile ascunse ale celui analizat. Ele îi arată mai repede și mai exact decât afirmațiile gratuite, realitatea pe care nu vrea s'o dea la iveală, din felurite motive. Se poate întâmpla ca cineva din afară, condus de anumite semne și acte simptomatice, să lămurească cu mai multă precizie și să pue un diagnostic mai adecvat, decât însuși „pacientul“ sau „delicventul“. Această știință și artă a interpretării este de extraordinară importanță la interogatoriile judecătorești.

Dacă ne gândim la obiectul pe care îl reprezintă lucrurile sparte la mutarea lui Istrati și a mamei lui, povestită în *Codine* (pg. 35—164), precum și la întrebuintarea dată acestor lucruri, înțelesul e clar și arată interesul micului copil Panaitachi pentru ele. Nu e

vorba în amintire de vre-o farfurie sau ceașcă, egal de casabile, ci de lampă și de ceas-deșteptător, adică două obiecte înrudite prin felul lor. Lampa cu petrol se referă la somn și la noapte, iar ceasornicul-deșteptător măsoară somnul și anunță sfârșitul nopții. Lampa e introducerea la somnul dulce și cald dela sânul mamei. Trebuie stânsă pentru a dormi. Ceasornicul-deșteptător întrerupe această plăcută stare. Ambele obiecte sunt antipatice prin definiție, fiindcă lampa *trebuie stânsă* pentru a intra în pat. Distrugerea ei la mutat însemna somn. Deșteptătorul e călăul voluptății nocturne și al patului. Indepărtarea celor două obiecte era deci binevenită, mai ales pentru un copil singur, probabil alintat și culcat în fiecare seară la sânul cald al mamei. Aceste detalii sunt semnificative în complexul lui Oedip, la Panait Istrati, aruncând o lumină deosebită, care arată intensitatea complexului și durata lui, dacă târziu, la maturitate, își amintește de spargerea lămpilor și a ceasornicului, odată, la un mutat. Insistența parantezei (*pour moi mémorable*) întărește explicarea noastră, la care coroborează și cele trei pronume: „*elle trouva*“, „*ses lampes*“ et „*son réveil détraqué*“, copilul Panaitachi refuzând orice solidaritate cu aceste neplăcute instrumente.

Din aceste complexe infantile — unde mutatul era dogmă, și Jocasta, vestală care veghea fără să știe la focul nimicitor al „mutatului sufletesc“ — explicăm vagabondajul și subiectivismul istratian. Tehnica romanelor sale e în funcție de ele. Nu avem propriu zis romane, adică evocări epice, ci amintiri personale sub formă de romane. Istrati renunță la descripția obiectivă a personagiilor, a mediului și a dramei care

se inchiagă între eroi, sau între eroi și mediu, așa cum găsim la tipul comun al romanului. El colorează atmosfera și epoca prin antipatii sau afecțiuni personale. Atitudinea distantă și voit nepărtinitoare de zeu creator a scriitorului de romane, curiozitatea rece, aproape științifică a naturaliștilor, când își face ucenicia și educația literară, nu l-au putut entusiasma. Complexurile infantile erau prea puternice. El se va amesteca în viața eroilor săi, împărțindu-le laude sau blamuri. Nu știe să fie un romancier care să facă o concurență stării civile. Nici nu poate observa, fiindcă posibilitatea de transpunere în alte suflete presupune stângerea subiectivismului și înțelegerea altor vieți, prin obiectivare proprie. Nu poate să facă istorie și epism. Eroii lui sunt prietinii ori dușmanii de-a-lungul aventurilor, sau resfrângeri ale pasiunii și ale exaltării lui în figurile întâmplător întâlnite în drum. Nu are numai un prietin, ceiace ar presupune statornicie și afecțiune electivă, ci o cantitate considerabilă în cele patru puncte cardinale. Obsesia Jocastei îl urmărește inconștient, negăsind-o nicăieri. Psihologia lui este o psihologie a căutării. În această goană adună povești, anecdote, documente omenеști, care sunt, în fond, arme pentru cucerirea de suflete nouă, când are ocazia și impresia că regăsește ceva din asemănarea și trăsăturile Jocastei. Deaceia și amicițiile lui Adrian Zograffi nu sunt egalități, tovărășii, confesiuni și schimb dialectic, ci feminini estropiați, ca Stavro, sau giganți, cum e Codin, care exercită asupra lui o influență aproape fizică: „Cordine roulait de petits yeux vifs et intelligents, et quoiqu'il n'y eût rien de doux dans l'expression de sa figure muscullеuse, saillante, brutale,

il m'attirait pourtant par une force, une volonté contre laquelle je ne pouvais pas me défendre. Ce qui contribuait à adoucir la férocité de cette face mâle, aux maxillaires de fauve, et la rendait pour ainsi dire humaine, c'étaient ses dents blanches, d'une blancheur et d'une régularité parfaite". (Codine, pg. 54).

Adrian Zograffi pânđește pe Codin și-l dorește cu intensitatea fizică a unei amante: „ce matin-là paix coutumière faisait défaut: c'est que... je ne savais pourquoi, j'allais chercher Codine. J'avais conscience que mon désir de le remercier n'était qu'un pretexte; mais depuis longtemps *je sentais un fort besoin de regarder encore une fois dans ses yeux petits, violents*“.

(Codine, pag. 66). Indulcirea forței fatale, de care se simțea atras Zograffi pentru atleticul și violentul Codin, prin albeața și regularitatea perfectă a dinților, care puneau o pată de lumină în figura brutală, amintește de un leit-motiv din Ana Karenina. Pentru a face sezisabil prestigiul irezistibil exercitat de Wronski asupra Anei, Tolstoi notează obsesia sensuală a eroinei pentru dinții de lup ai ofițerului. Dantura puternică e de-obicei un semn de primitivitate, de tinereță, de forță și de sănătate fizică. Când Wronski râdea cu dinții și cu gura lui frumoasă, anxietatea și grijile Anei dispar, părăsindu-și pe Sergiu, copilul ei cu Karenin, și urmându-și amantul unde își găsisse împlinirea erotică pe care înaltul funcționar Alexei Alexandrovici Karenin, prin vârsta prea matură, urîțenia și temperamentul lui meticulos și rece, o agasa sau o lăsa nepăsătoare. (Munca excesivă și multiplicitatea ocupațiilor lui Karenin erau un refugiu și o încercare de justificare a subconștientului său față de Ana).

Un critic francez a notat odată desagregarea și deprimarea psihică a personajilor lui Mac-Orlan prin detaliul că toți își rod unghiile. Ana Karenina și Adrian Zograffi au obsesia dinților albi și puternici, ca de lup, obsesie specific feminină. În operele lui Maxim Gorki cred că nu există bărbat, fără a fi descris întâiu prin musteață sau barbă, podoabe prin care îi fac deosebită plăcere să pună în evidență masculul. Când Romain Rolland—Laïos și protector—a vorbit despre Panait Istrati ca despre un Gorki balcanic, n'a fost o apropiere întâmplătoare, datorită soartei lor identice, ci romancierul, cu infailibil instinct, a distins afinitatea structurală. Ambii au complexul lui Oedip foarte puternic, printr'o copilărie asemănătoare, unde tatăl lipsește.

O chestie de tehnică a romanelor lui Istrati, pe care o lămurește psihanaliza, este următoarea: se spunea că forma de „înșirare de povești“, lipsa de sistematizare concentrică a dramelor istratiene ar fi o influență orientală. Se pomenea cu această ocazie destul de vag „O mie și una de nopți“. (La noi în România, d. E. Lovinescu). Pribegia în Asia-Mică și Egipt îndreptăța o presupunere în acest sens. Dar înșirare de povești este și Decameronul lui Boccaccio. Strânși în cerc izolat, de teama ciumii, fiecare conviv scoate la iveală amintiri imaginare și reale, anecdote și povești. Nici nu prea văd cum tehnica poveștilor lui Istrati ar fi o influență neapărat orientală, de vreme ce basme, anecdote și înlănțuirea lor, sub formă de povești înrudite, au toate popoarele, nu numai Orientalii. Când o bunică—la noi—începe să spună basme la nepoți, tehnica e identică, basmele

înşiruindu-se („înşiră-te, mărgărite!“) după o logică specială, după înrudire de subiecte, de atmosferă, de personaje și de asociații, exact ca la Istrati.

Tehnica de romancier la scriitorul nostru, care putea fi cea obișnuit europeană sau românească cultă, e în cazul de față o necesitate sufletească, personală. Până la Istrati a ales forma aceasta deslănată și asociativă fiindcă convenea mai bine conținutului liric pe care îl au romanele sale. Ele încep întotdeauna cu „Je“ și sunt sub formă de amintiri. Se intitulează caracteristic „*Les récits d'Adrien Zograffi*“ și sunt dedicate copilăriei:

I Kyra Kyralina

II Oncle Anghel

III Les Haïdoucs

1 Présentations des Haïdoucs

2 Domnitza de Snagov

Apoi Codine (supratitlu: „*Enfance d'Adrien Zograffi*“). Cu Codin se încheie copilăria lui Adrien. („*Fin de Codine et de l'enfance d'Adrien Zograffi*“, pag. 235). În total, deci, cinci volume. Autorul nu descrie copilăria, ci o retrăește cu patetism. Pleacă, cum plecase și Marcel Proust,—care face parte din aceeași familie a anxioșilor și a oedipienilor—, „în căutarea timpului pierdut“. Refulările care îl oprimează—ipoteza că astma nervoasă a lui Proust își are rădăcina aici, nu cred să fie gratuită pentru cel care cunoaște freudismul și este obișnuit cu aparițiile malade ale refulărilor—sunt scoase în lumina conștiinței și analizate. Rezidurile sunt eliminate și toxina lor nu mai constituie un pericol iminent al sufletului. Romanul

și creațiunea literară e o voluptate prin retrăire și o terapeutică pentru autobiograf.

* * *

Automatismele și depozitele subconștientului, căpătate în vremea copilăriei, conduc activitatea de mai târziu a maturității. Jaloanele puse de întâmplare și mediu rămân indelebile. O evadare din vagabondaj echivalează deobicei cu nesfârșite torturi intime, cu disperări, cu smulgerea din carnea vie a trecutului copleșitor. Când o censură prea puternică, într'o personalitate disciplinată, refulează amintirile precise și propulsive, dorințele obscure care vin în cortegiul lor demonic și asocial, atunci forțele incluse se răsbună viclean prin colorarea ciudată a activității personale. Discrepanța între mască și profilul exact al individului se accentuează până la neverosimil și scabros. Din jocul acesta curios și pasionant se nasc nuanțe și armonii inedite, unde disonanța e întrebunătă ca într'o frază muzicală wagneriană, pentru redarea unor accente stranie și ritmuri nouă, care să exprime toată iremediabila destrămare interioară și suflul destinului nemilos.

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Psihanaliza Judiciară	5
CAP. I. — Interpretarea textelor și interpretarea psihologiei omului delicvent	5
CAP. II. — Fundamentele psihanalizei judiciare	9
CAP. III. — Metodele în interogatoriul judecătoresc	22
CAP. IV. — Importanța lapsus-urilor la delicvenți. Explicarea unui lapsus la „delicventul” politic I. G. Duca	26
CAP. V. — Uitarea	34
CAP. VI. — Erorile de lectură și de scris	49
CAP. VII. — Actele simptomatice	56
CAP. VIII. — Asociațiile de Idei	59
Explicare psihanalitică a palimpsestelor lombroziene	67
„Cartea de vizită” a delicvenților	79
O nouă categorie de concepte juridice	85
Subconștientul în romanul lui Leonardo da Vinci .	93
„Delicventul” Oedipian Panait Istrati	103
Cuprinsul și Erata	132

ERATA: la pag. 2 (pe coperta falsă), în loc de *Filosofia Judiciară* a lui Simeon Barnuțiu, să se cetească *Filosofia Juridică* etc.

La pag. 37, în loc de *Boltraffio*, să se cetească *Beltraffio*.

De același autor :

Germania hitleristă

(Documente. Idei. Oament).

Editura „Adevărul“

Prețul 80 Lei

Va apărea în curând :

Filosofia juridică a

lui Simeon Barnuțiu

PREȚUL LEI 50.—

